

พงศาวดาร

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 22 กษัตริย์เปลี่ยนแปลงของสังคมของอาณาจักรไทยต่าง ๆ แถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จากสังคมแบบอาณาจักรซึ่งเกิดการรวมกลุ่มกันของเมืองอิสระที่มีลักษณะเบ็ดเสร็จในตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการปกครอง ภายใต้พระราชอำนาจของกษัตริย์ซึ่งแผ่คลุมไปถึงอย่างหลวม ๆ มาสู่สังคมแบบราชอาณาจักรซึ่งสร้างรูปแบบของสังคม เศรษฐกิจและโครงสร้างทางการเมืองให้ซับซ้อนและตายตัวยิ่งขึ้น การปฏิรูปการปกครองโดยรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางภายใต้ระบบศักดินาสร้างพระราชอำนาจอันล้นพ้นให้แก่พระมหากษัตริย์พระองค์ทรงมีฐานะเป็นทั้งพระเจ้าแผ่นดินและเจ้าชีวิต ผู้เป็นเจ้าของและมีอำนาจเด็ดขาดในการแบ่งสรรปันส่วนที่ดินให้แก่พระราชวงศ์ ขุนนาง ประชาชนสามัญ ตลอดจนไพร่และทาสตามฐานะของบุคคลซึ่งถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน ขณะเดียวกันก็ทรงรวบรวมประชาชนและสังคมเข้าไว้ภายใต้พระราชอำนาจเด็ดขาดโดยทรงเป็นเจ้าของชีวิตทุกชีวิตภายในพระราชอาณาจักร⁽¹⁾ พระราชอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของกษัตริย์ตามแนวลัทธิเทวราชรุ่งเรืองบังคับบัญชาของธรรมราชาตามอุดมคติทางพุทธศาสนาให้คลายความสำคัญลง การปกครองรัฐในรูปแบบของราชอาณาจักรนี้ใช้กันตลอดมาจนถึงสมัยปรับปรุงประเทศในรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

(1) โปรดุคยูรายละเอียดยใน อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416, แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรณี สรุงบุญมี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนค, 2521), บทที่ 3.

ความซับซ้อนของโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง มีผล
กระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อแนวการจดบันทึกประวัติศาสตร์ การ
พยายามหาคำตอบอธิบายเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ธรรมชาติและชีวิต ภายใต้อิทธิพล
ควบคุมของพุทธศาสนาเสื่อมลง ความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับอดีตอันเร้นลับและ
ความหวังในอนาคตคลี่คลายไปสู่ความสนใจเหตุการณ์เฉพาะหน้า เหตุผลทางการ
เมืองเข้ามามีอิทธิพลต่อการบันทึกประวัติศาสตร์ เนื่องจากฐานะของพระมหากษัตริย์
เชยิบสูงขึ้นด้วยพระองค์มีใสมนุษย์สามัญ แต่พระองค์คือส่วนหนึ่งของพระเป็นเจ้าซึ่ง
อุบัติขึ้นแทนพระเป็นเจ้าในโลก ตามความเชื่อในลัทธิเทวราชของอินเดีย⁽¹⁾ การ
มองพระมหากษัตริย์ว่าเป็นเทพเจ้าทำให้แนวความคิดในการบันทึกประวัติศาสตร์
เปลี่ยนแปลงไป งานเขียนทางประวัติศาสตร์มีใดมุงเขียนขึ้นเพื่อรับใช้ศาสนาและ
สังคมเช่นเดิม หากเป็นไปได้เพื่อสนองพระบรมราชโองการและส่งเสริมพระราช -
อำนาจอันยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ในฐานะสมมุติเทพโดยเฉพาะ เนื้อหาของงานเขียน
ทางประวัติศาสตร์จึงแคบลง กล่าวคือจะเน้นศูนย์กลางอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์
พระราชกรณียกิจ พระราชวงศ์ พระราชสำนัก สงครามซึ่งพระองค์ทรงเป็นจอมทัพ
ยิ่งกว่าจะสนใจเกี่ยวกับเรื่องราวของประชาชนสามัญหรือเหตุการณ์บ้านเมืองทั่ว ๆ
ไป และแม้แต่นำความคิดทางศาสนาซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการเขียนประวัติศาสตร์
แบบตำนานก็คลาญความสำคัญลง งานบันทึกประวัติศาสตร์ชนิดนี้เรียกว่า พงศาวดาร
ซึ่งเกิดจากคำว่า พงศ + อวตาร หมายถึงการเสด็จอวตารของเทพเจ้าลงมาเป็น
พระมหากษัตริย์⁽²⁾

(1) สุกิจ นิมมานเหมินทร์, การใช้และความสามารถที่จะใช้ประวัติศาสตร์
ไทย, ปรัชญาประวัติศาสตร์, หน้า 210.

(2) เรื่องเดียวกัน.

พระราชพงศาวดาร: การจำแนก

พระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันอาจจำแนกตามเนื้อหาได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ในที่นี้หมายถึง พระราชพงศาวดารซึ่งเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยอาศัยข้อมูลและเอกสารส่วนใหญ่มัธยมรัตนโกสินทร์ เช่น ปฐมหมายรับสั่ง หอพงศาวดาร ไบบอก และเอกสารต่าง ๆ ของกรมมหาดไทย กรมพระกลาโหม กรมพระอาลักษณ์ ฯลฯ เนื้อหาเป็นเรื่องราวที่เกิดในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์แทบทั้งหมดเขียนขึ้นหลังรัชกาลที่ 4 อันเป็นระยะที่ทรงสนคดีและวัฒนธรรมแบบตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทยบ้างแล้ว ทรงสนคดีและวัฒนธรรมตะวันตกนี้มีอิทธิพลกำหนดแนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ไทยให้แตกต่างไปบ้าง ดังจะสังเกตเห็นได้ในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา - คำรณราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 4 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชำ บุนนาค)⁽¹⁾ และพงศาวดารเมืองต่าง ๆ เช่น พงศาวดารเมืองปัตตานี พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง และเมืองลำพูนไชย เป็นต้น นอกจากนั้นบทพระราชนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลแนวคิดและการศึกษาแบบตะวันตกอยู่มาก โดยเฉพาะในด้านการใช้เอกสาร การค้นคว้าหาหลักฐาน การตรวจสอบหลักฐาน และการเริ่มมีจิตใจ

(1) โปรรคบุรุษจะเอี้ยคประวัติเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ใน ปิยนาด นิโครธา, "บทบาทเสนาบดีแห่งตระกูลบุนนาคในการปกครองประเทศสยามตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2410 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2513).

ในการวิพากษ์วิจารณ์เพื่อทำความเข้าใจเหตุการณ์นั้น ๆ ดึงไปจากประวัติศาสตร์ราชวงศ์ซึ่งแสดงออกในพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ เหล่านี้ เกิดขึ้นในสมัยการปรับปรุงประเทศซึ่งเป็นระยะเวลาที่นอกเหนือขอบเขตของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้วจึงจะไม่นำมาศึกษาไว้ในที่นี้

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหมายถึง พระราชพงศาวดารซึ่งเชื่อว่า มีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เนื้อความส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา และได้คัดลอกตกทอดมา หรือรวบรวมชำระขึ้นใหม่ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ตอนต้น หรืออาจเกิดจากการเรียบเรียงใหม่ทั้งหมดโดยคนในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่โดยอาศัยข้อมูลและเอกสารที่ตกทอดมาจากสมัยอยุธยา เช่น พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ(เจิม) จุลยุทธการวงศ์ เทพนาจุลยุทธการวงศ์ หรือพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษาสมัครซึ่งโคตฉบับมาจากวัดพระแก้วเมืองพนมเปญ เป็นต้น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่มีอยู่มากไม่สมบูรณ์ แต่เหตุการณ์ที่เก่าที่สุดย้อนหลังไปถึง จ.ศ. 686 (พ.ศ. 1867) และตอนท้ายสำหรับฉบับที่ชำระเรียบเรียงในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์มักจะบันทึกเหตุการณ์ตอนเสียกรุงศรีอยุธยา การกษัตริย์ของพระเจ้าตาก เรื่องราวสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลงไว้ด้วย พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่มีอยู่ปัจจุบันจึงไม่บริสุทธิ์แท้คือ มักจะผ่านการชำระจากสมัยต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นสมัยปลายอยุธยาเอง สมัยธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความถูกต้องแม่นยำของพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ เหล่านี้จึงเป็นปัญหาอยู่เสมอ เนื่องเพราะความผิดพลาดต่าง ๆ อาจเกิดขึ้นได้โดยเจตนาและไม่เจตนา เช่น การคัดลอกตัวอักษรผิดพลาดหรือตกไป การใช้เอกสารซึ่งไม่มีน้ำหนักเพียงพอหรือการได้ข้อมูลที่ผิดพลาด รวมทั้งการจงใจเพิ่มเติมเรื่องราวและรายละเอียดในบางตอน หรือตัดตอนเรื่องบางส่วนด้วยจุดมุ่งหมายหรือผลประโยชน์

ใด ๆ ก็ตามโดยเฉพาะ⁽¹⁾ จากหลักฐานการชำระพระราชพงศาวดารสมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทำให้เข้าใจได้ว่าเกิดจากความต้องการหรือคำสั่งของ พระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น ภายใต้เวลาและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและการเมืองที่ แตกต่างกัน ทักษะที่มีต่ออดีตย่อมแตกต่างกันไป ด้วย และพงศาวดารอยุธยาได้บันทึก พรรณคดีเหล่านี้ลงไว้ด้วยอย่างไม่เป็นทางการ การนำพระราชพงศาวดาร - กรุงศรีอยุธยามาใช้จึงต้องคำนึงถึง "ความจริง" ซึ่งแทรกซ่อนอยู่ในอีกกระชั้นหนึ่งด้วย

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

1. พระราชพงศาวดารฉบับ ไมเคิล วิกเคอรี (A Lost Chronicle of Ayutthaya) ไมเคิล วิกเคอรี (Michael Vickery) เป็นผู้ค้นพบต้นฉบับ จากหอสมุดแห่งชาติ เมื่อปี 1971 (พ.ศ. 2514) ต้นฉบับเป็นสมุดไทยคำ มี 37 หน้า เขียนด้วยขอลูกสี่ขาวและหมึกสีเหลืองเป็นที่แน่ชัดว่าฉบับที่ค้นพบนี้คัดลอกมาจาก ต้นฉบับซึ่งเก่ากว่า ส่วนที่ได้มาเป็นตอนกลางไม่มีทั้งที่เริ่มต้นและที่จบ จัดเป็น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับความพิสดารที่เก่าที่สุดที่ค้นพบ และเป็น พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งเก่าที่สุดในปัจจุบัน เนื้อเรื่องเกี่ยวกับการศึก สงครามกับเมืองทางเหนือคือ น่าน และเขมร เขียนด้วยสำนวนภาษาตัวสะกดซึ่ง เก่าแก่มาก เช่น

แล้ว พรญาขลุยงกอพรญาแกนท้าว จอกลงมาถวายบังคม แต่สมเค็จัพรบรม ราชาริราชเขาถึงกรุงอยุธยา แล้วพรญาขลุยงกุลแดงการอันพรญาแพง พรญาฉิม นิงเอาเมืองน่านนั้น แล ท้าวพรญาแกนท้าวหนิมานันท์กุลแดงเป็นเจ้าทุก ปกรการ จึงสมเค็จัพรบรมราชาริราชจากกล่าวกรกรุณาแกพรญาแกนท้าว แล้ว

(1) โปรดดูรายละเอียดใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ ในพระราชพงศาวดารอยุธยา," (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2521. อัดสำเนา).

ไทพระราชทานรางวัลแก่พรญาทั้งสอง ๆ กลาพรบรมราชาธิราชเจ้ากินไปเมือง
ชเลียง (1)

จากการวิเคราะห์ภายใน พอจะเชื่อถือได้ว่าพระราชพงศาวดารฉบับคน
พบใหม่นี้ได้เขียนขึ้นก่อนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หรืออย่างน้อยก็ก่อนหน้า
การปฏิรูปการปกครองสมัยนั้น (2) พระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงเป็นเหตุผลยืนยันข้อ
คิดเห็นที่ว่า การเขียนพระราชพงศาวดารมีมาแล้วก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์และยัง
ก่อนกว่าที่คาดไว้มาก โดยเฉพาะพงศาวดารฉบับนี้เป็นฉบับความพิสดารซึ่งให้รายละเอียด
ละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างไปจากพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเป็น
ฉบับความย่อ ถ้าเราเริ่มแบบแผนการเขียนพงศาวดารด้วยพงศาวดารความย่อจริง
อย่างที่เข้าใจกัน เราก็คงมีพระราชพงศาวดารความย่อซึ่งเขียนขึ้นก่อนฉบับความ
พิสดารซึ่งคนพบใหม่นี้ก็อย่างน้อยที่สุดหนึ่งฉบับ ปัญหาว่าพระราชพงศาวดารเริ่มมี
ขึ้นตั้งแต่ครั้งใดจึงยังสรุปไม่ได้โดยนัยเอง แต่อย่างน้อยพระราชพงศาวดารฉบับ
ไม่เกิด วิเคราะห์นี้ทำให้สามารถกำหนดได้หยาย ๆ ว่า การเขียนพระราช -
พงศาวดารนั้นมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคใกล้เคียงกับการเกิดบันทึก
ประวัติศาสตร์แบบตำนานในแถบลานนา (คือประมาณพุทธศตวรรษที่ 20) แต่ความ
แตกต่างของสภาวะแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทำให้จุดประสงค์
เป้าหมาย รูปแบบ และเนื้อหาของตำนานและพระราชพงศาวดารต่างไปคนละแนว

(1) Vickery, Michael, "The 2/k. 125 Fragment, A Lost
Chronicle of Ayutthaya," Journal of the Siam Society. 65,
pt.1 (Jan, 1977): 24 - 26.

(2) เรื่องเดียวกัน, วิเคราะห์อธิบายข้อคิดเห็นดังกล่าวโดยสันนิษฐานจาก
ยศขุนนางซึ่งยังใช้แบบเก่าและอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อธิบายยืนยันข้อคิดเห็น
ดังกล่าว โดยพิจารณาจากความเก่าของสำนวนภาษาเป็นการเพิ่มเติมไว้ในงานเขียน
เรื่อง "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา," หน้า 2.

2. พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ พระราชพงศาวดารฉบับนี้ หลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (แพ ตาละลักษมณ์) ซึ่งต่อมาได้เป็นพระยาปริยัติธรรม- วิชาดา ได้ค้นฉบับมาจากราษฎรคนหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี ต้นฉบับเป็นสมุดไทยคำ เขียนด้วยค้ำวาง ไค้มาเพียงหนึ่งเล่ม มีบานแผนกแจ้งไว้ว่า เขียนขึ้นโดย พระบรมราชโองการของสมเด็จพระนารายณ์เมื่อ พ.ศ.2223 เนื้อความเท่าที่มีอยู่ ในต้นฉบับที่ไค้มากล่าวความตั้งแต่ จ.ศ.686 (พ.ศ.1868) อันเป็นปีที่สถาปนา พระพุทธรูปพันธุเชิง การสถาปนากรุงศรีอยุธยาใน จ.ศ.712 (พ.ศ.1893) และ ลำค้ำเหตุการณไค้ไปถึงสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปค้ำอังวะ หลวงประเสริฐไค้มอบ พระราชพงศาวดารฉบับนี้ให้แกหพระสมุควชิรญาณเมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2450 และในปีนั้นกรรมการหพระสมุควชิรญาณไค้จัดพิมพ์เผยแพรเป็นครั้งแรก ให้ชื่อเป็น เกียรติแกผู้มอบว่า "พระราชพงศาวดารกรุงเกาฉบับหลวงประเสริฐ"

ใน พ.ศ.2456 หพระสมุควชิรญาณไค้หนังสือพระราชพงศาวดารความ เกี่ยวกัฉบับหลวงประเสริฐมาอีกฉบับหนึ่งสองเล่มสมุดไทย เป็นฉบับหลวงของ พระเจ้ากรุงธนบุรีค้ำคอกเมื่อ พ.ศ.2317 เมื่อทางหสมุควชิรญาณตรวจหพระ- ราชพงศาวดารทั้งสองฉบับ ปรากฏว่าฉบับของพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นฉบับค้ำคอกมา จากฉบับที่หลวงประเสริฐไค้มา⁽¹⁾

ต่อมาวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2511 คุณหญิงปทุมราชพินิจจัย ไค้มอบ เอกสารต่าง ๆ ให้หสมุดแห่งชาติ ในจำนวนนั้นมีพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหนึ่ง ซึ่งจากการตรวจหพบว่ามีความเช่นเดียวกับพระราชพงศาวดารฉบับ หลวงประเสริฐ ทั้งค้ำบานแผนกเป็นต้นไปจนสิ้นเนื้อความ แต่ตอนท้ายยังมีข้อความ

(1) มณวิภา ไชยพันธ์, "การประเมินคุณค่าเอกสารทางประวัติศาสตร์ ไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณรักษ์ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, พ.ศ.2516), หน้า 265.

เพิ่มขึ้นอีกสองบรรทัดระบุผู้คัดและวันเดือนปี ที่คัดดังนี้ "สิ้นฉบับแล้วหากต่อไปเกิด
เขียนจบ ณ วัน 2 14 ค่ำ คัดศักราช 1149 มะแมศก ชุมเขียนแล"(1)

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐที่เป็นสมุดไทยเก็บรักษาไว้ ณ หอสมุดแห่งชาติ
ปัจจุบันนี้ 3 เล่ม คือ ฉบับพระยาปริยัติธรรมธาคามอบให้ ฉบับไคมา พ.ศ.2456
และฉบับคุณหญิงปทุมราชพินิจจ่ายมอบให้ ต้นฉบับทั้ง 3 เล่มนี้มีข้อความเหมือนกันหมด
ทั้งคำขึ้นต้นลงท้าย จึงเป็นที่เข้าใจได้ว่าสมัยธนบุรีได้พระราชพงศาวดารความย่อ
เพียงเท่านี้

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐนี้จัดเป็นพระราชพงศาวดาร
ประเภทความย่อคือ เรียงลำดับศักราชและจดบันทึกเหตุการณ์ลงไว้โดยไม่มีคำ
อธิบายหรือรายละเอียด บานแผนกของพระราชพงศาวดารฉบับนี้กล่าวไว้ว่า

" 1042 ศก...วันสี่ขึ้นสิบสองค่ำเดือนห้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าเห็นอกระหม่อม
สั่งว่า ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แตกอน แลกกฎหมายเหตุซึ่งหา
ไคแตกอหนึ่งคือ แลเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่ง
เดียวให้ระดับศักราชกันมาคองเท่าบัดนี้"(2)

แสดงที่มาของการใช้เอกสารในการเขียนพระราชพงศาวดารฉบับนี้ว่าอาศัยหลักฐาน
ประเภทปุมโหร และจดหมายเหตุซึ่งเป็นเอกสารในหอหลวง เป็นหลักประกอบกับ
พระบรมราชโองการสั่งให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียวให้ระดับศักราชกันมา ทำให้
พระราชพงศาวดารฉบับนี้มีลักษณะเช่นที่เห็น ดังนี้(3)

(1) เรื่องเดียวกัน.

(2) คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราช -
พงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ (พระนคร: คลังวิทยา, 2507),
หน้า 443.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 447.

ศักราช 802 วอกศก ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้พระราชมนเฑียร

ศักราช 803 รกาศก ครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้พระที่นั่งศรีมูข

ซึ่งข้อมูลและวิธีการเขียนพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐนี้ได้กลายเป็น "ต้นตำหรับ" การเขียนพงศาวดารต่อมาอีกเป็นเวลานาน

3. พระราชพงศาวดารกรุงเก่าตามต้นฉบับหลวงเขียนครั้งกรุงธนบุรี เรียกโดยย่อว่า ฉบับ จ.ศ. 1136 นายเสถียร รัชชา (กองแก้ว มานิตยกุล) มอบพระราชพงศาวดารฉบับนี้แกหพระสมุควชิรญาณเมื่อ พ.ศ. 2454⁽¹⁾ มีเพียงเล่มเดียวเฉพาะเล่ม 3 จึงไม่อาจทราบได้ว่ามีกี่เล่มจบและขึ้นต้นลงท้ายอย่างไร ฉบับที่มีอยู่กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิตอนปลาย เริ่มตอนพระเจ้าหลานชายส่งพระแก้วฟ้าคืนมา จนถึงสมัยสมเด็จพระมหินทราธิราช จ.ศ. 931 (พ.ศ. 2112) เมื่อพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาประชิดกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงราชูปถัมภ์พระยาจักรราชานุภาพทรงสนธิฐานว่า เขียนขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมโกษเพราะส่วนที่แต่งเป็นส่วนครั้งกรุงเก่า⁽²⁾ เนื้อความซ้ำกันกับฉบับหลวงประเสริฐแต่ฉบับ จ.ศ. 1136 เป็นฉบับความพิสดาร และศักราชต่าง ๆ ก็ยังตรงกันอยู่ จึงทราบว่าศักราชในพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ เริ่มคลาดเคลื่อนเมื่อชำระครั้งธนบุรีหรือรัตนโกสินทร์นี้เอง พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐและฉบับ จ.ศ. 1136 นี้ได้ใช้เป็นหลักในการชำระพระราชพงศาวดารครั้งรัชกาลที่ 1 ต่อมา⁽³⁾

(1) คำทรงราชูปถัมภ์, สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ. "คำนำประชุมพงศาวดารภาคที่ 4," ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), หน้า 135.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

4. พระราชพงศาวดารฉบับจุลศักราช 1145 หอพระสมุดวชิรญาณได้
 ต้นฉบับเพียง 2 เล่ม กล่าวถึงเหตุการณ์ในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเล่มหนึ่ง
 และเหตุการณ์ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาเล่มหนึ่งเนื้อความทั้ง 2 เล่มที่มีอยู่
 คล้ายคลึงกับฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มากแตกต่างแต่ถ้อยคำเล็กน้อยเท่านั้น

5. พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีทั้งหมด 22 เล่ม
 สมุดไทย บานแผนกขอกไววาทระครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา-
 โลก จ.ศ. 1157 (พ.ศ. 2338) จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระราชพงศาวดารฉบับ
 จ.ศ. 1157 กล่าวถึงเหตุการณ์ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง)
 สร้างกรุงศรีอยุธยาในปีชาค จ.ศ. 712 เป็นต้นมา จนถึงกรุงศรีอยุธยา
 เหตุการณ์ในสมัยกรุงธนบุรี พอเริ่มความตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก็สิ้นฉบับ ในกลาง
 แผนกพระเจ้าเสือมีบานแผนกเพิ่มว่า "เพียงนี้เรื่องพระเพทราชากับพระเจ้าเสือ
 ทำไว้แต่ก่อน บัดนี้สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้เจ้าพระยาพิพิธพิชัยกระทำ
 เรื่องพระนารายณ์เป็นเจ้ากับพระเพทราชา พระเจ้าเสือ พระบรมโกศ พระเจ้า-
 พระที่นั่งสุริยามรินทร์ ทำศักราชดัดกันไป"⁽¹⁾ เข้าใจกันว่าที่ทำได้ก่อนในที่นี้
 หมายถึงทำได้ครั้งกรุงธนบุรี และเจ้าพระยาพิพิธพิชัย คือ ผู้ที่รัชกาลที่ 1 โปรด
 ให้ชำระสืบต่อมาจนถึงสิ้นอยุธยาหรือธนบุรี - ต้นรัตนโกสินทร์ พงศาวดารฉบับนี้
 จะเป็นต้นแบบแก่การชำระพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ สมัยรัตนโกสินทร์ เพราะ
 เป็นพระราชพงศาวดารอยุธยาพิสดารฉบับแรกซึ่งชำระได้เนื้อหาครบสมบูรณ์

6. พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ พระราชพงศาวดาร
 กรุงศรีอยุธยาฉบับนี้เรียกกันหลายชื่อ เช่น พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม
 พระราชพงศาวดารฉบับหมอบรัดเล พระราชพงศาวดารฉบับกรมพระปรมาธิบดีข้าง

(1) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับ
พระจักรพรรดิพงศ (จาก) (พระนคร: คลังวิทยา, 2507), หน้า 425.

และบางครั้งเรียกพระราชพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติก็มี ทั้งนี้เพราะพระราชพงศาวดารฉบับนี้หมอบรัดเลย์พิมพ์ขึ้นจำหน่ายเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2407 โดยพิมพ์เย็บเป็นหนังสือ 2 เล่มจบ จึงใ้ชื่อว่า "พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม" และ "พระราชพงศาวดารฉบับหมอบรัดเลย์" ต่อมาเข้าใจว่าพระราชพงศาวดารฉบับนี้เป็นฉบับซึ่งสมเด็จพระปฐมยุธิชิตินโรส ทรงเรียบเรียงร่วมกับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน เนื่องจากมีบานแผนกในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับตัวเขียนความว่า

ศุภมัตถุ จุลศักราช 1157 ปีเถาะ สฬศก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกรมฤดมหาราชธิราชรามัญธิเบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้เสด็จดำรงพิภพมหัศจรรย์ราชูปถัมภ์ด้วยราช ณ กรุงเทพมหานครบูรรัตนโกสินทรมหินทรอยุธยา เสด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ทรงชำระเรื่องพระราชพงศาวดารแล้วสมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพน ผู้เป็นพระอุปัชฌายาร่วมกับพระเจ้าลูกเธอ ทรงพระนามสมเด็จพระปฐมยุธิชิตินโรส ศรีสุคต ขัตติยวงศ์ ผู้เป็นศิษย์โคขัระสอบเรื่องตน - ปลายและเรียบเรียงสืบตลอดมา ครั้งหลังจนถึงแผ่นดินกรุงเทพมหานคร ซึ่งตั้งใหม่นี้⁽¹⁾

จึงเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า "พระราชพงศาวดารฉบับกรมพระปฐมยุธิธา"

พระราชพงศาวดารฉบับ จุลศักราช 1157 ที่กล่าวถึงคือ พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับชำระแก้ที่สุด จึงเป็นที่ทราบแน่ชัดว่าพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์นั้นได้ใช้พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นหลัก ปัญหาจึงมีว่าพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์นี้ชำระและแต่งเพิ่มเติมเมื่อใด ในเมื่อผู้ชำระใช้พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) เป็นหลัก พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์จึงต้องแต่งหลังปี จ.ศ.1157 (พ.ศ.2338) และต้องแต่งใน

(1) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอสมุดแห่งชาติ, (ธนบุรี: ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2505), หน้า 5.

รัชกาลที่ 1 เพราะสมเด็จพระพนรัตน์ถึงแก่มรณภาพต่อรัชกาลที่ 2 ข้อความในพระราชพงศาวดารฉบับนี้สิ้นสุดลงในปี จ.ศ. 1154 (พ.ศ. 2335) จึงประมาณว่าคงจะเริ่มราว พ.ศ. 2340⁽¹⁾

ปรากฏว่าใน พ.ศ. 2340 สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกมีพระชนม์เพียง 7 พรรษา⁽²⁾ ซึ่งทรงพระเยาว์เกินกว่าจะแต่งพระราชพงศาวดารร่วมกับสมเด็จพระพนรัตน์ได้ ผู้แต่งพระราชพงศาวดารฉบับนี้จึงควรเป็นสมเด็จพระพนรัตน์ผู้เดียว ฉะนั้นจึงควรเรียกว่า พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ จึงเป็นการถูกต้อง⁽³⁾

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายเกี่ยวกับประวัติหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับนี้ไว้ว่าพระราชพงศาวดารฉบับนี้ได้แต่งไว้ตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 1

1 สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ได้ทรงชำระและแต่งเพิ่มในรัชกาลที่ 3 ดังนี้

ต่อมาถึงรัชกาลที่ 3 จะเป็นในปีใดยังไม่พบจดหมายเหตุ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอาราธนาสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก แต่ยังคงดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ในทรงชำระเรื่องพระราชพงศาวดารอีกครั้งหนึ่ง พระราชพงศาวดารที่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ทรงชำระสำเร็จรูปเป็นฉบับที่หมอบรัดเลพิมพ์ สืบเกตุศทางสำนวนในตอนข้างคนที่แต่งมาแต่ในรัชกาลที่ 1 แลวนั้น เป็นแต่แก้ไขเพิ่มเติมอยู่คำให้เพราะขึ้น ส่วนตัวเรื่องพระราชพงศาวดารได้แต่งต่อมาอีกตอนหนึ่ง เริ่มแต่พระเจ้ากรุงธนบุรีหนีออกจากกรุงเก่า จุดไว้ในหนังสือฉบับหมอบรัดเลพิมพ์ว่า แผนดิน พระเจาทาก (ดิน) แต่งเรื่องตลอดรัชกาลกรุงธนบุรีและต่อมาในรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ จนถึงเจ้าพระยาบรมราชยกกองทัพออกไปเมืองทวาย เมื่อ

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

(2) สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ประสูติเมื่อ พ.ศ. 2333.

(3) เรื่องเดียวกัน.

ปีชวดจัตวาศกจุลศักราช 1154 พ.ศ. 2335⁽¹⁾

ในพระราชพงศาวดารสังเขปที่พิมพ์ไว้ข้างต้นฉบับพิมพ์ 2 เล่มนั้น มีบานแผนกข้าง
 หน้า

ศุภมัตถุ จุลศักราช 1212 ปีกอ โทศก วันเสาร์ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 7
 พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จออก ณ พระที่นั่ง-
 อมรินทร์วิจิตร มีพระราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาทคำรัสเหนือเกล้า
 เหนือกระหม่อม ให้พระเจาลูกเขยพระองค์เจอรณพมาเดศีงกรมหมื่น
 นุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพน ให้เรียบเรียงพระราชพงศาวดารลำดับกษัตริย์
 กรุงเก่าโดยสังเขป ทุกเกล้าถวาย⁽²⁾

พระราชพงศาวดารสังเขปซึ่งกรมพระปรมาธิบดีฯ ทรงเรียบเรียงขึ้นภายหลังจึงเป็น
 คนละฉบับกับพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ซึ่งแต่งไว้ตั้งแต่ครั้งรัชกาล
 ที่ 1 และกรมพระปรมาธิบดีฯ ทรงชำระใหม่ในรัชกาลที่ 3 หมอบรัดเลคงได้
 พระราชพงศาวดารสังเขปมาพร้อมกับฉบับความพิสดาร จึงพิมพ์ตอนสังเขปลงไว้
 ข้างหน้า ทำให้เข้าใจกันต่อมาว่าสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ ทรงเรียบเรียงขึ้น
 ทั้งหมด

พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์นี้ ทั้งความและถ้อยคำตรงกับ
 ฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าผู้แต่งได้คัดพระราชพงศาวดารฉบับหลวง -
 ประเสริฐลงไว้เป็นหลักและเพิ่มเติมขยายความให้กว้างออก มีแตกต่างกันคือศักราช
 ซึ่งผิดกันตั้งแต่ 4 ปีถึง 20 ปีก็มี

(1) คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 ที่ 4, ใน ประชุมพงศาวดาร เล่ม 3, หน้า 139 - 140.

(2) อ้างใน คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 พระราชพงศาวดาร, ใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, (พระนคร:
 สำนักพิมพ์ไคยเนสโตร์, 2505), หน้า 8.

7. พระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ (จาก) เป็นคัมภีร์โบราณ 17 ผูก นายจิตรบุตร์พระจักรพรรดิพงศ (จาก) มอบให้หอพระสมุดฯ เมื่อ พ.ศ. 2451 เนื้อความเริ่มตั้งแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ใน จ.ศ. 1089 (พ.ศ. 2270) ส่วนใหญ่ของพระราชพงศาวดารฉบับนี้ เหมือนฉบับพระพนรัตน์ ยกเว้นเรื่องราวตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์จนถึงรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระไม่มีบานแผนกบอกไว้ว่าพระราชพงศาวดารฉบับนี้เขียนขึ้นหรือชำระเมื่อใด นักประวัติศาสตร์บางคนเชื่อว่าพระราชพงศาวดารฉบับนี้เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เขียนขึ้นภายในการอุปถัมภ์ของราชวงศ์บ้านพลูหลวง และได้รับอิทธิพลของการชำระพระราชพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์แทรกภายหลัง⁽¹⁾

8. พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม (British Museum) ต้นฉบับเขียนด้วยหมึกดำในสมุดฝรั่ง เข้าใจว่าคงคัดลอกจากฉบับเดิมอีกชั้นหนึ่ง ต้นฉบับเป็นของบริติชมิวเซียมกรุงลอนดอน ข้อความตอนต้นแปลกกว่าพระราชพงศาวดารฉบับอื่น เพราะกล่าวถึงเรื่องบาธรรมราช สร้างเมืองนครสวรรค์ เรื่องพระร่วง พระร่วงอรุณราชก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยา ฯลฯ ข้อความในตอนนี้คล้ายกับพระราชพงศาวดารเหนือซึ่งเขียนขึ้นตามแบบแผนของการบันทึกประวัติศาสตร์แบบตำนาน ต่อมาบันทึกเหตุการณ์ตามลำดับรัชกาลตั้งแต่แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา เหตุการณ์ครั้งเสียกรุง เหตุการณ์สมัยกรุงธนบุรี การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นลำดับไป จนถึงจุลศักราช 1146 (พ.ศ. 2327) อันเป็นที่ 3 ในรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ ข้อความตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาเกือบเหมือนกับพระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์ ผิดกันแต่ตัวเลข ชื่อตำบล และพลความ เริ่มต่างกันตั้งแต่แผ่นดินพระมหาธรรมราชาเป็นต้นไปถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวร และตอนปลายคือสมัยจลาจลกรุงธนบุรีจนถึง พ.ศ. 2327 เหมือนกับฉบับพันจันทุนุมาศ (เจิม)

(1) นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา," หน้า 8 - 10.

9. พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผนดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน) ไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ หมอบรัดเลย์ได้นำพิมพ์รวมไว้กับพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม ด้วยคงเข้าใจว่าเรื่องราวต่อเนื่องกันและผู้ใช้ประพันธ์คงเป็นบุคคลคนเดียวกัน แต่สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพไคทรงวินิจฉัยภายหลังว่า ผู้ประพันธ์พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีคงมีไขบุคคลเดียวกับผู้ประพันธ์พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม คือไม่ใช่ทั้งสมเด็จพระยา - ปริมาณุชิตชิโนรส และสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน เพราะจำนวนประพันธ์ยกย่องพระเจ้าตากสินอย่างมาก เช่น

ขณะเมื่อกรุงเทพมหานครยังมีไคเสียนั้น พระเจ้าอยู่หัวอันมีอภิไศหรรณย์ในเนื้อหนอพุทธชากรเจ้า ตรีศทราบพระญาณวาทกรุงศรีอยุธยาจะเป็นอันตราวุ แต่เหตุที่อธิบดีเมืองและราษฎรมีเป็นธรรม จึงอุทิศสาหะควยกำลังกรุณาแด่สมณะพรหมณาจารย์ และบวรพุทธศาสนาจะเลื่อมศูนย⁽¹⁾

ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระปริมาณุชิตา ทรงเป็นเชื้อสายราชวงศ์จักรีคงจะไม่ทรงเขียนอย่างนั้น และไม่มีเหตุผลอันไคที่จะต้องเขียนเช่นนั้นด้วย แม้สมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนก็ไม่น่าจะเขียนเช่นนั้น เพราะเมื่อเป็นพระพิมพ์ลธรรม เป็นผู้ไม่ยอมถวายบังคมสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถูกเขียน และถูกถอดเพ็งไคคำตำแหน่งกลับคืนในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพยังไคทรงวินิจฉัยไคไปว่าผู้ประพันธ์พระราชพงศาวดารฉบับนั้นน่าจะเป็น พระมหาธรรมชิรราชมนี (ชิน) ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

ผู้ไคไคไคในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีอยู่องค์หนึ่งคือ พระมหาธรรมชิรราชมนี (ชิน) วัดหงส ท่านองคไคเป็นผู้พระปริยัติธรรมแตกฉานมากและเป็นผู้ไคไคไคในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จนไคเป็นสมเด็จพระสังฆราช ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 ถูกถอดยศลงมาเป็นวาที่พระพนรัตน์ ฉะนั้นจึงทำไคนาไคไค

(1) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผนดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน) พิมพ์ครั้งที่ 7. (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2479), หน้า 1.

พระมหาธรรมชिरราชมุนี (จีน) น่าจะเป็นผู้เขียนพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี เนื่องจากท่านเป็นผู้ฝึกไฟ ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก การเขียนยกย่องเทิดทูนบุคคลที่ท่านนับถือจึงเขียนโคโดยบริสุทธิ์ใจ ดังข้อความที่ปรากฏในตอนต้นของพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี⁽¹⁾

ในที่นี้จึงสรุปว่าพระมหาธรรมชिरราชมุนี (จีน) วัดหงส์ เป็นผู้ประพันธ์พระราชพงศาวดารฉบับนี้ตามคำวินิจฉัยของสมเด็จพระยาค้ำรงราชานุภาพ

สำหรับเนื้อเรื่องเริ่มกล่าวตั้งแต่ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่ 2 โดยพระเจ้าตากทรงเห็นว่าอยุธยาจะเสียแก่พม่าแน่ จึงนำพรรคพวกปลีกล้วยออกมาและกบฏบ้านเมืองได้สำเร็จ จนกระทั่งได้ตั้งตนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยกรุงธนบุรีจนถึงรัชกาล

10. เทศนาจุลยุทธการวงศ์ ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 66 ไม่ปรากฏนามผู้เรียบเรียง เข้าใจว่าคงเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 เพราะเนื้อเรื่องจบเพียงนั้น และในตอนต้นได้กล่าวว่ประพันธ์ขึ้นตามพระบรมราชโองการ ดังนี้ "บัดนี้จะได้รับพระราชทานถวายพระสังฆกรรมเทศนาในจุลยุทธการวงศ์ สำแดงเรื่องลำดับโบราณกษัตริย์ในสยามประเทศนี้อันบุพพจารย์รจนาวา..."⁽²⁾ เนื้อความตอนต้นเป็นเรื่องการราชสมภพของพระเจ้าอู่ทอง และการสร้างกรุงศรีอยุธยา เนื้อความตอนนี้ปรากฏอิทธิพลของตำนานอยู่บ้าง คือยังกล่าวถึงเรื่องท้าวแสนปมและพระเจ้าอู่ทองในท่านองนิทานพื้นบ้าน ต่อจากนั้นเป็นลำดับกษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสวยราชสมบัติ

(1) ค้ำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพันว่กัน วัดพระเชตุพน. พิมพ์ครั้งที่ 4. (พระนคร: คลังวิทยา, 2514), คำนำหน้า 3 - 4.

(2) เทศนาจุลยุทธการวงศ์, ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 66, หน้า 67.

11. พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคธ ต้นฉบับได้จากกรุงเทพมหานครในวัดพระแก้ว เมืองพนมเปญ เวียดนามไว้ว่าพระพิมลธรรมเป็นผู้ประพันธ์ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ในคำนำว่า น่าจะเป็นหนังสือชุดเดียวกับสังคีตยวงศ์ ซึ่งแต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2332 ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถ้านั่งชื่อเล่มนี้แต่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 จริง พระพิมลธรรมที่กล่าวนามไว้ ต้องเป็นพระพิมลธรรมวัดพระเชตุพน ซึ่งต่อมาคือ สมเด็จพระพนรัตน์ หรือมีเดะนั้นต้องเป็นพระพิมลธรรม (มี) วัชรราชบุรณะ ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชในสมัยรัชกาลที่ 2 เพราะในสมัยรัชกาลที่ 1 มีพระพิมลธรรม 2 องค์นี้เท่านั้น⁽¹⁾ เนื้อความเริ่มด้วยความเลื่อมของพุทธศาสนา สภาพและผลของการทำสงครามระหว่างหงสาวดี อังวะและพุกาม แล้วจึงเริ่มกล่าวถึงการสร้างกรุงศรีอยุธยา ลำดับกษัตริย์ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมาจนเสียกรุงแกพม่า พ.ศ. 2310

12. จุลยุทธการวงศ์ สมเด็จพระพนรัตน์วัดพระเชตุพนทรงนิพนธ์ไว้เป็นภาษาบาลี ในสมัยรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ พระญาณวิจิตร (สิทธิ โสจนาพันธ์) เปรียญแปลเป็นภาษาไทย เนื้อเรื่องเป็นพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้มาเฉพาะผูก 2 ซึ่งเป็นเรื่องราวสกุลวงศ์ของพระเจ้าอู่ทอง ตั้งแต่การตั้งเมืองไตรตรึงศทิวแสนปม การสร้างกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยพระอินทราชา ปี จ.ศ. 818

13. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและกรมหลวงวชิราวุธราชสนธิ์ ทรงช่วยกันชำระเมื่อ พ.ศ. 2398 พระราชพงศาวดารฉบับนี้มีเนื้อความคล้ายคลึงกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ซึ่งชำระก่อนหน้านี้ แต่มีลักษณะและวิธีการนำเสนอซึ่งพัฒนาต่างไปจากการเขียนพระราชพงศาวดารแบบเดิมอย่างเห็นได้ชัดจนอาจจัดได้ว่าเป็นการเขียน

(1) โปรดดูรายละเอียดใน พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคธและคำแปลพิมพ์แจกในงานปลงศพท่านเลื่อม ทจ.ภรรยาพระยามนตรีสุริยวงษ์ (ชื่น บุนนาค) (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, 2459), คำนำ.

พระราชพงศาวดารแบบใหม่ฉบับแรก จึงจะไม่นำมาศึกษาร่วมกับพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ในที่นี้

เนื้อหาของพงศาวดาร

จากการศึกษาคำานเราได้เนื้อหาซึ่งแยกออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ศาสตร์ทำให้คำานมีลักษณะของการเขียนประวัติศาสตร์แบบสากล (Universal History) และอีกส่วนหนึ่งเป็นเหตุการณ์บ้านเมืองตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ในชุมชนนั้น ๆ สำหรับพงศาวดารแม่จะมีกำเนิดในระยะเวลาใกล้เคียงกันกับการจดบันทึกคำานก็ตาม แต่สภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ (Historical Context) ซึ่งแตกต่างกันได้มีส่วนสร้างให้เนื้อหาของพงศาวดารแตกต่างไปจากคำาน กล่าวคือสภาพสังคมแบบราชาอาณาจักรและการยอมรับความเชื่อในคัมภีร์เทวราช⁽¹⁾ ช่วยส่งเสริมให้พระราชอำนาจของกษัตริย์ยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ประจักษ์สมมติเทวราชในฐานะทรงเป็นตัวแทนของพระเป็นเจ้าผู้วถารลงมาปกครองมนุษย์ ถือว่าอำนาจของกษัตริย์มิได้มาจากประชาชนแต่ได้รับมาจากเบื้องบน ไพรและทาสจึงเป็นกำลังที่ปราศจากความหมาย ทั้ง ๆ ที่เป็นชนกลุ่มใหญ่แต่มีฐานะเป็นเพียงพลเมืองของกษัตริย์เท่านั้น ข้าราชการมีฐานะเป็นข้าราชการบริพารมีหน้าที่บริหารงานตามนโยบายของกษัตริย์ ระบบข้าราชการไทยจึงเป็นไปเพื่อรับใช้กษัตริย์ พระมหากษัตริย์จึงเป็นศูนย์รวมของทุกสิ่ง ความมุ่งหมายของพระองค์คือความมุ่งหมายของรัฐ และรัฐคือพระองค์ ความคิดเช่นนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและกษัตริย์มิใช่ความสัมพันธ์ของบุคคลในครอบครัวเดียวกัน หรือในฐานะของผู้มีสัญญาร่วมกันในสังคมแบบพุทธศาสนาอีก อาณาจักรซึ่งขยายตัวอย่าง

(1) โปรคตุรายละเอียดยใน อทิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 - 2416 หน้า 83 - 85. และหน้า 235-241 ของ วิทยานพนธ์ฉบับนี้.

รวดเร็วทำให้เกิดรูปแบบการปกครองและเศรษฐกิจอย่างใหม่ ประชาชนและสังคม
ถูกรวมไว้ในอำนาจของกษัตริย์อย่างเด็ดขาดซึ่งส่งเสริมให้อำนาจของพระองค์
เข้มแข็งมั่นคงอย่างยิ่ง⁽¹⁾ พระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ได้ปรากฏเอาสัญญาและความ
ไว้วางใจระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชนของพระองค์ไป คงเหลือเพียง
ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองซึ่งก่อให้เกิดความเห็นต่างและความแปลกหน้าแก่ผู้ใต้
ปกครอง คุณค่าของประชาชนในความหมายของผู้เขียนพงศาวดารจึงถูกขมบังคับไว้
ด้วยพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ซึ่งครอบคลุมเวลาและเนื้อหาทั้งหมดของประวัติศาสตร์
จนเนื้อหาอื่นใดไม่มีความหมายภายใต้พระราชอำนาจนั้น เรื่องราวของประชาชน
จึงถูกละเลย สิ่งเดียวที่มีคุณค่าควรแก่การจดบันทึกคือเรื่องราวของกษัตริย์เท่านั้น

ขณะเดียวกันเนื้อหาของพงศาวดารได้เคลื่อนออกห่างจากโลกของพุทธศาสนา
และศรัทธาแรงกล้าที่จะดำรงพระพุทธรูปไว้ตราบ 5000 พระวษา มาสู่ความ
สนใจเฉพาะเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นจริงในปัจจุบันหรืออดีตอันใกล้ แม้จะพบว่าความ
เชื่อและทรรศนะคติบางประการยังคงมีอยู่แต่มิได้รับความสนใจที่จะบันทึกไว้เป็นเนื้อ
หาหลักของประวัติศาสตร์อีก การบันทึกประวัติศาสตร์และเรื่องราวของพระพุทธรูปเจ้า
ไว้ประจักษ์เป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมดไม่ปรากฏในการเขียน
พงศาวดาร นอกจากในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคธ นอกจากนั้นแล้ว
พงศาวดารทั้งหมดที่มีอยู่ได้ละเลยการจดบันทึกประวัติศาสตร์แบบประวัติศาสตร์สากล
(Universal History) โดยสิ้นเชิง

(1) แม้ในการเปลี่ยนแปลงดินแดนแต่ละครั้งมักมีปัญหาเกี่ยวกับตัวผู้จะรับทอด
อำนาจสืบไปถึงกับมีการรบเพื่อแย่งชิงราชสมบัติกันก็ตาม นั้นเป็นเพียงปัญหาภายใน
ของชนชั้นปกครองซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีส่วนร่วมด้วย เมื่อเหตุการณ์ดังกล่าว
สงบลง พระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ก็มิได้สูญทอดต่อไปอย่างมั่นคง ปัญหาการผลัด
เปลี่ยนแผ่นดินจึงมิใช่ปัญหาที่จะทำลายพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์แต่อย่างใด

ขณะเดียวกันกับที่เนื้อหาในการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารมุ่งเน้นอยู่ที่พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะนั้นสำนักทางประวัติศาสตร์ของผู้เขียนในอันที่จะหาคำตอบเพื่ออธิบายพฤติกรรมต่าง ๆ แทบไม่ปรากฏ เพราะความแคบของเนื้อหาทำให้ผู้เขียนละเลยความสนใจเหตุผลและพฤติกรรมอื่น ๆ โดยสิ้นเชิง ความเป็นสมมุติเพื่อยอมเป็นที่มาของความศักดิ์สิทธิ์ และความศักดิ์สิทธิ์มิใช่เรื่องอันพึงสงสัยคิดหาเหตุผล เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับกษัตริย์และราชวงศ์จึงเกิดขึ้นได้โดยไม่จำเป็นต้องมีเหตุผล อีกประการหนึ่งจากสภาพสิ่งแวดล้อม รูปแบบการปกครองซึ่งเข้มงวดความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ การสงครามซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรง ความยากลำบากในการดำรงชีวิต ทำให้ชีวิตมีค่าน้อยลงและมีความหมายน้อยกว่าพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ อดีตจึงมีความหมายน้อยและแทบไม่มีความสัมพันธ์อันใดกับปัจจุบันและอนาคตนอกจากในกลุ่มชนชั้นผู้นำ ชีวิตที่มีอยู่หมายถึงปัจจุบันซึ่งสัมพันธ์กับพระราชาอำนาจอันยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น เมื่อสำนักของสังคมนตรีรวมไม่ให้ความสนใจถึงความสำคัญของอดีตหรือพฤติกรรมใด ๆ ของสังคม นอกจากความคืบหน้าในการมีชีวิตอยู่โดยไม่พยายามหาคำอธิบายใด ๆ ด้วยการยอมรับอำนาจเด็ดขาดของกษัตริย์ผู้ทรงสามารถบันดาลทุกสิ่งได้ การบันทึกประวัติศาสตร์จึงตกอยู่ในความรับผิดชอบของฝ่ายปกครองและเป็นไปเพื่อฝ่ายปกครองแต่ฝ่ายเดียว สำนักทางประวัติศาสตร์ของงานเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารจึงแคบและเลื่อนลอยอย่างยิ่ง เพราะประวัติศาสตร์ของเขาคือพงศาวดาร และพงศาวดารคือบันทึกเหตุการณ์เกี่ยวกับกษัตริย์และราชวงศ์เท่านั้น

นอกจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมภายในแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเปลี่ยนจากความสัมพันธ์อันที่ญาติซึ่งเคยเกื้อกูลพึ่งพากันไปสู่ความสัมพันธ์ด้วยอำนาจทหาร ควบอยู่ในระยะเวลาซึ่งชนเผ่าต่าง ๆ ในสุวรรณภูมิกำลังก่อสร้างชาติ⁽¹⁾ เพื่อมีพรมแดนแน่นอน มีวัฒนธรรมกฎหมายและภาษาเป็นของ

(1) แม้ความรู้ลึกเรื่องชาติของสมัยนั้นอาจไม่ชัดเจน เช่นสมัยนี้ก็ตาม แต่

ตนเอง และสำคัญที่สุดคือการรวมตัวกันอย่างมั่นคงของเมืองต่าง ๆ ภายใต้อำนาจอันเดียวกันเพื่อความอยู่รอดจากการถูกโจมตีและทำลายของเพื่อนบ้าน หลังจากพายัพสงครามพม่าครั้งแรกกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรวมตัวกันระหว่างคนไทยเผ่าต่าง ๆ ความรู้สึกของการเป็นอาณาจักรมีมากขึ้น ขณะนั้นอยุธยาเป็นอาณาจักรเดี่ยวแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีอำนาจมั่นคง เป็นปึกแผ่นจึงกลายเป็นศูนย์กลางของคนไทย และสิ่งหนึ่งซึ่งกลายเป็นสัญลักษณ์ของอาณาจักรนี้คือระบบการปกครองภายใต้พระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน การเสียดกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งที่สองทำให้ขวัญของคนไทยกระเจิดกระเจิงยิ่ง หลังจากการฟื้นฟูบูรณะบ้านเมืองทางวัตถุแล้ว สิ่งสำคัญเร่งด่วนซึ่งต้องสร้างขึ้นเพื่อรวบรวมขวัญของประชาชนคือภาพพจน์ที่มั่นคงของสถาบันกษัตริย์ ฉะนั้นการสร้างผู้นำที่มีลักษณะเฉพาะกับสังคมและกาลเวลาจึงเป็นการสร้างความรู้สึกรักชาติที่เข้มแข็งและจำเป็น ผู้นำซึ่งประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรมหรือธรรมเท่านั้นไม่เป็นการเพียงพอต่อสังคมระบบใหม่ ผู้นำซึ่งเป็นที่ต้องการคือผู้นำที่มีลักษณะของนักรบอันหาหาญ เข้มแข็ง ทรงอำนาจเด็ดขาด การบันทึกพงศาวดารโดยเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์ในลักษณะใหม่และราชวงศ์ เป็นวิธีหนึ่งซึ่งสามารถเร้าความรู้สึกร่วมกันได้ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงเป็นสมัยหนึ่งที่มีการชำระรวบรวมเรียบเรียงพงศาวดารขึ้นอย่างกว้างขวาง เพราะต้องการมีเครื่องยึดเหนี่ยวในความต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยการเก็บรวบรวมเรื่องราวไว้ไม่ให้สูญหายและสืบทอดถึงปัจจุบันในสมัยนั้น แม้วางพงศาวดารจะไม่ได้แพร่หลายสู่ประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวางก็ตามที่ อย่างน้อยก็มีผลสำหรับ

อย่างน้อยความรู้สึกเรื่องเชื้อชาติได้ปรากฏชัดแล้วดังปรากฏในลิลิตยวนพ่ายและลิลิตพระลอ ความรู้สึกในระยะแรกจึงเป็นความรู้สึกผสมระหว่างชาติและเชื้อชาติซึ่งแยกออกจากกันไม่ได้เพราะความรู้สึกเป็นชาติแท้ ๆ เพิ่งเกิดขึ้นในระยะหลังนี้เอง.

ศักราช 867 ปีฉลูสัปตศก น้ำน้อยข้าวตายฝอยมากสิ้น อึ่งแผ่นดินไหว และเกิดอุบาทว์หลายประการ

ศักราช 868 ปีชวดอัฐศก ข้าวแพงเป็นสามทะนานต่อเฟื้อง เบี้ยแปดร้อยต่อเฟื้อง เกวียนหนึ่งเป็นเงินชั่งหนึ่งกับเก้าบาทสลึง⁽¹⁾

ฯลฯ

แต่สิ่งที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษคือ การบันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับพระราชพิธีระเบียบแบบแผนในราชสำนักและการปกครองไว้ด้วย ทำให้พงศาวดารมีค่าเป็นตำราแก่ราชสำนักและชนชั้นปกครองในเรื่องระเบียบและพระราชพิธีต่าง ๆ โดยเฉพาะเมื่ออยุธยาแตกแล้วความต้องการคนที่ "รู้ขนบธรรมเนียมจะได้ปรีการราชกิจกรงานทั้งปวง"⁽²⁾ มีอยู่มาก ความรู้เกี่ยวกับระเบียบแบบแผนประเพณีเกี่ยวกับราชสำนักและการปกครองมักจดไว้ในเอกสารต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นข้อมูลในการเขียนพงศาวดาร เช่น ในคำให้การชาวกรุงเก่าตอนท้ายจดเกี่ยวกับทำเนียบนามหัวเมืองนามมหาเจดีย์สถาน แผนที่กรุงศรีอยุธยา นามพระอารามหลวง นามพระมหाराชวัง มหาปราสาทราชมนเฑียร บัญชีพระนามเจ้านาย ชื่อขุนนาง เครื่องยศขุนนาง ระวังช้างตน ระวังม้าตน เรือพระที่นั่ง ชื่อปืนใหญ่ พระราชพิธีราชาภิเษก พระราชพิธี 12 ราศีตามพระตำรา ประเพณีเสด็จออกแขกเมือง ประเพณีกระบวนแห่เสด็จประพาส ประเพณีสงกรานต์พระบรมศพ ประเพณีการสมโภชพระราชกุมาร ฯลฯ หรือในคำให้การขุนโชนเรื่องพระพุทธรบาท ก็กล่าวถึงประเพณีการรักษาพระพุทธรบาท ตำแหน่งต่าง ๆ และหน้าที่ของผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ พงศาวดารฉบับความพิสดารต่าง ๆ จึงมักให้รายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ลงไปด้วย โดยเฉพาะสำหรับพงศาวดารที่เขียนขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น พงศาวดาร

(1) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 18.

(2) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4

(พระเจ้าตากสิน), หน้า 12.

รัชกาลที่ 1 - 4 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ชำ นุนาค) ได้แสดงเป้าหมายที่จะใช้พงศาวดารเป็นบันทึกแบบแผนวิธีปฏิบัติสำหรับราชพิธีต่าง ๆ ไว้เป็นแนวทางสำหรับคนรุ่นหลัง ขณะเดียวกันเพื่อเรียบเรียงรวบรวมไว้สำหรับเป็นความรู้ในปัจจุบันด้วย ดังนี้

...มีพระราชประสงค์จะทรงทราบอย่างใดอย่างหนึ่ง มีพระราชดำริสดตามข้าทูลละอองพระบาทฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ก็กราบทูลเกล้าถวายหาถูกต้องไม่ เพราะไม่มีเรื่องที่เรียบเรียงทำไว้เป็นฉบับ เมื่อกาลล่วงนานไปภายหลังก็จะยิ่งเลื่อมสลายไปทุกชั้นชั้นชื่อบุรุษ จะค้นหาความเก่า ๆ จะไม่ใคร่ควยมีอันตรายต่าง ๆ ขจัดขจายหายสูญไป⁽¹⁾

การนิยมจรรยาละเอียดย่างต่าง ๆ เกี่ยวกับพระราชพิธี ขนบธรรมเนียมประเพณีแต่โบราณไว้สำหรับปฏิบัติเพื่อความถูกต้องแม่นยำนั้น ล้วนเป็นไปในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์และราชวงศ์ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อรักษา "ความศักดิ์สิทธิ์" แห่งพระราชอำนาจของพระองค์ไว้ ด้วยความเชื่อว่าการเป็นกษัตริย์ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับพระราชพิธีและแบบแผนต่าง ๆ ซึ่งเพียรสร้างกันมาแต่ก่อน การ "เลียน" สิ่งที่กษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ เคยกระทำจะทำให้พระองค์ได้รับการยอมรับในการเป็นกษัตริย์เท่าเทียมกัน ยิ่งสามารถรักษาแบบแผนและพระราชพิธีต่าง ๆ ไว้ได้มากเพียงไรย่อมหมายถึง "ความสมบูรณ์และความศักดิ์สิทธิ์" ในการเป็นกษัตริย์ของพระองค์มากขึ้นพระราชพงศาวดารจึงมีคุณค่าเป็น "พระตำรา" สำหรับชนชั้นปกครองด้วย แมตอมาการเขียนพระราชพงศาวดารจะวิวัฒนาการก้าวหน้าไปมากแล้ว ความนิยมและความเชื่อในความจำเป็นที่จะต้องบันทึกรายละเอียดยกเกี่ยวกับพระราชพิธีระเบียบแบบแผนในพระราชสำนักยังคงอยู่ และแม้ในการเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ก็ยังนิยมจดบันทึกรายละเอียดย่างต่าง ๆ ซึ่งไม่จำเป็นอยู่ไม่น้อย

(1) ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 เล่ม 1 (พระนคร: คลังวิทยา, 2505), หน้า 7.

และยังมีสาเหตุอีกประการหนึ่งที่มีผลโดยตรงต่อการผลิตงานเขียนทางประวัติศาสตร์ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นคือ อิทธิพลจากชาติตะวันตก กิติศัพท์ความมั่งคั่งของประเทศตะวันออกคือ แรงจูงใจสำคัญดึงดูดให้ชาติตะวันตกซึ่งเรื่องอำนาจยุคนั้นแข่งขันกันเข้ามาค้าขายและแสวงหาอิทธิพล โปรตุเกสเป็นชาติตะวันตกชาติแรกซึ่งเข้ามาแสวงหาโชคผลจากการค้าขายตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 15⁽¹⁾ โดยยึดเมืองกัวเป็นศูนย์กลางขยายอิทธิพลไปตลอดอ่าวเบงกอล มะละกามลายูและจีน ในศตวรรษที่ 16⁽²⁾ ซึ่งต่อมาชาติตะวันตกอื่น ๆ ได้ขยายอำนาจตัวมาเพื่อแสวงหาโชคผลจากดินแดนอันร่ำรวยเหล่านี้ ได้แก่ ฮอลันดา อังกฤษ และฝรั่งเศส พร้อม ๆ กันนั้นจุดประสงค์ในการเดินทางมาสู่ตะวันออกก็เพิ่มขึ้นจากการแสวงหาความร่ำรวยเป็นการแสวงหาอาณานิคม และเผยแพร่วัฒนธรรมศาสนา

โปรตุเกสได้ส่งทูตเข้ามาติดต่อกขอเจริญทางพระราชไมตรีด้วยไทยเป็นครั้งแรกในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา⁽³⁾ แต่มิใช่ในนามของพระมหากษัตริย์ และต่อมาชาติตะวันตกชาติอื่น ๆ ซึ่งขยายอิทธิพลมาทางตะวันออกก็ได้ทยอยกันเข้ามา ติดต่อกค้าขายกับไทย สมัยที่ไทยมีการติดต่อกค้าขายกับชาติตะวันตกอย่างกว้างขวางคือ สมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง และสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยเฉพาะในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชาติมหาอำนาจที่หนึ่งของยุโรป จนถึงกับมีการแลกเปลี่ยนราชทูตหลายครั้งระหว่างกัน ตลอดจนมีการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาภาษาในประเทศฝรั่งเศสด้วย จดหมายเหตุบาทหลวงพอคำ นายทหารของฝรั่งเศส ซึ่งบันทึกไว้ในโอกาสที่เดินทางมายังอยุธยานั้น

(1) แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. ประวัติศาสตร์สากลยุคปัจจุบัน (ค.ศ. 1453 - 1914) (นครหลวงวา: ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 141 - 142.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 149 - 150.

(3) เรื่องเดียวกัน.

นอกจากจะแสดงความสนใจของฝ่ายไทยในบทบาทของชาวตะวันตกอย่างมากแล้วยังแสดงความกระหายอยากกรูอยากเห็นเกี่ยวกับชาติตะวันตกในทำนองของใหม่และในจดหมายเหตุของโกษาปานราชทูตซึ่งเดินทางไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศสก็ได้แสดงความกระตือรือร้นอย่างยิ่งในการที่จะศึกษาความเป็นไปของบ้านเมืองฝรั่งเศส การได้ติดต่อกับชาติตะวันตกหลายชาติในยุคนั้นนับเป็นประสบการณ์ใหม่ต่อทั้งประชาชนสามัญ ฝ่ายปกครองและแม่แต่องค์พระมหากษัตริย์ ความสนใจอยากกรูอยากเห็นเกี่ยวกับบ้านเมืองอื่นซึ่งห่างไกล คงกระตุ้นให้คนไทยได้กลับมาสนใจเรื่องราวของตนเองมากขึ้น ความจริงเคยมีชาวต่างชาติอื่น ๆ เข้ามาติดต่อกับชายในกรุงศรีอยุธยา ก่อนชาวยุโรปจะเข้ามานานนัก เช่น จีน อินเดีย เปอร์เซีย ฯลฯ แต่พอค้าเหล่านั้นไม่มีลักษณะซึ่งแตกต่างไปจากชาวพื้นเมืองมากพอที่จะเร้าความรู้สึกสนใจให้เกิดขึ้นได้ ความแตกต่างด้านภาษา จารีตประเพณี การแต่งกาย รูปร่าง สีน้าแปลก ๆ ใหม่ ๆ วิทยาการซึ่งก้าวหน้าของยุโรปสาคูกความสนใจของคนไทยอย่างมาก ลาลูแบร์อธิบายความสนพระทัยของสมเด็จพระนารายณ์ต่อโลกตะวันตกดังนี้

พระมหากษัตริย์องค์นี้ อยากรูทรงทราบสรรพกิจงานทั้งปวงเป็นอันมาก มีพระบรมราชโองการให้แปลหนังสือ คิว. เคอร์ซ (Q. Curce) ออกเป็นสยามภาษาในขณะที่เรายังอยู่ที่นั่น และได้โปรดให้แปลพงศาวดารของเรามาแล้วเป็นหลายตอน พระองค์ทรงรู้จักรัฐต่าง ๆ ในยุโรปเป็นอันดี และข้าพเจ้ามิไคสงสัยเลยในการขอนี้⁽¹⁾

การที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงสนพระทัยในพงศาวดารของชาติต่าง ๆ ในยุโรป คงเนื่องมาจากทรงเล็งเห็นความสำคัญของการมีบันทึกพงศาวดารของตนเอง ซึ่งรวบรวมเรื่องราวต่อเนื่องของบรรพบุรุษและสังคมเพื่อยืนยันว่าคนไทยเกิดจากบรรพบุรุษที่

(1) เคอะลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1 แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร: กาวหนา, 2510), หน้า 443.

เป็นคนเชื้อชาติไทยมีบ้านเมือง ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและมีประวัติศาสตร์
 ของตนเอง แม้จะไม่รู้จักคำนี้ก็ตาม สิ่งที่ทำให้คนไทยรู้สึกมีบรรพบุรุษร่วมกัน มี
 ประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์กันคือ การอยู่ใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ที่
 เนื่องกันมาอย่างไม่ขาดสายแม้จะมีการเปลี่ยนราชวงศ์บ้างก็ตามที่ ดังนั้นการมีพระ
 บรมราชโองการให้รวบรวมพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐขึ้นในปี พ.ศ. 2223
 อาจเป็นไปเพื่อสนองความต้องการสร้างเอกลักษณ์ของตนในแง่ของการสืบทอดความ
 เป็นอันเดียวกัน เพราะในรัชสมัยนั้นต้องการให้รวบรวม "เอาจดหมายเหตุของ
 พระโหรา... จดหมายเหตุที่หาได้จากหอหนังสือ และเหตุการณ์ที่มีในพงศาวดาร
 นั้นให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียวให้ระดับศักราชกันมาคั่งเท่าบัดนี้" จาก
 พระราชพงศาวดารฉบับไมเคิล วิกเคอร์ ซึ่งค้นพบใหม่ยังไม่ปรากฏว่าต้องการรวบรวม
 เรื่องราวทั้งหมดมาให้คำคัมภีร์มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะในพระราช -
 พงศาวดารฉบับดังกล่าวแทบไม่ใช้การเรียงศักราชเพื่ออธิบายเรื่องราว แต่จะใช้
 วิธีอธิบายเหตุการณ์ไปเรื่อย ๆ เป็นภาพเหตุการณ์ที่ละเอียด ซึ่งไม่แน่ว่าจะต่อเนื่อง
 กันทางด้านเวลา เช่นพงศาวดารฉบับอื่นหรือไม่ การเรียบเรียงเรื่องราวใน
 พงศาวดารให้คำศักราชกันมาขอมชี้ให้เห็นความต้องการที่จะย้อนไปหาร่องรอยของ
 ตนเอง แต่เนื่องจากความเข้าใจและจินตนาการของสังคมสมัยนั้นไม่กว้างขวางพอ
 จึงยังไม่มีคำว่าประวัติศาสตร์หรือคำอื่นซึ่งมีความหมายใกล้เคียงความหมายของ
 ประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน คนสมัยนั้นเพียงเข้าใจว่าประวัติศาสตร์คือประวัติของกษัตริย์
 และราชวงศ์ จึงมีเพียงคำว่าพงศาวดารและความเข้าใจซึ่งใกล้เคียงความหมาย
 ของคำนี้ ทั้งการเข้าใจว่ากษัตริย์คือ สัญลักษณ์ของสังคม ประวัติของสังคมจึงคือ
 ประวัติของกษัตริย์ เป็นความเข้าใจที่ง่ายกว่าและถูกต้องควย สภาพของสังคมสมัย
 นั้นแล้ว

ลักษณะและการนำเสนอของพระราชพงศาวดาร

1. พงศาวดารมีลักษณะเป็นผลงานบันทึกซึ่งเกิดจากการคัดเลือก รวบรวม เรียบเรียง เฉพาะเหตุการณ์ (Mere Events) ที่ผู้บันทึกคิดว่า สำคัญ จากเอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเอกสารดั้งเดิมและมีใช้ ให้รวมอยู่ด้วยกัน การบันทึกพงศาวดารแบบเดิม จึงค่อนข้างขาดมาตรฐานของงานเขียนทาง ประวัติศาสตร์ตามมาตรฐานปัจจุบันด้วยถือว่าเป็นงานเขียนที่ขาดสำนักทาง ประวัติศาสตร์ ในอันที่จะทำความเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น หรือการย้อน กลับไปสู่อดีตเพื่อหาความหมายและทำความเข้าใจอดีต และพงศาวดารยังขาดการ ตรวจสอบ ค้นคว้า ใต้วง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริง พงศาวดารจึงค่อนข้างมี ลักษณะเป็นการรวบรวมข้อมูลโดยเรียงต่อกันตามระยะเวลาที่เกิดโดยมีกษัตริย์เป็น ศูนย์กลาง โดยการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ ซึ่งมักเป็นเอกสารดั้งเดิม (Primary Sources) หรือเป็นผลงานบันทึกร่วมสมัย โดยผู้บันทึกอยู่ในเหตุการณ์นั้น ๆ ด้วย แต่ผู้บันทึกพงศาวดารเก็บข้อมูลเหล่านั้นมาเรียบเรียงใหม่ โดยจะเลือกบันทึกไว้ เฉพาะเหตุการณ์ซึ่งผู้บันทึกเห็นว่าสำคัญตามลำดับปีเรียงกันลงไว้โดยเหตุการณ์ไม่ จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกัน

การรวบรวมเรื่องราวให้อยู่รวมกันเท่านั้นทำให้ภาพเหตุการณ์ใน พงศาวดารค่อนข้างกระต่อนกระแต่น ไม่มีระเบียบและแนวเรื่อง เนื้อความของ พงศาวดารรวมกันอยู่ได้ด้วยความต่อเนื่องของเวลาเท่านั้น โดยผู้เขียนพงศาวดาร อาศัยเวลาเป็นเครื่องมือร้อยเรื่องราวทั้งหมดเข้าด้วยกัน การลำดับความใน พงศาวดารจึงเกิดขึ้นจากการลำดับเวลา (chronological order) ซึ่งเป็น ไปอย่างเคร่งครัดด้วยการเรียงตามรูปจดหมายเหตุคือ ตั้งวันเวลาเป็นหลัก วันใด มีเหตุการณ์อย่างใดก็เล่าไปตามนั้น การบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามลำดับเวลา ที่เกิดขึ้น โดยไม่ผูกพันกับการอธิบายสาเหตุ ทำให้เหตุการณ์ดำเนินไปเรื่อย ๆ ในลักษณะซึ่งไม่อาจบรรยายภาพเหตุการณ์ที่กินเวลาหรือความเกี่ยวเนื่องกันหลาย ๆ ปีให้เห็นเหตุการณ์อันหนึ่งอันเดียวกันได้ เพราะในระหว่างเวลานั้นย่อมมีเหตุการณ์

อื่น ๆ เกิดขึ้นตลอดแทรกอยู่เสมอ ความในพงศาวดารจึงกระจุกกระจายอย่างยิ่งโดยเฉพาะพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเป็นพระราชพงศาวดารความย่อมีลักษณะคล้ายจดหมายเหตุมาก ดังนี้(1)

ศักราช 933 มะแมศก น้ำน้อย อนึ่งสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นเจ้าเสด็จขึ้นไปเสวยราชสมบัติเมืองพิษณุโลก

ศักราช 934 วอกศก น้ำน้อยนัก

ศักราช 935 รกาศก น้ำน้อยเป็นมัธยม

ศักราช 936 จอศก น้ำมากนัก ครั้นนั้นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทรงพระประชวรทรพิษ

หรือในพระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ซึ่งเขียนขึ้นในสมัยหลังจากฉบับหลวงประเสริฐมากก็ยังรักษาแบบแผนดังกล่าวไว้ ดังนี้(2)

ครั้น ณ วันพุธเดือนยี่ แรมสิบสองค่ำ ให้ประหารชีวิตคนโทษเก้าคน

ครั้น ณ วันพฤหัสบดีเดือนสาม ขึ้นสิบสองค่ำ ให้ประหารชีวิตเงินลูกค้าแปดคน

ครั้น ณ วันจันทร์เดือนสามแรมสองค่ำ ให้ประหารชีวิตคนทิ้งไฟเจ็ดคน

แม้ในพระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารจะมีการให้รายละเอียดของเหตุการณ์เพิ่มเติมก็ดี แต่วิธีการยังคงเป็นเช่นเดิม คือใช้วิธีตั้งวัน เดือน ปี เป็นหลัก แล้วจึงอธิบายรายละเอียดต่อมา เช่น

ครั้นปีระกา นุพศก พระบาทสมเด็จพระบรมมหาราชเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการตรัสสั่งเจ้าพระยาจักรี ให้แต่งโรงราชพิธีบิณฑูรพรหม แลขมรมสำหรับ การพระราชพิธีทั้งปวง ในทะเลหลวงตำบลเพี้ยนียด แลวทรงพระกรุณาให้หล่อพระเทวกรรมยืนสูงศอกหนึ่งหมุดควยทองเนื้อแฉว แลเครื่องอาภรณ์นงนาราชาวดี ประดับควยแหวนไว้สำหรับการพระราชพิธีศกกรรม ให้พระมหาราชครูและครู

(1) คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 461 - 462.

(2) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผนดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน), หน้า 198.

พจนานุกรม แคลป์คัพระราชครู ประพฤติการพระราชพิธีบัพฐิพรหม(1)

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พงศาวดารมีลักษณะเช่นที่เห็นคือ เอกสาร
คั้งเคิมต่าง ๆ ซึ่งใช้ในการเขียนพระราชพงศาวดาร คั้งได้ทราบแล้วว่าเอกสาร
สำคัญซึ่งใช้ในการเขียนพระราชพงศาวดารคือ จดหมายเหตุต่าง ๆ ปุุม และ
เอกสารราชการอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน การคัดเลือก รวบรวม และคัค
เอกสารเหล่านั้น "เข้าค้วยกันเป็นแห่งเดียวให้ระคัมคักราชกันมา" ตามวิธีการ
ของพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ จึงเท่ากับเป็นการรับเอาวิธีบันทึก
จดหมายเหตุ ปุุม ฯลฯ มาใช้กับพระราชพงศาวดารเป็นวิธีการขั้นต้น ต่อมาแม้จะ
มีการวิวัฒน์ในเชิงการเขียนพระราชพงศาวดารให้พิสดารเช่นไร วิธีการคั้งกล่าวก็
ยังคงอยู่ เพราะการชำระพระราชพงศาวดารแต่ละครั้ง จะมุ่งชำระแก้ไขสำนวน
โวหารให้ประณีตงดงาม และแต่งเติมคัคทอนเนื้อความโดยมิไคสนใจจะชำระวิธี
การเขียนพระราชพงศาวดารค้วยเลย

การบันทึกจดหมายเหตุของไทยในสมัยโบราณ มักกระทำโดยผู้รู้หนังสือ
และรู้ถุณยามคัในการบันทึกจดหมายเหตุนั้น ผู้บันทึกจะจดวัน เดือน ปี และถุณ
ยามลงก่อน แล้วจึงจดเหตุการณ์ที่เห็นวาคัญลงไว้ ซึ่งโดยมากจะจดในวัน
เวลาที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น หรือในวันเวลาที่ใกล้เคียงกันกับที่ผู้จดบันทึกได้พบเห็น
เหตุการณ์นั้น ๆ เอกสารประเภทนี้จึงมักให้รายละเอียดและความถูกต้องในเรื่อง
เวลา จดหมายเหตุต่าง ๆ ไคบันทึกลงไว้โดยบุคคลต่าง ๆ (2) คั้งนี้

(1) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 383.

(2) คั้งรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. ค้านำประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ 8. ใน ประชุมพงศาวดารเล่ม 8, หน้า 5.

1. จดหมายเหตุของหลวง ไค่แก่ จดหมายเหตุที่ทางฝ่ายบ้านเมือง ไค่บันทึกลงไว้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันมีธรรมเนียมเก่าแก่ว่า เป็นหน้าที่ของ นายเสนาและนายสุจินดา หุ้มแพร มหาคเล็ก ที่จะต้องจดหมายเหตุการณ์ต่าง ๆ เก็บไว้ในหอศาสตราคม เหตุการณ์ที่บันทึกในจดหมายเหตุของหลวง เป็นเหตุการณ์ ที่เกี่ยวกับกษัตริย์และบ้านเมือง เช่น ในสมัยกรุงธนบุรี มีจดหมายรายวันทัฬหีคราว ปรายเมืองพุทไธมาศและเขมรเมื่อ พ.ศ. 2314 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีจดหมายเหตุ เมื่อรัชกาลที่ 3 สวรรคต จดหมายเหตุหอศาสตราคมเรื่องพระราชพิธีต่าง ๆ ครั้ง รัชกาลที่ 4 จดหมายเหตุเสด็จหัวากอ และจดหมายเหตุเรื่องราชทูตไทยไปอังกฤษ พ.ศ. 2400 เป็นต้น

2. จดหมายเหตุโหร วิธีจดจดหมายเหตุโหร เขาทำปฏิทินบอกวัน และฤกษ์ยามเป็นรายวันล่วงหน้าไว้ตลอดปีและมีที่ว่างไว้สำหรับจดเหตุการณ์ในปฏิทิน นั้น โหรหรือใครที่เอาใจใส่ในฤกษ์ยามและการจดเหตุก็มีสมุดปฏิทินเช่นนี้ไว้ เมื่อ มีเหตุการณ์อันใดเกิดขึ้นในวันใดซึ่งผู้เป็นเจ้าของปฏิทินเห็นควรจะจดจำ ก็จดลงไว้ ในปฏิทินตรงของวันนั้น วันที่ไม่มีเหตุการณ์จะจกก็ปล่อยว่างไว้ ทำกันเช่นนี้มาแต่ โบราณ แต่ผู้ที่มีปฏิทินไว้จดหมายเหตุมีมากด้วยกัน ความรู้เห็นความนิยมต่างกัน จดหมายเหตุที่ลงปฏิทินจึงต้องกันบ้างต่างกันบ้าง เมื่อนานเข้ามีผู้รวมปฏิทินปีดวง ๆ มาแล้ว มาจคว้นฤกษ์ยามและเหตุการณ์ลงเป็นสังเขปอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า ปุ้ม⁽¹⁾ ตัวอย่างการจดจดหมายเหตุโหร⁽²⁾

ปีมะเส็ง จ.ศ. 1111 ออกหัตถ์ทรพิษคนตายชุม มอญบ้านโพธิสามต้นหนี

ปีมะแม จ.ศ. 1113 ดังกามาขอพระสงฆ์ไปสั่งสอน ปีนี้มีคาวทาง

ปีจอ จ.ศ. 1116 จับพระวังหน้ากับเจ้าฟ้าสังวาล

(1) ค่างราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. คำนำประชุมพงศาวดารภาค ที่ 8 ใน ประชุมพงศาวดารเล่ม 8, หน้า 2.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ปีชวด จ.ศ. 1120 พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ 26 ปี พระชนมายุ 77 ปี ๗ วัน 5 ๓ 8 ค่ำ มีจันทร์ปราศ ปี่ข้าวแพงเกี่ยวละ 12 ตำลึง

อย่างไรก็ดี แม้พระราชพงศาวดารจะมีลักษณะใกล้เคียงจดหมายเหตุเพียงใด พระราชพงศาวดารก็มีข้อจดหมายเหตุแท้ เพราะมิได้เกิดจากการบันทึกร่วมสมัย แต่อาศัยคัดเลือกข้อมูลเก่า ๆ จากอดีตมาเรียบเรียง รวบรวมใหม่ เรื่องที่เขียนส่วนใหญ่มักเป็นเรื่อง เกิดก่อนผู้เขียนมีชีวิตอยู่ ทำให้พงศาวดารมีลักษณะเป็นเอกสารรอง (Secondary Sources) ตามความหมายปัจจุบัน การตรวจสอบหาข้อเท็จจริงจากข้อมูลเหล่านั้น หากจะมีการกระทำการข้างในการชำระพระราชพงศาวดารแต่ละครั้งคือ การนำความในพระราชพงศาวดาร ฉบับที่มีมาแต่ก่อนมาเทียบเคียงเป็นหลักเท่านั้นแล้วคัดลอกความเหล่านั้นลงไว้โดยแก้ไขสำนวนภาษาบ้าง การแต่งเนื้อเรื่องบางตอนเพิ่มเติมก็กระทำโดยมิได้อ้างอิงเอกสารใด ๆ ไว้ และเมื่อพิจารณาจากความแตกต่างของเนื้อความซึ่งเพิ่มขึ้นจะเห็นว่าเป็นการแต่งขึ้นตามอำเภอใจด้วยจุดหมายใดจุดหมายหนึ่งโดยเฉพาะ⁽¹⁾ ทำให้เนื้อความของพงศาวดารมีความหมายต่อผู้เขียนและผู้อ่านร่วมสมัยยิ่งกว่าจะสนใจพัฒนารูปแบบของการบันทึกพงศาวดารให้มีคุณค่าเป็นศาสตร์ ประกอบกับพงศาวดารมีลักษณะเป็นบันทึกของทางราชการเกี่ยวกับกษัตริย์และราชวงศ์ ทำให้ขาดสำนึกที่จะวิพากษ์วิจารณ์เรื่องราวเหล่านั้นหรือการพยายามค้นหาเหตุผลมาอธิบายพฤติกรรมใด ๆ แม้ว่าจะมีการสนใจจดบันทึกเรื่องราวนอกเหนือจากกษัตริย์และราชวงศ์บ้าง เช่น เรื่องเกี่ยวกับความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจ เป็นต้น ผู้บันทึกพงศาวดารไม่ว่าสมัยใด ๆ ไม่เคยสนใจจะดึงสิ่งเหล่านั้นมาพิจารณาในฐานะเป็นปัจจัยในทาง

(1) คุรายละเอียคใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา."

ประวัติศาสตร์ เพื่อเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คงคัดลอกรวบรวมต่อกันมาเรื่อย ๆ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างของส่วนที่เป็นข้อเท็จจริงและปัจจัยทางประวัติศาสตร์ ข้อเท็จจริงและปัจจัยเหล่านี้เมื่อถูกบันทึกรวบรวมไว้แล้วจะคงอยู่ต่อไปโดยอิสระ ผู้ชำระพงศาวดารรุ่นหลังเพียงแต่กล่าวซ้ำและคัดลอกต่อ ๆ กันมา หรืออย่างมากเพียงแต่เลือกเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับความตองการของตนไปใช้ปัจจัยต่าง ๆ ที่บันทึกไว้บ้างจึงไม่มีโอกาสได้ทำหน้าที่ของมัน

2. ในด้านเนื้อหา (Subject matter) แม้ว่าเนื้อหาของงานเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารจะเน้นหนักอยู่ที่พระมหากษัตริย์ และการลำดับวงศ์กษัตริย์ต่อ ๆ กันมาตามระยะเวลาก็ตามที่ การเขียนพระราชพงศาวดารมิได้แยกเป็นเอกเทศจากตำนานเสียเลยทีเดียว ความจริงแล้วเนื้อหาของพงศาวดารซึ่งมุ่งเน้นที่พระราชประวัติและการลำดับราชตระกูลนั้นคือ ส่วนหนึ่งของตำนานบุคคลซึ่งแทรกอยู่ในการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร ด้วยเนื้อหาส่วนที่เกี่ยวข้องกับบ้านเมือง กษัตริย์ ราชวงศ์ ในตำนานไม่แตกต่างไปจากเนื้อหาของพงศาวดารมากนัก กล่าวคือเนื้อหาของตำนานส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคลซึ่งสมบูรณ์ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เป็นเครื่องเชื่อมระหว่างการแสดงออกทางประวัติศาสตร์ของบุคคลกับความเชื่อของตำนานเข้าด้วยกัน ได้ถูกดึงมาปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารโดยถูกดัดแปลงให้เข้ากับความเชื่อและทรรศนะคติอย่างใหม่ซึ่งเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะ ส่วนของตำนานบุคคลในประวัติศาสตร์แบบตำนานนั้นเลื่อนลางจนอาจลงความเห็นได้ว่าเรื่องเล่า แต่สำนักทางประวัติศาสตร์ของตำนานซึ่งเกิดขึ้นก่อนและสืบทอดกันต่อ ๆ มาในรูปของความเชื่อ ทำให้ความเชื่อนั้นมีวงกว้างและมีรูปแบบเป็นของตนเองโดยเฉพาะ เช่น เรื่องราวของพระร่วง ท้าวแสนปม ปู่เจ้าลาวจก ฯลฯ บุคคลเหล่านี้จะมีจริงหรือไม่นั้นไม่อาจทราบได้ แต่เรื่องราวเหล่านี้คือรูปแบบของตำนานส่วนบุคคล ซึ่งส่งผ่านทางความเชื่อจากสมัยสู่สมัยและได้รับการบันทึกไว้ภายหลัง สำหรับพงศาวดารนั้นคงได้รับอิทธิพลของ

ตำนานบุคคลจากตำนาน⁽¹⁾ รวมกับความเชื่อบางส่วนซึ่งยังคงอยู่และความต้องการ
 อย่างใหม่ของสภาพแวดล้อมในสมัยของตนเอง ชักนำเอาตำนานส่วนบุคคลเข้าต่อ
 เชื่อมกับพงศาวดารได้อย่างแนบเนียน โดยตัดส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์สากล
 (Universal History) ทิ้งไปเพราะไม่สามารถเชื่อมต่อเข้ากับพงศาวดารซึ่ง
 มีเนื้อหาแคบกว่าได้ การนำเอาตำนานส่วนบุคคลมาเชื่อมต่อเข้ากับพงศาวดารอาจ
 เป็นไปในรูปของการนำเอาตำนานบุคคลมาต่อเข้ากับพงศาวดารทันทีในรูปแบบเดิม
 โดยไม่มีการพัฒนา ดังเช่นตำนานบุคคลในตอนต้นของพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม
 เทศนาจุลยุทธการวงศ์ จุลยุทธการวงศ์ เป็นต้น ซึ่งยังเล่าเรื่องของพระร่วง
 ท้าวแสนปม หรือบาธรรมราช เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อเรื่องเช่นเดียวกับตำนาน ขณะ
 เดียวกันสำนักและความเชื่อในยุคสมัยของพงศาวดารได้กำหนดให้การแสดงออกทาง
 ประวัติศาสตร์ของบุคคลเป็นไปในอีกรูปหนึ่งคือ แทนที่จะเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลซึ่ง
 เลื่อนกลาง คล้ายเรื่องเล่า อุดมไปด้วยอิทธิฤทธิ์เพื่อเน้นความเป็นผู้มีบุญจะกลายมา
 เป็นเรื่องของสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ใช่เรื่องของการผจญภัยอย่างพื้น ๆ หรือเรื่อง
 ของอิทธิปาฏิหาริย์อย่างไม่น่าเชื่อ หรือเรื่องของการรักความแค้นเฉพาะบุคคลซึ่ง
 ทำให้บุคคลในตำนานมีลักษณะคล้ายนิทานพื้นบ้าน บุคคลในพงศาวดารถูกสร้างขึ้นมา
 ในรูปแบบใหม่อย่างชัดเจนโดยอิงอยู่กับหลักฐานและความเป็นจริงบางส่วน แต่มิได้
 ทิ้งรูปแบบของตำนานบุคคลไปทั้งหมด เช่น เรื่องราววีรกรรมของสมเด็จพระ -
 นเรศวร เรื่องพระเจ้าปราสาททองเป็นโอรสลับของสมเด็จพระเอกาทศรถ หรือ
 เรื่องพระเจ้าเสือเป็นโอรสลับของสมเด็จพระนารายณ์ เป็นต้น เรื่องเหล่านี้พอ

(1) หากผู้เขียนพงศาวดารจะไม่ได้รับอิทธิพลจากตำนานซึ่งบันทึกลงไว้เป็น
 ลายลักษณ์อักษรโดยตรง เพราะส่วนใหญ่แล้วตำนานที่มีอยู่มิใช่ผลิตภัณฑ์ของชาวอยุธยา
 หรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ย่อมจะต้องได้รับอิทธิพลจากตำนานประเภทนอกเล่าซึ่ง
 อาจเป็นไปในรูปของนิทานพื้นบ้าน ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน.

เทียบได้กับเรื่องของลวจังกราช ขุนเจือง หรือพระเจ้าพรหมหาราช แต่เป็น
 คำานานบุคคลยุคใหม่ซึ่งเขียนขึ้นด้วยทรรศนะคติที่แตกต่างไปจากการเขียนคำานาน
 เรื่องราวของบุคคลในพงศาวดารจึงไม่น่าอัศจรรย์เหมือนในคำานาน เช่น
 ไต่พะองลงมาจากฟ้า หรือเกิดจากพระราชธิดาเสวยมะเขือของนายแสนปม เป็นต้น
 บุคคลในพงศาวดารจึงเป็นบุคคลซึ่งมีตัวตนชัดเจนไม่เลือนลาง คึกคักดิ้นรน และมีรูปแบบ
 เฉพาะในฐานะเป็นสถาบันสูงสุดของสังคม แม้จะเป็นพระมหากษัตริย์ซึ่งมีชื่อเสียงใน
 ทางไมเคินัก เช่น พระเจ้าเสือ พระเจ้าเอกทัศ ก็ยังถูกกล่าวถึงในพระราชฐานะ
 เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์องค์อื่น ๆ และแตกต่างกันไปในส่วนที่เป็นพฤติกรรมเท่านั้น
 เป็นที่แน่นอนสำหรับพระมหากษัตริย์ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่ยกย่อง เช่น
 สมเด็จพระนเรศวรหรือพระนารายณ์มหาษัตริย์ ย่อมจะถูกบรรยายพฤติกรรมไว้อย่าง
 ละเอียดและพิสดารยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์องค์อื่น ๆ จนทำให้พระองค์กลายเป็น
 วีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ แต่พระองค์ก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน เรื่องราว
 ของพระองค์จึงมีส่วน ช่วยใหญ่รูปแบบของสถาบันกษัตริย์ในการเขียนพงศาวดารมั่นคง
 ยิ่งขึ้น แตกต่างกับปาฏิหารย์ของพระร่วงหรือท้าวแสนปมซึ่งเป็นเรื่องส่วนบุคคล
 ไม่มีผลเกี่ยวข้องกับสถาบันเลย ฉะนั้นแม้พงศาวดารจะรับเอาคำานานบุคคลมา
 เป็นเนื้อหาสำคัญของพงศาวดาร แต่ด้วยสายตาที่แตกต่างกันบุคคลในคำานานและ
 พงศาวดารจึงแตกต่างกันไปด้วย

3. แม่นเนื้อหา (Subject matter) ของพงศาวดารจะเปลี่ยนความ
 สำคัญจากศาสนาอยู่ที่พระมหากษัตริย์และราชวงศ์แล้วก็ตาม แต่พงศาวดารยัง
 สะท้อนความเชื่อและความคิดซึ่งต่อเนื่องมาจากคำานานในเรื่องของสิ่งอัศจรรย์ อิทธิ
 ปาฏิหารย์และปรากฏการณ์ธรรมชาติไว้อย่างเด่นชัดและทำหน้าที่เฉพาะของ
 มันเช่นที่ปรากฏในคำานาน การบันทึกปรากฏการณ์ทางธรรมชาติและเหตุการณ์ผิดปกติ
 ไว้ในพงศาวดาร โดยเชื่อว่ามีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์แสดงว่าความเชื่อดังกล่าวยังคงมี
 อยู่ เช่น

ศักราช 832 ปีชวด โทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า เสด็จยกทัพไปตีเมืองทวายและเมื่อเมืองทวายจะเสียนั้น เกิดอุบาทว์เป็นหลายประการ โศกตกลูกตัวหนึ่งแปดเท่า ไทพักฟองตกลูกตัวหนึ่งเป็นสี่เท่า ไทพักฟองคูนตกลูกเป็นหกตัว อนึ่งชาวสารงอกเป็นไผ่ขึ้นในปีนั้น⁽¹⁾

หรือ

ครั้นศักราช 890 ปีชวด สัมฤทธิศก ๗ วันเสาร์ เดือนห้า ขึ้นห้าค่ำ สมเด็จพระยอดคพาเสด็จออกทองสุกาม พรหมควยหมุมข้อม้าตมมนตรี เฝ้าพระบาทยุคลเป็นอันมาก คำรัสสั่งให้เอาช่างตนพระฉันทันตบุ๋มรุ่งงากัน บังเกิดทูลจริตนิมิตทางพระยาไฟนั้นหักเป็นสามทอน ครั้นเพลาค่าช่างตนพระฉันทันตโลรองเป็นเสียงคนร้องไห้ ประการหนึ่งประตุไพชยนต์รองเป็นอุบาทว์⁽²⁾

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐเป็นพระราชพงศาวดารฉบับแรกซึ่งจับบันทึกสิ่งเหล่านี้ลงไว้ซึ่งพระราชพงศาวดารฉบับอื่น ๆ ที่เขียนและชำระกันในสมัยหลังยังคงเลือกที่จะจดสิ่งเหล่านี้เอาไว้เช่นเดิมไม่เปลี่ยนแปลงโดยจะสังเกตเห็นว่าพระราชพงศาวดารแทบทุกฉบับจะกล่าวถึง "โคตกลูกตัวหนึ่งแปดเท่า แม่ม้าของขุนพิณิจัยทองคำตกลูกสองมามีสี่สะเคียวแปดเท่าซึ่งสี่สะกันเคิน แม่ไก่ของพระศรีมหาสด ตกลูกตัวเดียวเป็นสองสี่สะ" ฯลฯ หรือเรื่องราวทำนองเดียวกัน แสดงว่าความเชื่อเช่นนี้ได้สืบทอดมาตั้งแต่พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐสมัยอยุธยาตลอดมาจนถึงพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ซึ่งเขียนและชำระใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์⁽³⁾ โดยเฉพาะพระราชพงศาวดารบางฉบับได้แสดงความเชื่อดังกล่าวยิ่งขึ้นไปอีกโดยคัดเอาเรื่องราวในตำนานมาไว้ในตอนเริ่มต้นด้วย เช่น

(1) พระราชพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 16.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

(3) หากความเชื่อดังกล่าวได้รับการยอมรับว่าเป็นสิ่งไรสาระ ผู้ชำระพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ น่าจะได้ตัดสิ่งเหล่านี้ออก ดังเช่นได้มีการตัดเรื่องราวบางอย่างซึ่งไม่ต้องการออกไป

เรื่องท้าวแสนปม เรื่องพระร่วงอรุณราช ในพระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม
จุดยุทธการวงศ์ และเทศนาจุดยุทธการวงศ์

ฉะนั้นในความเข้าใจของผู้เขียนหรือชำระพระราชพงศาวดารแล้ว
ประวัติศาสตร์มิใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์เท่านั้น แต่หมายถึง
เหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นรวมทั้งปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (Natural
Phenomena) แต่ปรากฏการณ์และสิ่งอัศจรรย์ต่าง ๆ ที่จดไว้มิใช่เกิดขึ้นด้วยความ
เชื่อมั่นอย่างเปี่ยมล้นเช่นในตำนาน หากแต่เป็นไปเพื่ออธิบายเป็นเครื่องเสริม
พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์หรือเป็นเหตุบอกโชคกลางต่าง ๆ เช่น

ในเพลานั้นบังเกิดศุภนิมิตต์เป็นมหัศจรรย์ปรากฏแก่ตาโลก เพื่อพระราช
กฤดาเคษานุภาพพระบารมีจะถึงมหาเศวตฉัตรราชันย์ บันดาลให้รัศมีโชติช่วงแผ่
ออกจากพระกายโดยรอบ เห็นประจักษ์ทั่วทั้งกองทัพ บรรดาศรีพุลนายไพร่ทั้ง
ปวงผู้ใหญ่น้อยชวชนกันยกมือขึ้นถวายบังคมพร้อมกันแล้วเจรจากันว่า เจ้านาย
เราคงมีบุญเป็นแท้ กลับเขาไปครั้งนี้จะไคผานพิภพเป็นมั่นคง⁽¹⁾

หรือ

ด้วยอายุแผ่นดินกรุงพระนครศรีอยุธยาถึงกาลขาด จึงอาเพศให้เห็นประหลาด
เป็นนิมิตพระประธานวัดเจ้าพระนางเชิงนำพระเนตรไหลลงมาจนพระนาภี ใน
วังนั้นวัดพระศรีสรรเพชญ์พระบรมไตรโลกนาถพระอรุณแตก ดวงพระเนตรตก
ลงมาอยู่ที่ตักเป็นอัศจรรย์ พระเจดีย์วัดราชบูรณะนั้นกำบังมาเสียบตายอยู่บน
ปลายยอดโดยอาเพศ อนึ่ง รูปพระนเรศวรเจ้า โรงแสงในกระที่บพระบาท
สนั่นไปทั้งสี่ทิศ อากาศก็วิปริตไปต่าง ๆ บอกเหตุบอกกลางจะเสียดกรุง⁽²⁾

แม้ความเชื่อในเรื่องผีศาจเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์โชคกลางปาฏิหาริย์ต่าง ๆ
จะยังคงอยู่ในการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร แต่ก็มีได้เป็นไปอย่างแน่นแฟ้น
จนถึงกับไม่อาจแยกสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับความเชื่อออกจากกันได้ เช่น ในการเขียน

(1) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4
(พระเจ้าตากสิน), หน้า 205.

(2) พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 654.

ประวัติศาสตร์แบบตำนาน ผู้เขียนพงศาวดารเพียงแต่จดสิ่งที่เกี่ยวกับปาฏิหารย์
 โชคลาง เรื่องราวผิดปกติต่าง ๆ ไว้โดยถือเป็นข้อมูลหรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
 อย่างหนึ่งเช่นเดียวกับที่โคจกเหตุการณ์อื่น ๆ ไว้ เช่น การสร้างพระพุทธรูป การ
 ประสูติและสวรรคตของพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ โดยไม่พยายามนำความเชื่อ
 เหล่านี้เข้าไปอธิบายเหตุการณ์ทุกอย่าง เช่นที่ผู้เขียนตำนานเคยกระทำ ดังร้ายก่อน
 กรุงศรีอยุธยาแตกจึงเป็นเพียงเหตุการณ์ที่ผู้เขียนพระราชพงศาวดารเชื่อว่าเกิดขึ้น
 หรืออาจไม่เชื่อแต่คิดว่าควรเขียนไว้เพื่อประโยชน์บางประการ โดยไม่พยายาม
 อธิบายอย่างแจ่มชัดว่ากรุงศรีอยุธยาแตกเพราะพระประชานวักพณฺญ์เชิงน้ำพระเนตร
 ไหลถึงพระนาภี หรือเพราะพระรูปพระนเรศวรเจ้ากระที่บบาท เช่นที่ผู้เขียน
 ตำนานพยายามอธิบายว่าเมืองล่มลงทั้งเมืองเนื่องจากการบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และ
 เทพคาอารักษ์ทั้งหลาย เนื่องจากพระราชมาปลาตะเพียนเผือก เป็นต้น ฉะนั้น
 แม้ผู้เขียนพระราชพงศาวดารจะมีความเชื่อในเรื่อง โชคลาง อิทธิปาฏิหารย์และสิ่ง
 ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งไม่แตกต่างไปจากผู้เขียนตำนานมากนัก แต่วิธีการนำความเชื่อเหล่านี้
 นั้นมาใช้ในการจดบันทึกประวัติศาสตร์ทั้งสองแบบกลับแตกต่างกันเป็นคนละวิธี

4. ลักษณะทางวรรณคดีในการเขียนพระราชพงศาวดาร พระราช -
 พงศาวดารความพิสดารแทบทุกฉบับยกเว้นฉบับไม่เคิด วิเคอร์รี่ ซึ่งเก่าแก่จนไม่อาจ
 สัมผัสความงดงามในการใช้ภาษาได้แล้ว ล้วนแสดงวิวัฒนาการของความงดงามของ
 การใช้ภาษาไทย การใช้สำนวนโวหารอย่างที่ใช้ในการเขียนวรรณคดี การสร้าง
 บุคคลในประวัติศาสตร์ให้มีชีวิตด้วยการแทรกบทสนทนาลงในการบันทึกพงศาวดารหรือ
 แม้แต่การแสดงออกปฏิกิริยาของบุคคลในประวัติศาสตร์ เหล่านี้ล้วนทำให้การบันทึก
 พงศาวดารมีลักษณะบางประการใกล้เคียงกับวรรณคดีร่วมสมัย

ภาษาที่ใช้ในการเขียนพระราชพงศาวดารจะเป็นภาษาซึ่งประณีตบรรจง
 และหรูหรา เนื่องจากพระราชพงศาวดารเป็นการบันทึกเรื่องราวของพระมหากษัตริย์
 โดยเฉพาะ ประกอบกับผู้เขียนเป็นข้าราชการในสำนัก ผู้เขียนจึงเลือกใช้ภาษาที่
 สร้างความโน้มน้าวจูงใจให้อ่านผู้ฟังสำนึกถึงความเป็นเทวราชและพระราชอำนาจอัน

ยิ่งใหญ่ของพระมหากษัตริย์ กัณฑ์ต่าง ๆ มากมายซึ่งสร้างขึ้นเพื่อแสดงความศักดิ์สิทธิ์
ของพระองค์ เช่น

จำเริญแต่นั้นมา พระราชกฤษฎีกาเคชาบุภาพแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวคือชาวปรากฏไปทั่วทิศานุทิศ ประเทศธานีใหญ่น้อยทั่วบรรดาชาติยราชศักดิ์
ก็สยบสยของครันครามพระเดชพระคุณเป็นอันมาก มีอจากระทำยาบีปีทาตอพระ
นครศรีอยุธยาใด กรุงเทพมหานครครั้งนั้นก็เกษมสุขสมบูรณยิ่งนัก (1)

ตัวอย่างการใช้โวหารซึ่งงดงาม

ในลักษณะพระราชสาส์นนั้นว่า สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช
รามินทร์ชบดินทราเชนสุริเยนทร ยโสคมราชไชยศวรยุยาธิปัต ถวัลยราชทวาราวดี
ศรีอยุธยามหาคิลกภพพรตน์ราชธานีบุรีรมย อุดมคดมหาเศวตภุชราชาคิอิศวร
พุงศัพิตพุงกอนประเสริฐ สนองทางพระราชไมตรีมายังสมเด็จพระอนุชาเรา
ผู้ยานพิภพทรงหงสาวดี อันมีอิศวรราชฤทธิราชวงศในรามัญประเทศทิศตงคต
ควยมีพระราชสาส์นมานั้นใดแจ้งแล้ว แดทว่าเป็นบุรพประเพณี ผู้ใดมีสมภาร
บารมีถึงที่บรมจักรแล้ว ก็มีจักรแกวดวงแกวมนี่ นางแกว ช่างแกว มาแกว
ขุนพลแกว ขุนคลังแกว ถาหามญบารมีไม่ ถึงผู้นั้นจะหาให้กักรักนามิได้
ธรรมคาประเทศธานีใดมีนางรูปงาม มีช่างเผือกช่างเนียม บอแกวบอทอง ก็
เป็นประเพณีที่จะให้เกียกยุทนาการ อย่าให้พระอนุชาเราออยพระทัยเลย (2)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้เปรียบเทียบกับสำนวนร้อยกรองของวรรณคดีร่วมสมัยแล้ว
จะเห็นว่าความไพเราะมีได้ค้อยกว่ากันเลย

เมื่อเพลาลิบทม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระสุบินนิมิตว่า น่านองท่วมป่า
มาผายปราจีนทิศเสด็จลุยชลุธิเที่ยวไป พบมหากุมภีลตัวหนึ่งใหญ่ ไคล้ประยुท
นาการ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประหารกุมภีลตาย บรรทมตื่นขณะนั้นครลีให้ไพร
ทาย พระโหราธิบดีทูลทำนายว่า ก็ครั้งนี้ใหญ่หลวงจะใครบพุงถึงซึ่งมหาฤท
หัตถ์ แต่ทว่าพระองค์มีชัยลุยไลประหารปัจจามิตรชาคิกคุดพระสุบินว่าเที่ยวลุย
กระแสนำจะนั้น (3)

(1) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์,

หน้า 457.

(2) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 66.

(3) พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 192.

ลิลิตตะเลงพ่ายไต่กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ ดังนี้

เทวัญแสดงเหตุให้	สังทร เห็นแฮ
เห็นกระแสดสาคร	หลังคน
ไหลลบนวนาคอนู	แค้นตก ทิศนา
พระแต่เพงฤาพน	ที่น้ำนองสาย
พระกรายกรยางเขื่อง	จรลี
คুমหาวารี	เรียวกว้าง
พอพานพะกุ่มภู	หนึ่งใหญ่ ไสร์นา
โถมปะทะเจ้าซาง	จักเกี่ยวขบองค
ทรงพระแสงดาบแก้ว	กั๊กกร
โถมประจัญพันพอน	เฟื่องน้ำ
ตางฤทธิ์ต่างรบูรอน	ราญชีพ กันแฮ
สระทานทุกถิ่นท่าถ้ำ	หงทองชลชี
นฤบดีโถมถีบดู	ศึกชวร
พอนฟาดสูงสูมาร	มอดมวย
สายสินธุซึ่งนองพนาค	หายเหือก แห่งแฮ
พระเรงปรีดาควย	แด็จเสี้ยนศึกชัย ⁽¹⁾

นอกจากภาษาซึ่งสละสลวยงดงามแล้ว ผู้เขียนพงศาวดารยังอาศัยเทคนิคต่าง ๆ เพื่อสร้างบุคคลในประวัติศาสตร์ให้มีลักษณะคล้ายตัวละคร (Character) ในวรรณคดี ด้วยการบรรยายอากัปกิริยาของบุคคลต่าง ๆ อย่างละเอียด เช่น "สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีได้ทรงตั้งดังนั้น ก็ทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า..."⁽²⁾ หรือ "สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีได้ทรงตั้งก็เยี่ยมพระโอรส..."⁽³⁾

(1) กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ แบบเรียนวรรณคดีไทย เล่ม 4 พิมพ์ครั้งที่ 10. (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2509), หน้า 195 - 196.

(2) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า 73.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

การบรรยายการแต่งองค์ของพระมหากษัตริย์เช่นที่เคยกระทำในละครต่าง ๆ เช่น
 เพลารุ่งแล้วสองนาฬิกาหกบาท ได้สุภวารฤกษ์คดี สมเด็จพระเจ้าทรงสาวศึก
 สอกลีสถองพระองค์ ทรงสุวรรณมหาสังวาลเจ็ดสาย เฉวียงพระองค์สาทรง
 กาญจนามัยมาลา ส่องกวีจิตพิพิชฌิตา กาญจนนิรัตน์ โดยชัคคิยเวสวิสัย
 สำหรับวิไชยราชรมณูท... (1)

และโดยการแทรกบทสนทนาลงไป บทสนทนาที่ว่ามีทั้งบทที่เป็นการรำพึงกับตนเอง
 (Soliloquies) และบทสนทนา (Dialogue) เช่น

พระบาทสมเด็จพระพระนเรศวรเป็นเจ้า จึงประกาศแก่เทพดาทั้งปวงว่า
 ใ้บังเกิดมาในประยุรมหาเศวตฉัตร จะให้รุ่งพระบวรพุทธศาสนาในจึงมี
 ขวัญให้สว่างเห็นซำกักเลา พอดอกพระโขนงลงพระพายก็พัดควันอันเป็นหมอก
 มีคนนั้นสว่างไป ทอดพระเนตรเห็นช่างเศวตฉัตรสิบสองข้างมีช่างตั้งช่างกัน
 ยืนอยู่เป็นอันมาก แต่มิได้เห็นอุปราชา ครั้นเหลือบไปทิศขวาพระหัตถ์ ก็
 เห็นช่างเศวตฉัตรช่างหนึ่ง ยืนอยู่ ณ ฉายาไม้ขอมมีเครื่องสูงแลหทารหนาช่าง
 มาก... สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้าจึงจูงศรส่องเรียกควยพระสุรเสี้ยงอันตั้ง
 ว่า พระเจ้าพี่เราจะยืนอยู่โยในร่มไม้เฒ่า เชิญออกมาทำยุทธหัตถีด้วยกันให้
 เป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินเถิด ภายหนาไปไม่มีพระเจ้าแผ่นดินที่จะได้
 ยุทธหัตถีแล้ว... (2)

ทำเนียบการแทรกบทสนทนาลงในบันทึกทางประวัติศาสตร์นี้เกิดขึ้นในการ
 เขียนประวัติศาสตร์แบบตำนานก่อนแล้ว เพราะได้แบบอย่างมาจากการเล่าเรื่องด้วย
 ปาก พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจึงกล่าวเขาไว้ด้วย ประกอบกับเอกสารบาง
 ประเภทที่ใช้ในการเขียนพงศาวดารก็นิยมแทรกบทสนทนาลงไปด้วย เช่น จดหมาย
 เหตุรายวันทัพ เป็นต้น ทำเนียบการแทรกบทสนทนาลงในพระราชพงศาวดารจึง
 อาจได้รับมาจากตำนานทางหนึ่ง และจากเอกสารที่ใช้ทางหนึ่ง (3) นอกจากนี้แล้ว
 ยังสังเกตเห็นได้ว่าบทสนทนาซึ่งแทรกลงในพระราชพงศาวดารนี้ เป็นการจงใจ

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

(2) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 201 -

(3) นอกจากนี้แล้ว วรรณกรรมและบทละครซึ่งเฟื่องฟูอย่างมากอาจมีส่วน

เพื่อสร้างภาพให้แก่บุคคลบางคนโดยเฉพาะ เช่น การสร้างสมเด็จพระนเรศวรให้เป็นวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่แห่งประวัติศาสตร์ไทยอย่างที่ไม่มีการหมิ่นทักใคร่โดยยิ่งใหญ่มาก ในลักษณะหาหาญเยี่ยงบุรุษอาชาไนยแท้ ด้วยการอาศัยบทพูดเหล่านี้เป็นสำคัญ เช่น

...แต่เราเห็นว่าพระเจ้าหงสาวดีเป็นใหญ่ในรามัญประเทศ แต่ครั้งพระบรมราชบิดามาเป็นปี่ก่แผนมั้นคงจุจเขาพระสีเนรุราช ซึ่งผู้ใดจะอาจเอื้อมทำอันตรายนั้นเห็นยังมีโคกอน จ้าเราจะยกไปแกแค้นเมืองเมาะตะมะแลหัวเมืองรามัญทั้งปวงซึ่งเป็นประทุรรายหมิ่นเราให้สาใจ จึงคอยคิดราชการต่อไป⁽¹⁾

หรือ "จ้าจะยกออกไปเล่นสนุกกับมอญเสียก่อน"⁽²⁾ ฯลฯ

มีตัวอย่างอีกแห่งหนึ่งซึ่งแสดงถึงความตั้งใจที่จะสร้างบุคคลในประวัติศาสตร์ให้มีลักษณะสะท้อนใจ เช่นตัวละครในวรรณคดีคือ การพยายามสร้างพระเจ้าตากสินให้เป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็นองค์ครุศาสตร์ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยบทพูดซึ่งน่าประทับใจ ดังนี้

...แล้วตรัสณะเคียงคักเตือนถวายพระราชโอราพไวว่า ขอพระผู้เป็นเจ้า ทั้งปวง จงตั้งใจปฏิบัติสำรวมรักษาในพระจุฑาธุชที่สิลาโหรสิทฐินของใสอยาไห้เกราหมองแมนพระผู้เป็นเจ้าจะซัดสนควยจุฑาธุชจัยสิ่งใดนั้น เป็นพระโยมจะรับอุปฐากผู้เป็นเจ้าทั้งปวง แมนถึงจะปรารณามังสะและรุธิระของโยมโยมก็อาจสามารถจะเชือกเนื้อและโลหิตออกถวายเป็นอัฐนิคคกทานได้⁽³⁾

บทสนทนาอันเหมาะสมซึ่งแทรกลงตามส่วนต่าง ๆ ของพระราชพงศาวดาร นอกจากเป็นข้อมูลหนึ่งซึ่งแทบใช้ไม่ได้แล้ว ยังจะต้องระมัดระวังในการอ่านและใช้พระราชพงศาวดารไม่ให้บทสนทนาเหล่านี้ทำหน้าที่ของมันในการสร้างความรู้สึกสะท้อนใจและอารมณ์รวมตามความตั้งใจของผู้เขียนอีกด้วย

อย่างสำคัญเช่นกันที่ทำให้พงศาวดารมีลักษณะใกล้เคียงกับวรรณคดี โปรดอ่านพงศาวดารเปรียบเทียบกับสามก๊ก ราชานิราช ลิลิตตะเลงพ่าย บทละครเรื่องอิเหนา ฯลฯ

(1) พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 267.

(2) เรื่องเดียวกัน.

(3) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน), หน้า 40.

การเขียนประวัติศาสตร์ตามวิธีการหรือความเข้าใจของผู้เขียนพระราชพงศาวดาร จึงใกล้เคียงและให้ความสำคัญกับความเป็นวรรณคดีอยู่มาก ผู้เขียนจะอาศัยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ มาคัดเลือก เรียบเรียงลงไว้แล้วอาศัยวิธีนำเสนอแบบวรรณคดีด้วยการบรรยาย สร้างตัวละคร สถานที่ บรรยายากและความรู้สึกให้เข้ากับเหตุการณ์นั้น ๆ พระราชพงศาวดารฉบับความพิสดารทั้งหลายจึงมักสนุก ราวใจเป็นพิเศษ เมื่อผู้เขียนพงศาวดารให้ความสำคัญกับการเขียนประวัติศาสตร์ว่าควรเป็นวรรณกรรมแบบหนึ่ง แทนที่จะเสนอเรื่องราวต่าง ๆ ตามแนวโน้มของข้อมูลที่ได้ ประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารจึงอาจถูกบิดเบือนได้อย่างแนบเนียนภายใต้ศิลปะแห่งวรรณคดี ซึ่งเป็นวิธีนำเสนอพงศาวดารที่เด่นชัดอีกวิธีหนึ่ง นอกจากการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ กันมาตามวิธีจดหมายเหตุแบบโบราณ

5. กาลเวลา (Time) ความเข้าใจเกี่ยวกับกาลเวลาสำหรับการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดาร เป็นไปในทำนองเดียวกับความเข้าใจเรื่องเวลาของการเขียนประวัติศาสตร์แบบจารึกซึ่งแตกต่างกันอย่างมากกับเวลาในการเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนาน ด้วยประวัติศาสตร์ในความหมายของผู้เขียนตำนานนั้นมิได้มีความหมายเฉพาะเหตุการณ์ปัจจุบันซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาของคนที่เขียนตำนานแสดงว่าได้เข้าใจถึงความเกี่ยวพันของอดีต ปัจจุบันและอนาคตว่าเป็นเวลาทั้งหมดของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นกระบวนการที่มีจุดเริ่มต้นและจุดจบ ในขณะที่ผู้เขียนจารึกและพงศาวดารมองว่า ประวัติศาสตร์คือเหตุการณ์ซึ่งกำลังเกิดขึ้นไม่มีทั้งจุดเริ่มต้นและจุดจบ ทั้งนี้ได้หมายความว่าผู้เขียนพงศาวดารจะไม่เข้าใจความแตกต่างของอดีต ปัจจุบัน และอนาคตก็หาไม่เพราะแนวความคิดเกี่ยวกับเวลาในทางพุทธศาสนายังคงมีอิทธิพลอยู่เสมอ ทั้งเวลาเป็นสิ่งที่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากเกินไปเกินกว่าจะไม่เข้าใจถึงความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว แต่ผู้เขียนพงศาวดารได้เลือกที่จะให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์ที่ถือว่าเป็นปัจจุบันมากกว่าที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในรูปของวัฏจักรของเวลาเช่นที่เคยแสดงในตำนาน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายและทรรศนะคติของผู้เขียน ซึ่งมุ่งสนองพระบรมราชโองการในอันที่จะสร้าง

ภาพพจน์ทางประวัติศาสตร์ให้เป็นประโยชน์ต่อบรรณานุกรมที่จะเป็นได้ แสดงถึงความ
 เข้าใจในความสัมพันธ์ของอดีตและประวัติศาสตร์จนถึงกับนำมาใช้ประโยชน์ได้ สิ่งที่
 เกิดขึ้นในอดีตจึงถูกจำลองขึ้นใหม่ให้คงอยู่ในปัจจุบันเพื่อปัจจุบัน การใช้เอกสาร
 ประเภทบันทึกของทางราชการ ปุ่มต่าง ๆ หรือแม้แต่คำบอกเล่า ซึ่งจัดเป็นเอกสาร
 ชั้นต้น ทำให้การจำลองอดีตขึ้นให้เป็นปัจจุบันทำได้สะดวกขึ้น ประกอบกับ
 พงศาวดารอาศัยการคัดลอกรวบรวมและขยายความยิ่งกว่าการตีความ ทำให้
 เหตุการณ์นั้น ๆ ในประวัติศาสตร์มีลักษณะเป็นปัจจุบันเท่ากับในตอนที่เหตุการณ์
 ดังกล่าวถูกบันทึกไว้ครั้งแรก และไม่ว่าจะมีการคัดลอก ซ้ำระ กันกี่ครั้งก็เห็น ภาพ
 เหตุการณ์ที่ได้ก็ให้ความรู้สึกที่เป็นปัจจุบันของอดีตอยู่นั่นเอง เช่น การกระทำ
 ยุทธหัตถ์ของพระนเรศวรในพงศาวดารทุกฉบับ คืออดีตซึ่งสิ้นสุดลงไปแล้วแต่ให้ความ
 รู้สึกซึ่งเป็นปัจจุบันภายในอดีตนั่นเอง เป็นความรู้สึกซึ่งแตกต่างกับอดีตในตำนานเมื่อ
 กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ หรือการเดินทางออก
 สั่งสอนประชาชนในดินแดนต่าง ๆ ในลังกา และสุวรรณภูมิ ซึ่งให้ความรู้สึกของอดีต
 ที่ได้เคลื่อนห่างออกไปจากระยะเวลาที่มีการเขียนตำนานทุกที แต่การกระทำยุทธหัตถ์
 ของพระนเรศวร เป็นอดีตซึ่งหยุดนิ่งไม่ให้ความรู้สึกที่ห่างไกลจากขณะซึ่งมีการเขียน
 พงศาวดารนัก กล่าวคือเวลาในอดีตของพงศาวดารไม่มีการเคลื่อนไหวออกจาก
 ปัจจุบัน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตและเขียนขึ้นใหม่โดยอาศัยวิธีการและข้อมูลจาก
 อดีต จึงให้ความรู้สึกเป็นปัจจุบันในอดีตซึ่งหยุดนิ่งนั้น เนื่องจากผู้เขียนพงศาวดาร
 ไม่พยายามอธิบายความสัมพันธ์ของเวลาและเหตุการณ์ ให้เข้าใจอย่างชัดเจนว่า
 ประวัติศาสตร์เป็นขบวนการซึ่งเกิดสืบเนื่องกันอย่างรวดเร็วและสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน
 อย่างไม่หยุดยั้ง เวลาซึ่งเป็นหน่วยวัดของเหตุการณ์จึงต้องเปลี่ยนแปลงเสมอ แต่
 ผู้เขียนพงศาวดารกลับมองเห็นว่าเหตุการณ์ที่เกิดในปัจจุบัน คือสิ่งที่สำคัญที่สุด
 ปัจจุบันจึงคือเวลาสำคัญที่สุด การเลือกว่าเวลาในปัจจุบันสำคัญที่สุด ทำให้ผู้เขียน
 พงศาวดารไม่พยายามรับรู้ "กาลเวลา" ในแง่ของปรัชญาเช่นในตำนาน เวลาใน
 อดีตและอนาคตลดความสำคัญลงจนเกือบไม่มีความหมาย และเหตุการณ์ในปัจจุบันก็

ถูกเข้าใจว่าไม่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ในอดีตหรืออนาคตเท่าไรนัก เวลาในปัจจุบันจึงไม่สัมพันธ์กับเวลาในอดีตและอนาคตด้วย อดีตและปัจจุบันจึงแยกออกจากกันเด็ดขาดในสภาวะชงกั๊งนี้ ไม่มีการหมุนเวียนของเวลาจากอนาคตไปสู่ปัจจุบันและอดีต การเขียนพงศาวดารจึงลำค้ำเรื่องเรียง ๆ กันมาโดยไม่มีการเชื่อมโยงเหตุการณ์และปัจจัยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ภาพเหตุการณ์ในพงศาวดารจึงไม่มีการเคลื่อนไหวประดุจภาพเขียนตามฝาผนัง แม้เรื่องราวซึ่งเขียนไว้จะเป็นเรื่องเดียวกันแต่ไม่ต่อเนื่องกัน การขยายความใด ๆ ในพระราชพงศาวดารฉบับพิสดารทั้งหลายเป็นเพียงการให้รายละเอียดเพิ่มขึ้น เพื่อสร้างภาพพจน์ที่ชัดเจนขึ้นหรือสร้างภาพให้เป็นไปตามความประสงค์เช่นเดียวกับในภาพเขียน ซึ่งมีโคช่วยให้อาภาพเหตุการณ์เหล่านั้นต่อเนื่องหรือเคลื่อนไหวขึ้นได้เลย

แม้ว่าความสัมพันธ์ต่อเนื่องในเรื่องของเวลาระหว่างการเขียนตำนานและพงศาวดารแตกต่างกันในค่านจินตนาการอย่างสิ้นเชิง แต่สิ่งหนึ่งซึ่งอาจจะนับว่ามี ความต่อเนื่องกันอยู่คือการนำเอาศักราชต่าง ๆ ภายในกรอบของพุทธศาสนามาใช้ด้วยกัน ยังทำให้มองเห็น "frame work" ซึ่งเกี่ยวเนื่องกัน จริงอยู่แม้ตำนานจะนิยมใช้พุทธศักราชเป็นหลักในการบันทึกเรื่องราว และพงศาวดารจะนิยมใช้จุลศักราชเป็นหลักแต่ทั้งพุทธศักราชและจุลศักราชล้วนมีต้นกำเนิดมาจากพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน กล่าวคือพุทธศักราชเริ่มนับตั้งแต่ปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน คือนับพุทธศักราชหนึ่งแต่ปีนิพพานแห่งพระพุทธเจ้าเป็นหลัก จึงได้ชื่อว่าพุทธศักราช ซึ่งหมายถึงปีที่พระเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาแห่งพุทธศาสนา พุทธศักราชเกิดจากพุทธสาวกและพุทธบริษัทร่วมกันสังคายนาพระไตรปิฎก หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว ดังนี้

ในรัชสมัยแห่งพระยาอชุตราชานั้น โบราณศักราชได้ 148 ปี สมเด็จพระ - สัพพัญญูพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระยาอชุตราชศักราช พระเจ้าแผ่นดินมคธราชกรุงราชคฤห์ กับพระมหากัสสปเถระเจ้ากระทำปฐมสังคายนา แล้วลบศักราชโบราณอันพระเจ้าอัญชนะลัทธิและพระกาฬเทวีพิศายส ตั้งไว้นั้นเสีย

ตั้งพุทธศักราชใหม่ในปีมะเส็งเป็นเอกศก⁽¹⁾

จุดศักราชนั้น หมายถึงปีของพระราชาเล็ก ๆ (จุด = เล็ก, น้อย ≠ ตก = ปี ≠ ราช = พระราชา) ซึ่งเมื่อพิจารณาตามความหมายเทียบเคียงกับมหาศักราชซึ่งนิยมใช้ในจารึกขอมแล้ว จะเห็นว่าผู้กำหนดชื่อศักราชคงคำนึงถึงเวลาการเกิดของศักราชทั้งสองเป็นหลัก โดยถือเอาว่ามหาศักราชเป็นศักราชซึ่งเกิดก่อนส่วนจุดศักราชเป็นศักราชเกิดภายหลัง ถ้าเป็นเช่นนี้จุดศักราชคงหมายถึงปีเล็ก⁽²⁾ เกี่ยวกับผู้ตั้งจุดศักราชนั้นสันนิษฐานกันไว้ ดังนี้

1. สังฆราชบุพพะโสระหันซึ่งลาสิกขาออกมาชิงราชสมบัติในพม่าตั้งขึ้นในปีกุน พ.ศ. 1182
2. พอร์เบส การ์นิเออร์ เชื่อว่าเป็นศักราชของจีน พม่ารับมาใช้โดยผ่านทางญวน
3. ชาวพม่าชื่อเมย์ออง (May Oung) เชื่อว่า กษัตริย์พม่าตั้งขึ้นแล้วแพร่มาสู่ไทย
4. กรมดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่ากษัตริย์พม่าองค์หนึ่งบัญญัติขึ้นใช้ในตำราทางโหราศาสตร์
5. อาจารย์ขจร สุขพานิช สันนิษฐานว่ากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาอาณาจักรทวารวดีทรงตั้งขึ้นเพื่อประกาศตั้งราชธานีใหม่ หลังจากถูกเจนละทำลายลงในปี พ.ศ. 1182⁽³⁾

(1) อ่างใน พูล เหมือนศาสตร์, วิเคราะห์แหล่งที่มาและการใช้ศักราชชนิดต่าง ๆ ที่มีปรากฏในหลักฐานฝ่ายไทย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 40.

(2) คุรายละเอียคใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 25 - 30.

จากข้อสันนิษฐานของผู้ทรงคุณวุฒิข้างต้นอาจสรุปข้อคิดเห็นได้เป็นสองแนวทาง ดังนี้

1. จุดศักราชเกิดที่เมืองพุกาม ประเทศพม่า แม่จะสืบสนกัน ในนามของกษัตริย์ผู้ตั้ง จ.ศ. ซึ่งยอมรับกันว่าชื่อเสนาคะราชา หรือบุพพะโสระหัน แต่ในตำนานลานนาไทยกล่าวนามว่าชื่อพระเจ้าอนูรุธ

2. จุดศักราชเป็นพวกทวาราวดีตั้งขึ้น หลังจากถูกพวกเจนละทำลายต้องอพยพมาอยู่ที่ละโว้และตั้งศักราชใหม่ใช้ในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แลวแพรหลายเขาสู่พม่า ส่วนทวาราวดีจะรับจากจีนหรือไม่นั้น ไม่อาจทราบได้

ไม่ว่าใครจะเป็นผู้ตั้งจุดศักราชขึ้นก็ตามที่สำคัญคือ หลักที่ผู้ตั้งจุดศักราชยึดในการตั้งจุดศักราชนั้นนำมาจากการเทียบเคียงลบบอกจากพุทธศักราช กล่าวคือจุดศักราชเกิดขึ้นหลังพุทธศักราช 1182 ปี และหลังมหาศักราช 560 ปี จุดศักราชจึงเป็นศักราชที่เกิดขึ้นด้วยความเชื่อทางพุทธศาสนาและต่อเนื่องกับพุทธศักราช การที่พงศาวดารนำจุดศักราชมาใช้จึงแสดงกรอบแห่งความเกี่ยวเนื่องทางเวลาว่ายังอยู่ภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาเช่นกัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการยืนยันถึงความเชื่อและโลกทัศน์ซึ่งยังร่วมกันอยู่ เพราะภายหลังในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการพยายามสร้างแนวทางเฉพาะสำหรับราชวงศ์ เพื่อสร้างโลกทัศน์ใหม่ให้ประชาชนทั้งหมดโดยการตั้งรัตนโกสินทร์ศกขึ้นมา โดยเริ่มนับตั้งแต่เริ่มตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ "...ให้ใช้ศักราชตามปีตั้งแต่ตั้งกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์มหินทราอยุธยาบรมราชธานีนั้นเรียกว่ารัตนโกสินทร์ศก"⁽¹⁾ แต่ปรากฏว่าไม่เป็นผลในทางปฏิบัติ เพราะความเชื่อเรื่องเวลาของคนไทยผูกพันอยู่กับศาสนายิ่งกว่ากษัตริย์ราชวงศ์จึงไต่หันกลับมาใช้พุทธศักราชอีกในที่สุด

(1) อ้างใน พูล เหมือนศาสตร์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

ปรัชญาประวัติศาสตร์ในการเขียนพงศาวดาร

จากการศึกษาคำานอาจสรุปปรัชญาประวัติศาสตร์ของตำนานไควว่า ประวัติศาสตร์เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ภายใต้การควบคุมของพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ควบอิทธิพลของพุทธศาสนาสมัยนั้นครอบคลุมชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดและจินตนาการของคนทุกระดับอย่างกว้างขวาง ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมควบคู่กับการเวียนว่ายตายเกิด สามารถอธิบายพฤติกรรมทั้งมวลมนุษย์ได้ แต่ในการศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารนั้น ปรัชญาประวัติศาสตร์ของผู้เขียนพงศาวดารได้เปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม สังคมการเมือง การปกครอง และแม้แต่กาลเวลา กล่าวคือผู้เขียนพงศาวดารได้ละทิ้งแนวความคิดที่ว่า ประวัติศาสตร์เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ภายใต้การควบคุมของพุทธศาสนา และเขียนพงศาวดารด้วยความคิดใหม่ว่า ประวัติศาสตร์นั้นเกิดขึ้นได้โดยเจตนาของบุคคลสำคัญ พลังต่าง ๆ ในสังคมหรือแม้แต่พุทธศาสนาค้วนไม่มีความหมายมากพอจะบันทึลเหตุการณ์ใด ๆ ในประวัติศาสตร์ได้ ผู้เขียนพงศาวดารนำเสนอความคิดนี้โดยการมองประวัติศาสตร์ผ่านบุคคลสำคัญด้วยความเข้าใจว่าหากไม่มีบุคคลเหล่านี้แล้วเหตุการณ์นั้น ๆ จะไม่เกิดขึ้นได้เลยและบุคคลสำคัญซึ่งผู้เขียนพงศาวดารหมายถึงคือพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงบุญญาธิการและพระราชอำนาจอันไม่มีขอบเขต

ตามความเชื่อในทฤษฎีเทวาราช (Devoraja Cult) ซึ่งเป็นความเชื่อตามคติพราหมณ์ถือว่ากษัตริย์เป็นสมมุติเทพผู้ซึ่งอุบัติมาในโลกในฐานะเป็นผู้แทนของพระเป็นเจ้าบนโลก ทำให้พระองค์ต่างกับประชาชนสามัญ กษัตริย์จึงมีฐานะและพระราชอำนาจเป็นล้นพ้น ควบทรงมีอำนาจเด็ดขาดเพียงผู้เดียวในการปกครองในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งกรุงศรีอยุธยาได้ปรากฏร่องรอยซึ่งแสดงฐานะของกษัตริย์ว่าทรงพระราชอำนาจเป็นเจ้าของที่ดินทั้งหมดของประเทศดังปรากฏในลักษณะพระอัยการเบ็ดเสร็จ ซึ่งประกาศใช้ใน พ.ศ. 1903

ดังนี้(1) "ที่ในแคว้นแคว้นกรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา มหาคิสิกภพนพรัตนราชธานีบุรีรัมย์เป็นที่แห่งพระเจ้าอยู่หัว หากให้ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินอยู่ จะได้เป็นที่ราษฎรหามิได้"

นอกจากนี้ในพิธีบรมราชาภิเษกซึ่งเป็นราชประเพณีที่สำคัญยิ่งคู่กันไปกับระบอบการปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แสดงให้เห็นว่าได้มีการนำทฤษฎีเทวราชมาใช้ ดังปรากฏว่าในพิธีดังกล่าวพราหมณ์จะสาธยายรามนคตัญญูเชษฐพระศิวะผู้เป็นเจ้าของให้เข้ามาสิงสถิตย์ในองค์พระมหากษัตริย์ แล้วใช้คำพูดกับพระองค์ผู้ว่าพระศิวะผู้เป็นเจ้าของ การถวายพระตั้งวาลย์บูรพาอันพราหมณ์ถือเป็นเครื่องหมายของพระศิวะและพระวิษณุก็ดี การถวายพระแสงราชอาวุธของพระศิวะและพระวิษณุก็ดี และการถวายพระบรมนามาภิไธยเต็ม ซึ่งมีคำว่า "พิทยเทพาคาร" ซึ่งแปลว่า การอวตารของพระเป็นเจ้าของนสรวงสวรรค์(2) ล้วนเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงองค์พระมหากษัตริย์ได้กลายเป็นพระเป็นเจ้าของแล้ว

โดยความหมายของคำเทวราชนั้น ไวยากรณ์ภาษาสันสกฤตแปลว่า

1. ราชานของเทวะทุกองค์ โดยทั่วไปหมายถึงพระอินทร์ซึ่งเป็นราชาตามคัมภีร์พระเวทของอินเดีย
2. เทวะของกษัตริย์หรือกษัตริย์ซึ่งเป็นเทวะ คำนี้ปกติจะใช้กับกษัตริย์ซึ่งอาจตนว่าเป็นเสมอเทวะ

(1) อ่างใน กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, "เรื่องบรมราชาภิเษก," ใน ชุมนุมพระนิพนธ์ (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้พิมพ์พระราชทานในงานพระศพ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2517) หน้า 88.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

และคำราราษาสันสกฤตจำนวนมากยังอธิบายคำว่า "ราชา" ไว้อย่างชัดเจนว่า หมายถึงผู้มีฤทธิ์ การอวตารจากเทวะองค์หนึ่ง เช่น พระนารายณ์ หรืออวตารจากเทวะหลาย ๆ องค์รวมกัน⁽¹⁾ ด้วยศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาซึ่งนับถือเทพเจ้าหลายองค์ แต่เทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่มีอยู่เพียงหนึ่งเดียว คือไตรมูรติ (Trimurti) ได้แก่ พระผู้เป็นเจ้าสามองค์มารวมกันเข้าเป็นองค์เดียว คือพระพรหม พระวิษณุ หรือพระนารายณ์ และพระอิศวรหรือพระศิวะ⁽²⁾ การนิยมนับถือพระเป็นเจ้าทั้งสามองค์นี้จะพบเสมอในพระราชพิธีต่าง ๆ ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อแสดงความเป็นเทวราชของพระมหากษัตริย์

ความเชื่อเรื่องทฤษฎีเทวราชนี้พบแพร่หลายในอินโดจีนและอินโดนีเซีย ดังปรากฏว่าศิลาจารึกของจามที่พบในอินโดนีเซียในคริสต์ศตวรรษที่ 9 กล่าววากษัตริย์ในราชวงศ์อูโรจา (Uroja) เป็นโอรสของพระอิศวร ในวรรณกรรมที่เป็นกาศยชื่อนันคระ ระตะกะมะ (Nagarakrtagama) ของชวา กล่าววากษัตริย์ทุกองค์เป็นพระอิศวรอวตารมาทั้งสิ้นพระเจ้าราชสะนันคระ (Rajasanagara) แห่งมัชปาหิตคริสต์ศตวรรษที่ 11 นั้น ข้อความในกาศยกล่าวว่า เป็นพระอิศวรอวตารลงมาและพระเจ้าไอรังคะ (Airlangga) แห่งชวาในคริสต์ศตวรรษที่ 11 อ้างว่าพระองค์คือองค์อวตารของพระนารายณ์⁽³⁾ โดยอย่างยิ่งในเขมร การสร้าง

(1) อ้างใน สุรัตน์ วรางค์รัตน์, ไทย - พม่า: ปัญหาการเผชิญหน้าการคุกคามของตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19, หน้า 24.

(2) หม่อมเจ้าสุภัทรทิศ ดิศกุล, ศิลปะขอม, เล่ม 1. (พระนคร: ศึกษานันทพานิชย์, 2513), หน้า 23.

(3) Robert Heine - Geldern, Conception of State Kingship in Southeast Asia p.7 อ้างใน สุรัตน์ วรางค์รัตน์, ไทย - พม่า: ปัญหาการเผชิญหน้าการคุกคามของตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19, หน้า 25.

เทวสถานจำนวนมากมาย ถือว่าเป็นการจำลองเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางของจักรวาลและเป็นการประกาศว่าพระมหากษัตริย์ผู้สร้างเทวสถานนั้น ๆ คือพระเป็นเจ้าแห่งภาคมาเกิดเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วจะกลับไปรวมกับเทวะองค์นั้น ๆ อีกตามแบบของเทวราช

ความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ทั่ว ๆ ไปในอินโดนีเซียและเขมร เป็นไปด้วยความเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยม ทั้งใน "รูปแบบ" และ "เนื้อหา" ดังจะเห็นจากการประกาศพระองค์โดยเปิดเผยว่าคือพระเป็นเจ้าพระองค์นั้นพระองค์นี้ การจำลองเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นที่ประทับของเทวะในรูปของเทวสถานทำให้ความเป็นเทวะของกษัตริย์บนโลกไกลเคียงกับความเป็นเทวะในอวกาศคติมากนี้ ประกอบกับความเชื่อทางคติพราหมณ์ซึ่งรับนับถืออยู่ทำให้ความเป็นเทวราชามีผลในทางปฏิบัติ คว้ยถือเป็นพระราชภารกิจของกษัตริย์ที่จะต้องดำรงพระชนม์มอยู่อย่างเทวะ มิใช่เป็นเพียงสัญลักษณ์ของความคิดเท่านั้น เมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ได้ยกทัพไปตีเขมรได้ใน พ.ศ. 1974 ได้ทรงกวาดต้อนพราหมณ์ผู้มีความรู้ในด้านพิธีกรรมต่าง ๆ เข้ามาคว้ย พราหมณ์เหล่านี้คงเข้ารับราชการในราชสำนักและมีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้ทฤษฎีเทวราชมันคงขึ้นในอยุธยา แต่อย่างไรก็ดี เทวราชาของอยุธยามีไคล่ลอกเลียนแบบมาจากเทวราชาของเขมรทั้งหมด เพราะพุทธศาสนาซึ่งยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อและทรรศนคติในสมัยนั้น ช่วยขัดเกลาให้ความเป็นเทวราชาเบาบางลง เพราะแม้อุทยานจะรับทฤษฎีเทวราชมาใช้เพื่อส่งเสริมพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ โดยบรรจุลงไว้ในพระราชพิธีต่าง ๆ ในราชสำนัก เช่น พิธีพระบรมศพ พิธีราชาภิเษก และกฐินมณเฑียรบาล พ.ศ. 2011 ได้วางกฎเกณฑ์ไว้อย่างละเอียดที่จะให้ความคุ้มครองต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะเทวะ และประสิทธิประสาทให้พระบรมมหาราชวังเป็นสถานที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี คติความนิยมในเรื่องบรมราชา ยังไม่สูญไปที่เดียว จะเห็นได้จากพระราชประเพณีทรงผนวชซึ่งเข้าใจว่ามีขึ้นครั้งแรกในสมัยพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย การเสด็จออกผนวชของ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พ.ศ.2008 เป็นที่เลื่องลือพระเกียรติยศมาก ความเป็นเทวราชาของกษัตริย์อยุธยาจึงค่อนข้างเป็นไปได้ในเรื่องของรูปแบบเกี่ยวกับพระราชอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์เพื่อผลทางการเมืองและการปกครองยิ่งกว่าจะเน้นในเรื่องของเนื้อหา เพื่อแสดงถึงศรัทธาและความเชื่ออย่างแน่นแฟ้น ดังนี้ "ลัทธิพราหมณ์ทำให้สถาบันกษัตริย์เป็นสถาบันที่เปล่งรัศมีอันงดงาม มหิศวรรย์ เป็นสถาบันที่ตั้งอยู่ในชั้นจักรวาล ซึ่งคำจูนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั่วทุกสารทิศ" (1)

พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นตัวอย่างของพระราชพิธีซึ่งแสดงถึงความสำคัญของการยอมรับทฤษฎีเทวราชมาใช้เพื่อ "คำจูนพระราชอำนาจในการปกครอง" พิธีนี้กำหนดให้ขึ้นปีละสองครั้ง คือเดือนห้าขึ้นสามค่ำครึ่งหนึ่งและเดือนสิบแรมสิบสามค่ำอีกครั้งหนึ่ง ความสำคัญของพิธีนี้คือให้ราชการซื้อตรงจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เมื่อปฏิญาณตนแล้วให้คัมภีร์ชำระพระแสง ถวายการคนใดไม่มาในพิธีถือน้ำนี้ถือว่า เป็นขบถและต้องปราบปรามใน "ลิลิตโองการแช่งน้ำ" ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อใช้สวดในพิธีนี้แสดงความสำคัญของพระผู้เป็นเจ้าของหลายซึ่งอัญเชิญมาประชุมในพิธีเพื่อให้เป็นพิธีที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์ทั้งยังเป็นการแสดงความสัมพันธ์ ในแง่ของพิธีกรรมระหว่างพระผู้เป็นเจ้าของ และพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นภาคหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้าของในโลกด้วยการเริ่มสรรเสริญและอัญเชิญพระวิษณุ พระศิวะและพระพรหมเข้าร่วมพิธีตามลำดับโดยแสดงสัญลักษณ์ประจำองค์ ดังนี้

โอมสิทธิสรวงศรีแก้ว แฉวมฤตยู เองเป็นแทน แกวนกลั่นฟ้ากลั่นดิน บิน
เอากรุพมาชี สีมืดตีสั่งขจักรคชา ชรณี ภิรูอวตาร อสุรแสงลาญทัก
ทศนี้จรนายา แทงพระแสงศรปลั้ววาท

(1) David K. Wyatt, The Beginning of Modern Education in Thailand, p.16 อ้างใน อคิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์: พ.ศ.2325 - 2416, หน้า 84.

โอบบรมเมศวรราช ฉายฉาหลวงอคร้าว ท้าวเสด็จ เห็นอ้าวเผือก เอาเงือก
 เกี้ยวขวาง อ่างที่จันทรเป็นป็น ทรงอินทรรฐา สามตาพระแพรง แกว่ง
 เพชรกลา ซาพิณจรรไรฯ แห่งพระแสงศรอันวิาตา
 โอบไชยะไชย ไชโสฬศพรหมญาณ บูรณเกียรติเกลา เจ้าคสิบัวทอง ฃยง
 เห็นอุษนทาน ทานรังกอดินุกอฟ้า หนาจตุรทิศ ธรรมิตรดา มหาฤทธราไตร
 อมไทยโลเกศ จงศรีศักดิ์ทาน พิณามปรมาธิเบศ ไทธเรศสุรสุทธิพอ เสวย
 พรหมานทรไชนอย ประณมบุญการดีเรก บูรณพบรุกรอยกอมมา แห่งพระแสง
 ศรพรหมมาศฯ (1)

แล้วกล่าวถึงกำเนิดของโลกตามความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมพราหมณ์ กล่าวถึงพระ
 มหากษัตริย์องค์แรก ทรงพระนามว่า "สมมติราช" จึงเริ่มแซงผู้ซึ่งไม่ชื่อต่อ
 พระมหากษัตริย์โดยอ้างเทพเจ้าทั้งหลาย พระสงฆ์ และแม่แต่กษัตริย์ที่สำเร็จให้ช่วยเป็น
 พยานและลงทัณฑ์แก่ผู้คิดร้ายต่อพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรง "อำนาจแปลเมื่อแมน
 อำรมลิตี มีศรีบุญพอกอเสกเหงา ยศท้าวตรีไตรจักร..." (2)

ความสัมพันธ์ระหว่างเทวะและพระมหากษัตริย์ตามความหมายของชาว
 อุษยาจึงเป็นความสัมพันธ์ในค่านพระราชาอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งพระมหากษัตริย์
 ได้รับความมอบให้ของเทพเจ้าในรูปของสัญลักษณ์โดยถือว่าพระมหากษัตริย์คือผู้
 แทนของพระผู้เป็นเจ้าในโลก ซึ่งอวตารลงมา โดยจะต้องผ่านพิธีบรมราชาภิเษก
 ซึ่งพราหมณ์เท่านั้นเป็นผู้ประกอบพิธีให้อย่างถูกต้อง จึงจะได้ชื่อว่าเป็นเทวราชาโดย
 สมบูรณ์ สิ่งที่ไต่จากการเป็นเทวราชาคือความศักดิ์สิทธิ์และพระราชอำนาจ ที่มี
 รากฐานอยู่บนคุณสมบัติของความเป็นเทวคาของพระองค์ ความเป็นเทวราชาจึงเป็น
 คุณสมบัติประการหนึ่งของพระมหากษัตริย์ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังเมื่อได้เสด็จขึ้นครองราช
 สมบัติและผ่านกรรมวิธีความเป็นเทวะแล้ว ความเป็นเทวราชาจึงมิใช่เรื่องส่วน

(1) ลิลิตโองการแช่งน้ำ (พระนคร: ศรีเมืองการพิมพ์, 2512), หน้า 1.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

บุคคลซึ่งจะมีมาแต่กำเนิด แต่มีความหมายเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบันกษัตริย์ และเป็นที่มีของพระราชอำนาจศักดิ์สิทธิ์ซึ่งปกคลุมไปทั่วจักรวาล ความเชื่อในเรื่องพระราชอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในฐานะของเทวราชานั้นมีมาตลอดสมัยอยุธยา ดังปรากฏว่าในสมัยพระเจ้าบรมโกศมีพระราชกำหนดประกาศอ้างพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ซึ่งอธิบายแนวความเชื่อดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ดังนี้

...อนึ่งแผ่นดินเป็นใหญ่แต่สมเด็จพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุว่าพระมหากษัตริย์เจ้านั้นเป็นสมมุติเทวดา จะใหญ่ใหญ่เป็นนูนน้อยนูนน้อยเป็นใหญ่ก็ได้ ถ้าสมเด็จพระมหากษัตริย์มีพระราชโองการควยกิจสิ่งใด ๆ ก็ดี ก็ตั้งขวานฟ้าถึงมาตราว่าถูกทองคนไม่ภูเขามีอายุสามารถจะทนทานได้ ย่อมจะหักทำลายไปถ้าจะมีพระราชโองการตรัสสั่งให้ห้ามสิ่งใด ก็ขาดเป็นลึทธิสิ่งนั้น... (1)

จะมองเห็นใคร่ชัดเจนในยุคนี้ แต่ความเป็นธรรมราชาก็มีอยู่เสมอ-
อย่างไรก็ดีแม้ลักษณะของเทวราชา ดังได้มีการพัฒนารูปแบบของพระมหากษัตริย์ใหม่ ไปที่เคียว
ในลักษณะการผสมผสานคติของเทวราชเข้าด้วยกันกับคติของธรรมราชาอันเป็นลักษณะ
ของพระราชานอกคัมภีร์ทางศาสนา แต่ลักษณะของธรรมราชาใน พงศาวดาร
คอนช้างแตกต่างกันออกไปจากลักษณะของธรรมราชาซึ่งเคยปรากฏในการเขียน
ตำนาน ด้วยหลักธรรมของพุทธศาสนานิกายมหายานเข้ามามีอิทธิพลอย่างเห็นได้ชัด
ธรรมราชาใน พงศาวดาร จึงมีใช้พระราชาผู้ซึ่งเพียง "มีบุญ" ยิ่งกว่าคนทั้งปวง
จึงได้เกิดมาเป็นพระราชาเท่านั้น แต่ถึงกับยกย่องให้พระราชา คือพระโพธิสัตว์
พระองค์หนึ่ง เช่น การนิยมใช้ราชาศัพท์ซึ่งมีความหมายยกย่องพระมหากษัตริย์
ประคองเชื้อสายของพระพุทธเจ้า เช่น หน่อพุทธางกูรเจ้า ข่าพระพุทธเจ้า
พระพุทธเจ้าอยู่หัว ฯลฯ หรืออาจกล่าวถึงโดยตรง ดังนี้ "ในกาลนั้นสมเด็จพระ
พระบรมมหากษัตริย์ พระเชษฐา พระอนุชาธิราช ทั้งสองพระองค์ผู้เป็นพงศ์พุทธางกูร
ทรงบำเพ็ญพุทธการกจริยา ประารถนาพระปรมาภิเษกสมโพธิญาณ" (2) ฉะนั้นผู้ซึ่งจะ

(1) บรัดเล (บ.ก.), กฎหมายเมืองไทย, (พระนคร, จ.ศ. 1235)
อ้างใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา,"
หน้า 48.

(2) เทศนาจุลพุทธการวงศ์, ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 66, หน้า 91.

เป็นพระมหากษัตริย์ใดต้องเป็นผู้ที่สะสมบารมีไว้มากเป็นพิเศษตั้งแต่ชาติก่อน ๆ ตามแนวความคิดพื้นฐานของพุทธศาสนา และในชาตินี้ก็ต้องสะสมบารมียิ่ง ๆ ขึ้นไปเพื่อเตรียมที่จะเป็นพระพุทธรูปในอนาคต ด้วยการประพฤติธรรมและอุปถัมภ์ศาสนา ดังจะพบว่ามีการกล่าวถึงทศพิธราชธรรมและกิจกรรมทางศาสนาของพระมหากษัตริย์อยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้นในพงศาวดารอยู่บ้าง ในฐานะที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์จึงมีพระราชภาระในอันที่จะสะสมบารมีเพื่อช่วยให้สัตว์โลกทั้งหลายอันหมายรวมถึงประชาชนของพระองค์หลุดพ้นจากบาปและมีความสุขเสมอกัน การกระทำใด ๆ ของพระมหากษัตริย์จึงใคร่ขอว่าทำไปเพื่อบำรุงพุทธศาสนาและผลประโยชน์ของประชาชนอันมีจุดหมายสุดท้ายอยู่ที่นิพพาน ผลแห่งการกระทำใด ๆ ของพระมหากษัตริย์จะตกอยู่ที่ประชาชนทั่วทั้งสิ้น เช่น เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียดพระจริต ใต้ "กระทำการอกุศลกรรมต่าง ๆ ภายหลังที่จิตพุ่งชานถึงซึ่งสัญญาวิปลาส ประพฤติพิปฏิบัติธรรมกรรมอันเคื้อครอนแกสมณพราหมณ์ประชาราษฎร์ทั้งปวง"(1) หรือ "ในขณะนั้นบ้านเมืองก็เกิดจลาจลเคื้อครอน ทั้งฝ่ายพระพุทธรจักร พระพุทธศาสนาก็เศร้าหมอง ฝ่ายพระราชอาณาจักรประชาราษฎร์ ก็ไต่ความเคื้อครอนด้วยทุกข์ภัย เพราะพระเจ้าแผ่นดินมิได้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมสุจริต"(2) พระมหากษัตริย์จึงทรงปกครองบ้านเมืองด้วยพระราชอำนาจเคื้อคขาดตามคติแห่งเทวราชาซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในสมัยอยุธยา ขณะเดียวกันอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายมหายานช่วยกำหนดรูปแบบใหม่ของธรรมราชาให้แก่พระมหากษัตริย์ และลดความศักดิ์สิทธิ์ของเทวราชาลง หันไปนิยมการสร้างบารมีแทนทำให้พระมหากษัตริย์ได้รับความเคารพบูชาในฐานะทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมและยังทรงความศักดิ์สิทธิ์เปี่ยมล้นด้วยพระราชอำนาจ แม้วามูลเหตุแห่งพระราชอำนาจจะเป็นที่คลุมเครือด้วยคตินิยมทางศาสนาพราหมณ์

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

(2) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน), หน้า 96.

ไม่หนักแน่นเช่นเดิม เช่น การออกพระราชบัญญัติปี พ.ศ. 2326 ให้เปลี่ยนแปลงพิธีการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา โดยให้ข้าราชการมาเคารพพระพุทธรูปแทน การเปลี่ยนหลักของโลกจากเขาพระสุเมรุมาเป็นโพธิ์บัลลังก์ในไตรโลกวินิจฉัยหรือการทำลายทิวสิ่งในสมัยรัชกาลที่ 1⁽¹⁾ ล้วนแสดงเจตนาที่จะให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักสำหรับรัฐ และสามารถอ้างธรรมเป็นเครื่องยืนยันพระราชอำนาจของพระองค์ได้ ทำให้สถาบันกษัตริย์และศาสนาเชื่อมโยงกันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกัน ขณะเดียวกันพระราชพิธีและกฎมณเฑียรบาล ซึ่งตราไว้เพื่อแสดงความเป็นเทวราชาของพระมหากษัตริย์ยังเป็นที่ยึดถือกันอยู่ เช่น พิธีบรมราชาภิเษก การห้ามแตะต้ององค์พระมหากษัตริย์หรือพระราชินี การผูกขาดความเป็นเจ้าของช้างเผือก ละครใน เครื่องราชกกุธภัณฑ์ หรือปราสาทราชวัง ฯลฯ แต่อย่างไรก็ดี วิวัฒนาการใหม่ของสถาบันกษัตริย์แสดงให้เห็นถึงพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ซึ่งครอบคลุมเหนือสถาบันศาสนาอย่างเด็ดขาด แม้ว่าพระราชอำนาจส่วนหนึ่งจะเกิดจากการอ้างธรรมสนับสนุน แต่โดยแท้จริงแล้วผู้เขียนพงศาวดารแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาจะดำรงอยู่ไม่ได้หากขาดการบำรุงสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ผู้ "ตั้งพระทัยจะรักษาพระพุทธรูปศาสนาและสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร์ มิได้คิดเหน้อยยากลำบากพระองค์ทรงพระอุทิศสัจจะพิศุโยธาที่พอออกไปรณรงค์ด้วยซ้ำศึก"⁽²⁾ โดยประชาชนแทบไม่มีบทบาทด้วยเลย การเอ่ยอ้างบุญคุณท่านองเดียวกันนี้มักพบเสมอในการเขียนพระราชพงศาวดารทุกฉบับ แสดงความนิยมให้ "พระบรมเดชานุภาพอันไพศาล" แ่ไปครอบคลุมทุกสถาบันในรัฐ แม้แต่ศาสนาซึ่งเคยเป็นสถาบันสำคัญที่สุดคู่กับสถาบันกษัตริย์มาแต่โบราณ ศาสนานอกจากจะเป็นหลักสำคัญในการปกครองและการดำเนินชีวิตของประชาชนแล้ว ยังกลายเป็นสิ่ง

(1) อकिन รพีพัฒน์, ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์: พ.ศ. 2325 - 2416 หน้า 91 - 92.

(2) พระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ, หน้า 204.

ส่งเสริมพระราชอำนาจให้มั่นคงทั้งในทางโลกและทางธรรม

จากความเชื่อเกี่ยวกับพระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่ครอบคลุมไปทั่วจักรวาล และทุกสรรพสัตว์ในรัฐในฐานะทรงเป็นตัวแทนของเทพเจ้าและทรงเป็นพระโพธิสัตว์ จึงทรงเป็นผู้กำหนดทุกสรรพสิ่งและทรงเป็นผู้บันดาลให้เกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ ตามความเข้าใจของผู้เขียนพงศาวดารในประเด็นต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. แนวความคิดในเรื่องมหาบุรุษซึ่งคลี่คลายมาจากการเขียนตำนานได้สร้างลักษณะใหม่ของ "วีรบุรุษ" ให้แก่การเขียนพงศาวดาร ความเป็นมหาบุรุษนั้นแต่เดิมนำมาจากตำรามหาปรีสลักษณะ ซึ่งมุ่งเน้นความงามทางกายของบุรุษในมโนคติ โดยกำหนดลักษณะในตัวมนุษย์ซึ่งถือว่าสวยงามน่านิยมไว้ว่าลักษณะตรงนั้นเป็นอย่างนั้นจึงนับว่างามและเป็นลักษณะเฉพาะสำหรับผู้มีบุญ ฟังเห็นได้ว่าต้องเป็นลักษณะอันอาจมีได้โดยธรรมคามมนุษย์ไม่เลือกหน้า แต่คนโดยมากต้องตามตำราแต่บางอย่าง ต้องมีตำราพร้อมทุกอย่างในตัวผู้ใดจึงนับว่าผู้นั้นเป็น "มหาบุรุษ"⁽¹⁾ เดิมนั้นถือนิยมเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นจึงมีพระลักษณะทุกสิ่งครบตามตำรามหาปรีสลักษณะ อันหมายความว่าถึงลักษณะของผู้มีบุญ ความเป็นมหาบุรุษนั้นจึงเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับความเป็นผู้มีบุญตามความเชื่อพื้นฐานของพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะภายหลังลักษณะของมหาบุรุษได้ถ่ายทอดไปตกอยู่กับกษัตริย์ผู้ใดชื่อว่า "มีบุญ" สมควรแก่ความเป็นมหาบุรุษเช่นกัน แต่โดยที่หน้าที่สำคัญของกษัตริย์ที่มีต่อประชาชนคือการให้ความคุ้มครองต่อชีวิตและทรัพย์สินอันอาจเกิดอันตรายจากศัตรูภายนอกและภายในราชอาณาจักร การที่กษัตริย์จะคุ้มครองให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขเพียงใดล้วนขึ้นอยู่กับบุญญาธิการของกษัตริย์พระองค์นั้น โดยเฉพาะกษัตริย์ที่เป็นนักรบย่อมประกันความปลอดภัยให้แก่ประชาชนได้มากกว่ากษัตริย์ที่เป็นนักรบจึงเป็นที่นิยม

(1) "สาส์นสมเด็จ," วารสารศิลปากร 19 5 (มกราคม 2519): 26.

สรรเสริญเป็นพิเศษ ความเป็นนักรบและผู้นำซึ่งสามารถจึงเป็นลักษณะสำคัญอีก
ประการหนึ่งที่จะสร้างความเป็นกษัตริย์ที่สมบูรณ์แบบ นอกจากความเป็น มหาบุรุษ
และธรรมราชา ความเป็นวีรบุรุษของกษัตริย์รวมกับความเป็นมหาบุรุษซึ่งเป็นลักษณะ
อันเป็นสัญลักษณ์ทางความคิดเกี่ยวกับความเป็นผู้มีบุญ ทำให้กษัตริย์ทรงคุณพิเศษ
แตกต่างจากสามัญชน และความพิเศษเหล่านี้เองเป็นต้นเหตุของอิทธิปาฏิหาริย์และ
เหตุมหัศจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งกลายเป็นนิมิตรบังบอกเหตุการณ์เบื้องหน้าได้ เท่าที่
ปรากฏในพระราชพงศาวดาร เฉพาะพระมหากษัตริย์หรือขุนนางผู้ใหญ่ซึ่งจะได้เป็น
พระมหากษัตริย์ภายหน้าเท่านั้นจึงเกิดนิมิตรเหล่านี้ปรากฏให้ประจักษ์⁽¹⁾ โดยเฉพาะ
กับพระมหากษัตริย์ผู้นับถือว่าทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เช่น สมเด็จพระราเมศวร
"ไต่ทอดพระเนตรโดยฝ่ายทิศบูรพ์ เห็นพระสารีริกษัตริย์เสด็จปาฏิหาริย์"⁽²⁾
เมื่อคราวทำสงครามชนะเมืองเชียงใหม่หรือสมเด็จพระนเรศวรได้ "ทอดพระเนตร
เห็นบรมสารีริกษัตริย์ แต่บุรุษที่ผานพระคชาธารไปโดยประจักษ์แสน ไปถึงตำบล
รัศมีท่ายเมืองกำแพงเพชร ณ วันพุธ เดือน 3 แรม 9 ค่ำ เพลาย่ำ 5 โมง
เกิดวาตะพายุฝนตกหาใหญ่ แผ่นดินไหวเป็นอัศจรรย์"⁽³⁾ คราวจะประกาศ
อิสรภาพหรือเมื่อคราวเสด็จไปตีเมืองตะนาวศรีได้เกิดนิมิตรปาฏิหาริย์ในทำนองเดียว
กัน คือ

(1) แม้วารณคดีร่วมสมัยจะแสดงว่า นิมิตรทำนายอนาคตนั้นเกิดได้
เสมอกับบุคคลทั่วไปไม่เฉพาะพระมหากษัตริย์ แต่พอจะมองเห็นความแตกต่างว่า
นิมิตรซึ่งเกิดกับบุคคลธรรมดาเป็นเหตุเล็ก ๆ เช่น สัตว์ร้องทัก หรือนิมิตรผัน
ตามปกติ ซึ่งนิมิตรที่ปรากฏในพงศาวดารจะเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่ามาก ดังจะได้อธิบาย
ต่อไป

(2) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ, หน้า 8.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

๐๐๐ เคชะพระบารมีสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ถ้าจะมีชัยแก่ข้าศึกครั้งใด ก็ให้เห็นศุภนิมิตประจักษ์ทุกครั้ง พอเพลาสองยามเจ้าคุณพระสารีริกษัตริย์กรมราชทูใหญ่เทวดุสมเกลี้ยง เสด็จฉานคานตะนาวศรีมาแต่ทิศอุดรไปเจียงอาคเนย พระรัศมีสว่างวานไปทั้งอากาศและบัลลังก์(1)

ไม่เพียงแต่ศุภนิมิตเท่านั้นที่บังเกิดขึ้นต่อพระมหากษัตริย์ บางครั้งก่อนเกิดเหตุวุ่นวายใหญ่หลวงต่อราชวงศ์หรือองค์พระมหากษัตริย์ก็อาจมีนิมิตร้ายแสดงให้ปรากฏก่อน เช่น

ครั้งศักราช 890 ปีชวด สัมฤทธิศก ๗ วันเสาร์ เดือน 5 ขึ้น 5 ค่ำ สมเด็จพระยอดฟ้าเสด็จออกสนามพร้อมควมหม่อมขำมาตยมนตรีเฝ้าพระบาทยุคลเป็นอันมาก ค่ำรสตั้งให้เอาช่างบำรุงงูกันบังเกิดทวาริตินิมิต งาช้างพระยาไพนันหักเป็น 3 ทอน ครั้นเพลาค่ำช่างตนพระฉันทันต์ไทรทองเป็นเสียงคนร้องไห้ ประการหนึ่งประตูปะชวยนตรองเป็นอุบาทว์(2)

หรือ "ศักราช 871 ปีมะเส็ง เอกศก ในเพลาราตรีภาคเห็นอากาศนิมิตเป็นอินทรชนุ แต่ทิศเหนือมาทิศพายัพมีพรรณสีขาว อยู่ ๗ วันอาทิตย์ขึ้น 8 ค่ำเดือน 12 สมเด็จพระรามาริบัติเจ้าเสด็จสวรรคตอยู่ในราชสมบัติ 38 ปี"(3)

จะสังเกตเห็นว่านิมิตต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นต่อพระมหากษัตริย์นั้น มักเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ในท้องฟ้าและธรรมชาติ เช่น ฝนตก แฉนดินไหว พายุ หรือเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือพระบรมสารีริกษัตริย์ นิมิตเหล่านี้โดยปกติแล้วจะไม่เกิดกับสามัญชนไม่ว่าในพงศาวดารหรือในวรรณคดีร่วมสมัย ดังได้กล่าวแล้ววากษัตริย์ราชวงศ์ถือว่าเป็นผู้มีบุญอันยิ่งใหญ่ นิมิตใด ๆ อันจะเกิดขึ้นกับพระองค์ย่อมต้องยิ่งใหญ่ให้ปรากฏทั้งแผ่นดิน เช่น แฉนดินไหว พายุ หรือไม้ก็ตองเกี่ยวข้องกับ

-
- (1) พระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, หน้า 771.
 (2) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ, หน้า 22.
 (3) พระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, หน้า 520.

สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะพระมหากษัตริย์ คือองค์พระโพธิสัตว์อยู่แล้ว อีกประการหนึ่งสิ่งใดก็ตามที่เกิดกับพระเจ้าแผ่นดินมักมีผลต่อเนื่องถึงข้าแผ่นดินของพระองค์ด้วย นิมิตรต่าง ๆ จึงค่อนข้างปรากฏในลักษณะซึ่ง "สากล" คือ ข้าราชการบริวาร หรือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินมักได้เห็นนิมิตรนั้นด้วย เช่น การที่ประตูไพชยนต์ร้องเป็นอุบาทว์ หรือแผ่นดินไหว แต่ยกย่องเอาว่านิมิตรเหล่านั้นจะบังเกิดเพราะบารมีหรือการสิ้นบารมีของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นเหตุโดยตรงของนิมิตรและผลจากนิมิตรอาจเกิดต่อพระองค์เองและมีผลไปถึงประชาชนด้วย

จากความเชื่อดังกล่าวผู้เขียนพงศาวดารจึงมักแสดงอยู่เสมอว่า เหตุการณ์ใด ๆ ในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำของพระมหากษัตริย์ และมักมองเหตุการณ์นั้น ๆ ผ่านทางพระมหากษัตริย์ยังอยู่เสมอประดุจเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นจากเจตน์จำนงค์ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ด้วยเชื่อว่าบุญบารมีและพระบรมเดชานุภาพคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ทั้งปวง และมีเพียงกษัตริย์ที่เป็นวีรบุรุษเท่านั้นที่ทรงเป็นผู้บันดาลเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ กษัตริย์องค์ใด ๆ ก็ตามเมื่อเป็นกษัตริย์แล้วย่อมเชื่อไคว่าเป็นผู้มีบุญและเป็นมหาบุรุษพอที่จะบันดาลเหตุการณ์ใด ๆ ให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน และในทางปฏิบัติจริง ๆ กษัตริย์คือผู้ปกครองซึ่งทรงพระราชอำนาจเด็ดขาดสามารถบันดาลความเป็นความตายต่อชีวิตประชาชนในราชอาณาจักร และคืออำนาจสูงสุดซึ่งมีส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดเหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อประชาชนในส่วนรวมอยู่แล้ว ความร่มเย็นเป็นสุข ความอยู่ดีกินดีหรือความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนย่อมมีส่วนขึ้นอยู่กับการใช้พระราชอำนาจของกษัตริย์โดยตรงไม่มากก็น้อย กษัตริย์จึงถูกมองว่าเป็นคนเหตุของเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ทั้งหมด เพราะพฤติกรรมของกษัตริย์ย่อมมีผลต่อประชาชนและบ้านเมืองในส่วนรวม เช่น การกล่าวถึงกษัตริย์ที่ประพาศพระองค์เหลวไหล คิมน้ำจันทร์และไผ่สตรี สนพระทัยแต่ความสุขสำราญส่วนพระองค์อย่างต่ำหนิเพราะกษัตริย์ที่ไม่สนพระทัยปกครองบ้านเมืองโดยสุจริตตามทศพิธราชธรรม ย่อมเป็นสาเหตุของความชั่วร้ายต่าง ๆ และอาจถึงแก่ทำให้บ้านเมืองล่มจมได้ พระราชพงศาวดารหลายฉบับจะให้เหตุผลและอธิบายสภาพบ้านเมืองก่อนกรุงศรีอยุธยาแตกไว้คล้ายคลึงกัน ดังนี้

ในครั้งนั้น ชาวเมืองและชาวชนบทชาวคามนิคมทั้งหลาย มีเสนาบดีและ
อำมาตย์เป็นต้นที่ตั้งอยู่ในอสัจจะธรรม มีสันดานเต็มไปด้วยการทุจริต ชุมเห่ง
เบียดเบียนซึ่งกันและกัน และย่ำยีชาวชนบทและนิคมให้ไครความเดือดร้อน
ชนชาวพระนครทั้งปวงเหล่านั้นมีความทุกข์มาก มีโรคอุบัติวันตรายมาก และ
มากไปไครความโหม่นสลับแค้นใจ อายุก็สั้นพลันตาย มหาภูตรูปทั้ง 4 คือ
ปรูวิธาตุ อาโปธาตุ เตุโซธาตุ วาโยธาตุ กวีปริตแปรปรวนไปต่าง ๆ ผลไม้
ก็มีรสอันวิปริตน่าในแม่น้ำก็มีสีอันแสดกั่งเลื้อยคนก น้ำที่ลึกลับก็กลับขึ้น ที่ขึ้นก็กลับ
ลึกลับ ฤดูก็วิปริต ฤดูหนาวก็กลายเป็นฤดูร้อน ฤดูร้อนก็กลายเป็นฤดูหนาว
ลมก็พัดไม่เสมอ เมฆฝนก็มีสีต่าง ๆ กัน คือ สีเขียว สีดำ สีแดง สีเหลือง
มีปรากฏในอากาศต่าง ๆ กัน ทั้งเหล่าอมนุษย์ภูตปีศาจก็กำเริบทั่วไปในปี
ปัจจุบันคามนิคมราชธานี พิรุณเทวาก็ปรากฏในกาลไชเหตุ ยังฝนโหดกในอัน
ไชฤดูแล

ในกาลครานั้น นิมิตรร้านและอุบาทว์อันพิลึก ก็เกิดปรากฏในนานราชธานี
ชนบททั้งหลาย พระมหาเจดีย์ก็หักพังทำลายลง มหาบรรพตก็วิปริต ประหนึ่ง
วาเสียงอุโฆษระไรรอนไห เหล่าอมนุษย์ปีศาจเปล่งเสียงหัวเราะคัง เป็น
มหาภัยอันน่าจะฟังกลัว เบียดเบียนพิเคราะห์เหล่าอมนุษย์ทั้งหลายให้ไชเจ็บต่าง ๆ ...
เป็นบุพพนิมิตร เกิดกอนดังนี้ เพื่อจะแสดงให้เห็นความหวนครจะพินาศ⁽¹⁾

ในพระราชพงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ได้แสดงให้เห็นถึงกาลสิ้นสุด
พระเจ้าบรมโกศ ผู้ซึ่งดูเหมือนจะเป็นกษัตริย์ที่เลวน้อยที่สุดแห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวง
ดูจะเป็นนิมิตรแสดงกาลสิ้นสุดแห่งราชวงศ์นี้และชตากรรมของบ้านเมืองด้วย ดังนี้
เมื่อกาลมาถึงพระองค์ ค่ายพระองค์เป็นอหิบดีใหญ่ในไทยประเทศจึงวิปริต
นิมิตรเหตุต่าง ๆ กลางคืนควาวพัดหนัก พระมหาธาตุซึ่งเป็นหลักวัดโพธิ์ไทรม
ลงหลายทั้งอากาศสำแดงรายอาเพทประทุมเกตุตกตองมหาชนุล่าพุกัน อนึ่ง
ดวงดาวก็เข้าในวงพระจันทร์ทั้งดวงหางคลองซางเผือก ประชาชนก็เย็น
ยะเยือกทั้งนคร ค่ายเทพเจ้าสังหรณ์ให้เห็น⁽²⁾

(1) พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาภาษามคธและคำแปล, หน้า 23 - 24.

(2) พงศาวดารฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, หน้า 628.

นิมิตรดังกล่าวอาจเข้าใจได้ว่า ผู้บันทึกพงศาวดารเจตนาจะเขียนขึ้นเพื่อหาสิทธิธรรมในการครองราชสมบัติของราชวงศ์จักรี เพราะเนื้อเรื่องตอนนีเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์หรือธนบุรีเป็นอย่างดี แต่ไม่ว่าจะเขียนขึ้นสมัยใดคงไม่ต่างกันมากนัก เพราะพระเจ้าตากสินและกษัตริย์ราชวงศ์จักรีล้วนมีภาระต้องกัน ในอันที่จะต้องแสดงความชอบธรรมในการเป็นกษัตริย์ของตนให้ปรากฏด้วยต่างกำเนิดมาจากสามัญชน การจะอ้างสิทธิโดยสายเลือดนั้นย่อมเป็นไปได้ นอกจากจะต้องอาศัยความเชื่อเรื่องบารมีและบุญญาธิการ เป็นเครื่องมือ การแสดงว่ากษัตริย์แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวงสืบบุญและสิทธิในราชบัลลังก์ จะเนื่องด้วยบุญซึ่งสะสมมาแต่ชาติก่อนหมคอง หรือเพราะบาปซึ่งกระทำไว้ในชาตินี้ตามสนองหรือเพราะบารมีของพระเจ้าตากสินและกษัตริย์ราชวงศ์จักรีจะยิ่งใหญ่มากกว่าก็ตาม เป็นสิ่งที่จะต้องอธิบายไว้อย่างชัดเจน พงศาวดารหลายฉบับ โดยเฉพาะพระราชพงศาวดารที่เขียนขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์จึงต้องกล่าวถึงความบกพร่องต่าง ๆ ของกษัตริย์ในราชวงศ์บ้านพลูหลวงว่าเป็นเหตุ และผลที่ตามมาคือการเสียกรุงศรีอยุธยาซึ่งทำให้ประชาชนสมณพราหมณ์และศาสนาเคื้อครอนโดยถวนหน้ากันและก็เป็นโอกาสของพระเจ้าตากสินผู้ "มีอินนิหารณ์ในเนื้อหน่อพุทธรังกูรเจ้า" และกษัตริย์ในราชวงศ์จักรี "ผู้เป็นพงศ์พุทธรังกูรทรงบำเพ็ญพุทธการกรจริยา ปรารณาพระปรมาภิเศกสมโพธิญาณ" จะได้เข้าไปกุชาติและบำรุงสมณพราหมณ์ ศาสนาและอาณาประชาราษฎร์ต่อไป ตามหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ อย่างไรก็ตามการเสื่อมบารมีและแข่งขันบารมีกันเพื่อผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งของกษัตริย์สมัยนั้นล้วนสะท้อนความคิดที่ว่า เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เกิดขึ้น เนื่องจากการกระทำของบุคคลสำคัญ ซึ่งในที่นี้หมายถึงกษัตริย์และข้าราชการชั้นสูง

เนื่องจากผู้บันทึกพงศาวดารมองว่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นเนื่องจาก "บารมี" ของกษัตริย์ ซึ่งกำหนดความเป็นไปทั้งหมดในราชอาณาจักร กษัตริย์จึงเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง เพราะเหตุการณ์ใด ๆ ก็ตามจะต้องเกิดขึ้น เนื่องจาก "ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทาน..." หรือ "ทรงพระราชดำริ..." หรือ

"ทรงพระกรุณาตรัสให้..." ฯลฯ ทั้งนี้ผู้บันทึกพงศาวดารจะไม่มองกว้างไกลออก จากองค์พระมหากษัตริย์ถึงพลังต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเหตุผลที่มีน้ำหนัก มากกว่าในการอธิบายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ แต่การมองประวัติศาสตร์เพ่งเล็ง ไปที่กษัตริย์ราชวงศ์เพียงจุดเดียว ทำให้ความพยายามเข้าใจเหตุการณ์ต่าง ๆ แคบ และจำกัด และบังเกิดความคิดเพียงสั้น ๆ ว่ากษัตริย์และข้าราชการชั้นสูงเท่านั้นคือ พลังทั้งหมดในประวัติศาสตร์

2. ทางด้านศาสนา ผู้บันทึกพงศาวดารจะมองว่า ความรุ่งเรือง ความ คงอยู่และความเสื่อมของพุทธศาสนาล้วนเป็นการบังเกิดมาจากกษัตริย์ทั้งสิ้น เพราะ พระราชอำนาจอันยิ่งใหญ่สามารถทั้งทำลายและสร้างสรรค์หากกษัตริย์พระองค์ใดไม่ สนพระทัยบำรุงพุทธศาสนาแล้ว พุทธศาสนาจะร่วงโรยลง และในทางกลับกัน พุทธศาสนาจะฟื้นฟูรุ่งเรืองหากพระมหากษัตริย์สนพระทัย เช่น ในสมัย พระเจ้าบรมโกศ เรื่องราวทางศาสนาจึงถูกบันทึกลงไปโดยผ่านทางกษัตริย์ในแง่ ของการทำนุบำรุงอุปถัมภ์ศาสนาประจำเป็นราชการประการหนึ่งของพระองค์ เช่น "ศักราช 806 ปีชวด ฉศก ให้บำรุงพระพุทธรูปวิบุรณ์แลหล่อพระรูปพระ - โปธิสัตว์ 550 พระชาติ"⁽¹⁾ หรือ

ในปีมะเมีย จัตุรศกนั้น ทรงพระกรุณาตรัสให้ช่างตออย่างพระมณฑป พระพุทธรูป ให้มียอดห้ายอด ไหยยอดเล็ก มีบันแถลง แลยอดแทรกควาย นายช่างตออย่างแล้ว เอาเขาทุลดาวย จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้ปรุงเครื่อง บนพระมณฑปตามอย่างนั้นเสร็จ จึงเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา ชลมารุคสดลมารค ขึ้นไปนมัสการพระพุทธรูป ตามอย่างพระราชประเพณี มาแต่ก่อนแล้วทรงพระกรุณาให้ช่างพนักงาน จัดการยกเครื่องบนพระมณฑป พระพุทธรูป⁽²⁾

(1) พระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, หน้า 514.

(2) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพน,

การดำรงอยู่ของพุทธศาสนา ความเลื่อมหรือความรุ่งเรือง จึงมิใช่เป็นไปตามความเชื่อในเรื่องพุทธทำนาย เช่น ที่ปรากฏในการเขียนตำนานเท่านั้น และพุทธศาสนามีโชคอยู่ไค้ด้วยศรัทธาของประชาชนเป็นสำคัญ แต่กษัตริย์ได้เพิ่มบทบาทขึ้นอย่างมากและมีผลทันทีที่จะบันดาลความมั่นคงให้แก่พุทธศาสนาที่ก่อกำเนิดขึ้นส่วนหนึ่งจะต้องอ้างไว้ว่าเป็นไปค่ายเกรง "สมณพราหมณ์จารย์และบวรพุทธศาสนาจะเลื่อมศูนย์" การออกศึกของกษัตริย์จึงเป็นไปเพื่อปกป้องชีวิตทรัพย์สินของประชาชนในสวนรวมและเพื่อปกป้องศาสนาค่ายแทบทุกคราวไป บทบาทของกษัตริย์ในพงศาวดาร ในฐานะองค์อุปถัมภ์ศาสนาจึงมีขอบเขตกว้างกว่าการอุปถัมภ์ทางวัตถุด้วยการสร้างวัด โบสถ์ วิหาร ปุชนิยสถานและวัตถุเท่านั้น เช่น

เพลชาติยงคินประมาณสองยามเศษ เพลิงเกิดในกรุงเทพมหานครไหม้แต่ทวยรายตลอดถนนหลวงไปจนถึงวัดฉันทันต์ แสงเพลิงรุ่งโรจน์โชตินาการ ครั้นไค้ที่ศานการเห็นก็สังเวชสลคใจควยอาลัยถึงสมณพราหมณ์จารย์ ชูติยวงศานุวงศ์และเสนาพดฆามาตยราษฎร และบวรพุทธศาสนา มิใครจะไปไค้คัจฉมีใจยอหยอนจากอุตสาหะ ซึ่งตั้งประดิษฐานจะแกกรุง เทพมหานครกับทั้งบวรพุทธศาสนาเทพเจ้าจึงคลใจให้ตั้งสถิตสมปฤคมีกำลังกรณอุตสาหะ... (1)

หรือ

สมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า จึงปริกษามุขมนตรีว่า เราคยูกองทัพกรุงเทพมหานคร ชาพนกำหนดคยอยู่แล้วไมยกขึ้นมา อันก็พระเจ้าหงสาวคียูกมากครั้งนี้เป็นอันมาก เดียงพล เดียงขาง เดียงมา คังเกิดลมพายุใหญ่เห็นเหลือกำลังเราหนัก ถ้าเรามีออกไป พระเจ้าหงสาวคียูกก็จะโหดหารหักเขาเหยียบเอาเมือง สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรจะถึงแกพิณาศนิบหายสิ้น ทั้งพระพุทธศาสนาก็จะเสราหมองคุมิควรรุเลย จำเราจะออกไป ถึงสมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระเจ้าขางเผือกจะทรงพิโรธประการไค้ก็คี้ ก็คยตายแต่ค้ว จะแลแอกชีวิตค้วไค้หรอดไว้ (2)

(1) พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี แผนดินสมเด็จพระบรมราชาที่ 4 (พระเจ้าตากสิน), หน้า 2.

(2) พระราชพงศาวดารฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, หน้า 575.

การอ้างอิงพระมหากษัตริย์เป็นทั้งผู้ปกป้องและเสียดสละเพื่อบำรุงศาสนา มิได้เป็นไปด้วยศรัทธาอันเปี่ยมล้นในศาสนาเท่านั้น แต่เป็นการอ้างพระมหากษัตริย์ให้ปรากฏไว้ในวงการศาสนา ขณะเดียวกันเป็นการเปิดโอกาสให้พระมหากษัตริย์ในฐานะพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีสะสมไว้ในภายหน้าด้วย การเป็นอัครศาสนูปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ในการเขียนตำนานและพงศาวดารจึงต่างกัน เพราะในตำนานกษัตริย์อุปถัมภ์ศาสนาด้วยศรัทธาและความเชื่อในพุทธทำนาย แต่ในพงศาวดารกษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ศาสนาด้วยทรงเป็นพระโพธิสัตว์ และทรงกำหนดความเลื่อมและรุ่งเรืองของศาสนาด้วยพระองค์เอง พุทธทำนายแทบไม่มีบทบาทใดกับความเป็นไปได้ของพุทธศาสนาอีก

3. ด้านการต่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเท่าที่มีปรากฏในพงศาวดารล้วนเป็นไปในระดับผู้นำต่อผู้นำเท่านั้น เช่น ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีไมตรีกับพระเจ้าล้านช้าง เนื่องจากพระเจ้าล้านช้างทูลขอพระเทพกษัตริ์พระราชธิดา และในที่สุดกระทั่งพระเจ้าหงสาวดีให้ขุมชิงตัวพระเทพกษัตริ์ไปได้ ก็เป็นเรื่องราวซึ่งจำกัดแควดวงอยู่เฉพาะบุคคลชั้นปกครองเพียงไม่กี่คน เพราะผู้เขียนพงศาวดารไม่ได้แสดงว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวเกี่ยวเนื่องถึงความสัมพันธ์ในส่วนรวมเช่นไร และไม่ไต่ถวิลถึงปัจจัยอื่น ๆ อันอาจเป็นสาเหตุเบื้องหลังความสัมพันธ์ครั้งนี้เลย พระราชพงศาวดารฉบับ จ.ศ. 1136 ไต่ถวิลถึงเหตุการณ์ตอนนี้ไว้ ดังนี้

ในขณะพระแก้วฟ้า พระราชบุตรีพระเจ้าช้างเผือกปราสาททอง เชื้อสูงให้ไปถวายแก่พระยาล้านชำนั้น ครั้นพระแก้วฟ้าราชบุตรีไปถึงเมืองล้านช้างพระยาล้านชางก็ว่าเราจำเพาะใช้ให้ไปขอพระเทพกษัตริ์ และพระแก้วฟ้าราชบุตรีนี้เรามีโคให้ไปขอ และเราจะส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรีคืนไปยังพระนครศรีอยุธยาและจะขอพระเทพกษัตริ์ซึ่งจำเพาะแตกอนันั้น ครั้นเสร็จก็กราบเผือก พระยาล้านชางก็แต่งพระยาแสน 1 พระยานคร 1 พระยาทิพนคร 1 ให้มาส่งพระแก้วฟ้าราชบุตรี และพระยาล้านชางให้แต่งราชสาสน์มาถวายว่าจะขอพระเทพกษัตริ์ พระเจ้าช้างเผือกก็ตรัสบัญชาตาม จึงตกแต่งการที่จะส่งพระเทพกษัตริ์ไปแก่พระยาล้านชาง

ครั้นถึงเดือนห้าชุกศกักราช 926 พระเจ้าข้างเผือกครดีให้พระยาแมนไปส่งพระราชธิดาไปแก่พระยาลานช้างอันมานั้น ส่งไปโดยทางสมอสา⁽¹⁾

นอกจากนี้แล้วความสัมพันธ์กับต่างประเทศซึ่งปรากฏอยู่ในพงศาวดารมักเป็นไปในด้านการสงครามการขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร การขอเจริญทางพระราชไมตรี ซึ่งผู้เขียนพงศาวดารล้วนแสดงว่าเป็นเรื่องระหว่างองค์พระมหากษัตริย์หรือกลุ่มชนชั้นปกครองเท่านั้น และไม่ปรากฏผลประการใดต่อประชาชนในส่วนรวม
เช่น

ศักราช 955 ปีมะเส็งศก ๗ เดือนยี่พระยาทองอุทเท่างราชทูต อุปทูต ศรีทูต ถิ่นพระราชสาสนคุมขางมาเครื่องราชบรรณาการมาถวาย แก่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ขอพึ่งพระราชสมภารสืบไป

ในเดือนนั้นพระยาลานช้างก็แต่งราชทูต อุปทูต ถิ่นพระราชสาสนและเครื่องบรรณาการมาถวายบังคมสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร⁽²⁾

ในด้านการสงครามก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน กล่าวคือสงครามแทบทุกครั้งที่เกิดขึ้นมักเกิดจากการตัดสินใจพระทัยของพระมหากษัตริย์หรือกลุ่มบุคคลชั้นสูงเท่านั้น เช่น สงครามระหว่างไทยและพม่าครั้งสงครามข้างเผือกเกิดจาก "สมเด็จพระเจ้าหงสาวดีมีพระทัยจะใคร่ได้สัก 2 ซ่าง"⁽³⁾ และเมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงปฏิเสศด้วย "ผู้ใดมีสมภารบารมีถึงที่บรมจักร แล้วก็มีจักรแก้ว ดวงแก้วมณี นางแก้ว ซ่างแก้ว มาแก้ว ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว ถ้าหาบุญบารมีไม่ ถึงผู้นั้นจะหาให้รักรักษามีได้... อย่าให้พระอนุชาเราน้อยพระทัยได้"⁽⁴⁾ เป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าหงสาวดียกทัพมาตี

(1) "พระราชพงศาวดารความเก่า ตามต้นฉบับหลวง เขียนครั้งกรุงธนบุรี," ใน ประชุมพงศาวดารเล่ม 3 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), หน้า 151.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 321.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

(4) เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

กรุงศรีอยุธยา หรือเรือครึ่งสมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกทัพไปตีเมืองละแวกนั้นด้วย
ทรงโกรธแค้นพระยาละแวกนัก ดังนี้

ครั้นแผ่นดินของพระราชบิดาเรา ก็ยกทัพมาตั้งวัดสามพิหาร จนเสีย
พระเจ้าปดุงราชาลูกชายก็ยังหาเซ็ดหลายไม มีคิงหงสาวดีมาตีพระนครครั้งใด
ก็มีแต่ยกทัพมาพลอยฆ่าตีกวาดเอาประชาราษฎร์มาขบขันตบเสมาไปทุก ๆ ครั้ง
... มีแต่พาลทุจริตในสันดานละสัดยสุจริตธรรมเสีย กลับยกทัพมาตีปัจฉิมชนบท
อีกเล่า ความแค้นของเราคงว่าเสียนโยกอยู่ในอุราไม่หายเลยและครั้งนี้
แผ่นดินเป็นของเราแล้ว เราจะยกไปแกแค้นเอาโลหิตพระเจ้าละแวกกลาง
บาทาเสียให้จงได้⁽¹⁾

แม่ว่าแท้จริงแล้วสงครามอาจเกิดขึ้นได้โดยสาเหตุและภาวะแวดล้อมหลาย
ประการ แต่เนื่องจากผู้บันทึกพงศาวดารเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมว่าพระมหากษัตริย์
ทรงเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งจึงบันทึกว่าพระมหากษัตริย์คือสาเหตุสำคัญประการเดียว
ที่นำกลางสงครามและความเป็นไปทั้งปวงบุคคลอื่น ๆ ล้วนถือว่าเป็นส่วนประกอบของ
เหตุการณ์เท่านั้น ผลของสงครามไม่ว่าจะเป็นชัยชนะหรือความพ่ายแพ้ล้วนได้ชื่อว่า
กระทำในนามของพระมหากษัตริย์ประดุจทรงเป็นตัวละครเอกในเหตุการณ์
ประวัติศาสตร์แต่ละตอน ความเชื่อเช่นนี้สืบทอดมาตลอดในการบันทึกประวัติศาสตร์
ไทยแบบพงศาวดาร และแม้ในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยรุ่นหลังซึ่งได้วิวัฒนาการ
ไกลเคียงความเป็นศาสตร์มากขึ้นแล้วก็ตาม

คุณค่าของพงศาวดาร

ในฐานะเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ พงศาวดารควรได้รับการ
พิจารณาถึงคุณค่าในการให้ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ว่าบริสุทธิ์ในตัวเองเพียงไร
ข้อมูลบางส่วนในพงศาวดาร เมื่อได้รับการจัดบันทึกลงไว้แล้วก็ได้ถูกคัดลอกต่อ ๆ กัน

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 187.

มาโดยมิได้ถูกคัดแปลงแก้ไข ข้อมูลเหล่านี้จึงอาจคงตัวให้บริสุทธิ์⁽¹⁾ อยู่ได้ไม่ว่า
ระยะเวลาจะผ่านไปนานเท่าใด การชำระพงศาวดารหลายครั้งอาจมีผลให้ข้อมูล
เหล่านั้นคลาดเคลื่อนไต่บ้างในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์และพลความเล็กน้อย อย่างไรก็ตามก็
จากการตรวจสอบพระราชพงศาวดารอยุธยาฉบับพบว่า ส่วนใหญ่ของข้อมูลเหล่านี้
ถูกคัดลอกต่อ ๆ กันมาแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ดังนี้

พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ

ศักราช 842 ชาวศก พระยาล้านช้างถึงแก่กรรม พระราชทานให้
อภิเษกพระยาชายชวาเป็นพระยาล้านช้าง

ศักราช 844 ชาวศก ทรงพระกรุณาให้เล่นการมหรสพ ฉลอง
พระศรีรัตนมหาธาตุ 15 วัน

ศักราช 846 มะโรงศก พระบรมราชาผู้เป็นพระราชโอรสทรงผนวช

ศักราช 847 มะเส็งศก สมเด็จพระราชโอรสเจ้าลาผนวช ประดิษฐาน
พระองค์ไว้ที่พระมหาอุปราชา

ศักราช 848 มะเมียศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ไปวังข้างตำบล
สัมฤทธิ์บริบูรณ์

ศักราช 849 มะแมศก มหาราชทำวสุก พิราลัย

(1) ความบริสุทธิ์ของข้อมูลในประโยคหลังนี้หมายถึง ความสามารถ
รักษาตัวเองของข้อมูลให้ถูกต้องใกล้เคียงกับข้อมูลดั้งเดิมมากที่สุดโดยมิได้ผ่านการ
แก้ไขใหม่ของคนรุ่นหลัง ทั้งนี้มิได้ครอบคลุมถึงปัญหาความถูกต้องแม่นยำของที่มา
ของข้อมูลนั้น ๆ ในความหมายของคำว่าบริสุทธิ์ในประโยคที่มาก่อนแต่อย่างใด
ความแตกต่างของคำทั้งสองในที่นี้จึงขึ้นอยู่กับความกว้างและแคบของความหมาย
ที่ใช้ในแต่ละประโยค

ศักราช 850 วอกศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จยกทัพไปตีเมืองทวายและเมื่อเมืองทวายเสียนั้น เกิดอุบาทว์หลายประการ โคตกลูกตัวหนึ่งเป็น 8 เท้า ไก่ฟักฟองตกลูกตัวหนึ่งเป็น 4 เท้า ไก่ฟักฟองคู่ขนตกลูกเป็น 6 ตัว อึ่ง ข้าวสารงอกเป็นใบในปิ่นนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าเสด็จสวรรคตอยู่ในราชสมบัติ 38 ปี⁽¹⁾

ในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้เหมือนกันแต่ต่างศักราชกัน ดังนี้

ศักราช 824 ปีมะเมียจัตวาศก พระยาด่านช้างถึงแก่กรรม พระราชทานให้อภิเษกพระยาชายขวาเป็นพระยาด่านช้าง

ศักราช 826 ปีวอก ฉศก ทรงพระกรุณาให้เล่นการมหรสพ ฉลองพระศรีรัตนมหาธาตุ 15 วัน

ศักราช 828 ปีจอ อัฐศก พระบรมราชาผู้เป็นพระราชโอรสทรงผนวช

ศักราช 829 ปีกุน นพศก สมเด็จพระราชโอรสเจ้าหลานผนวช ประดิษฐานพระองค์ไว้ในที่พระมหาอุปราชา

ศักราช 830 ปีชวด สัมฤทธิศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ไปวังช้างค้ำบลสัมฤทธิ บริบูรณ์

ศักราช 831 ปีฉลู เอกศก มหาราชท้าวลูกพิราลัย

ศักราช 832 ปีชวด โทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จยกทัพไปตีเมืองทวายและเมื่อเมืองทวายเสียนั้น เกิดอุบาทว์หลายประการ โคตกลูกตัวหนึ่งเป็น 8 เท้า ไก่ฟักฟองตกลูกตัวหนึ่งเป็น 4 เท้า ไก่ฟักฟองคู่ขนตกลูกเป็น 6 ตัว อึ่ง ข้าวสารงอกเป็นใบ ในปีนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าเสด็จสวรรคต อยู่ในราชสมบัติ 38 ปี⁽²⁾

(1) คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 450 - 452.

(2) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ, หน้า 15-16.

ในพระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้เหมือนกับ
พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศทุกประการต่างกันตรงพลความปีสุดท้ายเล็กน้อย
ดังนี้

ศักราช 824 ปีมะเมีย จัตวาศก พระยาล้านช้างถึงแก่กรรม พระราชทาน
ให้อภิเษกพระยาชายขวาเป็นพระยาล้านช้าง

ศักราช 826 ปีวอก ฉกศก ทรงพระกรุณาให้เล่นการมหรสพ ฉลอง
พระศรีรัตนมหาธาตุ 15 วัน

ศักราช 828 ปีจอ อัฐศก พระบรมราชาผู้เป็นพระราชโอรสทรงผนวช

ศักราช 829 ปีกุน นพศก สมเด็จพระราชโอรสเจ้าลาผนวช ประดิษฐาน
พระองค์ไว้ในที่พระมหาอุปราชา

ศักราช 830 ปีชวด สัมฤทธิศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า ไปวังช้าง
ตำบลสัมฤทธิ บริบูรณ์

ศักราช 831 ปีฉลู เอกศก มหาราชท้าวลูกพิราลัย

ศักราช 832 ปีชลา โทศก สมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้าเสด็จยกทัพไป
ตีเมืองทะวาย และเมืองทะวายเสียนั้น เกิดอุบาทหลายประการ โคตกตัวหนึ่ง
เป็น 8 เท้า ไก่ฟักฟองตกลูกตัวหนึ่งเป็น 4 เท้า ไก่ฟักฟองคู่ขนตกลูกเป็น 6 ตัว
อนึ่ง ชาวสารงอกเป็นใบในปีนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเจ้าเสด็จสวรรคตอยู่ใน
ราชสมบัติ 38 ปี⁽¹⁾

จากตัวอย่างซึ่งยกมาข้างต้น อาจแสดงให้เห็นอย่างสังเขปแล้วว่า ข้อมูล
บางส่วนซึ่งจดบันทึกไว้ในพงศาวดาร ยังบริสุทธิ์โดยคงตัวเองให้ถูกต้องใกล้เคียงกับ
ข้อมูลดั้งเดิมมาก และมีไฉฉานการแก้ไขคัดแปลงแต่งเติมโดยอำนาจใด ๆ ในสมัย
ใด ๆ มาโดยตลอด ศักราชซึ่งคลาดเคลื่อนนั้นยังไม่มีเหตุผลหรือหลักฐานที่พอจะ

(1) พระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์, หน้า 516 - 517.

อธิบายในขณะนี้ เพียงทราบว่า การแก้ไขศักราชในพงศาวดาร เริ่มมาตั้งแต่สมัย
ธนบุรี⁽¹⁾ และจากการตรวจสอบปุมโหรซึ่งนำลงพิมพ์ไว้ในประชุมพงศาวดารภาคที่
8 พบว่าการจัดศักราชผิดในพงศาวดารตรงกับปุมโหรในหลายรายการ จึงอาจ
เป็นไปได้ว่าการแก้ไขศักราชใหม่นั้นอาจทำไปเพื่อให้ตรงกับจดหมายเหตุโหรและปุม
แต่มีอาจสรุปได้อย่างมั่นคงนัก เพราะจดหมายเหตุโหรและปุมจำนวนมากยังไม่ได้รับ
การตีพิมพ์ออกเผยแพร่

ในระดับหนึ่งแม้ว่าข้อมูลเหล่านี้จะมีได้ถูกคัดแปลงแก้ไขใหม่ และสามารถ
รักษาความถูกต้องแม่นยำให้ใกล้เคียงกับข้อมูลดั้งเดิมได้มากจนอาจจัดเป็นข้อมูล
บริสุทธิก็ตาม ยังมีข้อพิงระมัดระวังเกี่ยวกับเอกสารอันเป็นแหล่งที่มาของข้อมูลนั้น ๆ
อีก เพราะข้อมูลที่ได้จากพงศาวดารอาจมิใช่ข้อมูลที่เชื่อถือได้จริงและภาพพจน์
ทางประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องทั้งหมด เมื่อมันได้กลายรูปมาจากการคัดเลือกคัดทอนรวบรวม
และตกลงใหม่ก่อนเขียน ดังได้แสดงไว้แล้วว่าพระมหากษัตริย์คือศูนย์กลางของ
ทุกสิ่งและสามารถบันดาลทุกสิ่งได้ด้วยพระราชอำนาจอันล้นพ้น จากหลักฐานเท่าที่มี
อยู่ล้วนแสดงว่าพระราชพงศาวดารเกิดขึ้นจากพระบรมราชโองการหรือภายใต้
พระบรมราชูปถัมภ์ จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ว่าผู้บันทึกพงศาวดารมีความลำเอียงในการ
คัดเลือกข้อมูลที่พอใจและลำเอียงในการเลือกบันทึกเรื่องราว เพราะผู้บันทึกกระทำ
ในฐานะของชนชั้นปกครองซึ่งเป็นบุคคลเดียวที่มีบทบาทในสังคม การมองเหตุการณ์
ใด ๆ จึงเป็นเพียงการมองอย่างแคบ ๆ จากเบื้องสูงสู่เบื้องต่ำทำให้
พระราชพงศาวดารมีลักษณะเป็นข้อมูลที่ผ่านการคัดเลือก (Pre - selected fact)
แล้วถึง 2 ชั้น ดังนี้

(1) คุรายนละเอียดยใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ใน
พระราชพงศาวดารอยุธยา," หน้า 11.

ชั้นที่ 1 ผู้บันทึกพงศาวดารได้ข้อมูลมาจากข้อมูลของทางราชการ และพระราชพงศาวดารเก่า ซึ่งเรียบเรียงรวบรวมไว้ก่อนหน้าแล้ว ดังปรากฏในบานแผนก ว่า "ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แตกอน แลกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หนังสือแคะเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระคับศักราชกันมาคองเท่าบัดนี้" (1)

และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับข้อมูลที่ใช้ในการเขียนพระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ 2 เล่ม ไว้ ดังปรากฏในสำเนาพระราชหัตถเลขาที่ 99/773 ลงวันที่ 8 สิงหาคม ร.ศ. 129 ดังนี้

พงศาวดารว่ากันด้วยฉบับพิมพ์เห็นว่ามีอยู่ 5 ปีปาก ตอนแรกจะเป็นคัดจากจดหมายเหตุขุขุม (ตอนที่ 2) ขึ้นหัวตอนแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนถึงแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวปราสาททอง ตอนนีเข้ใจว่าใครแต่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลักที่จะแต่งใครมาจากไหน คือจดหมายรายวันทัพอายก เช่นจดหมายรายวันทัพพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งฉันได้คัดลงไว้ในพระราชวิจารณ์บางตอนนั้น

ตอนที่ 3 เริ่มตั้งแต่แผ่นดินพระนารายณ์ลงมา จนถึงแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เขาใจว่าจะแต่งโดยรับสั่งพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แต่ในระยะนั้นไม่มีจดหมายรายวันทัพอายกจึงคัดลงไป เช่นกับใค้ยกสำนวนคำให้การอื่นก็คัดลงไป ทั้งคุณเลื่อยเจื่อย เพราะเก็บข้อความไม่เป็นเสียแล้ว

ตอนที่ 4 ขอความตั้งแต่ในแผ่นดินพระบรมโกศตอนปลายมาจนเสียกรุง อาจที่จะเป็นพระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้จดหมายขึ้นไว้ใหม่บริบูรณ์ ขอความจึงแตกกันอยู่เป็น 2 แปลง

ตอนที่ 5 เป็นตอนซึ่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงเก็บตุ้มรายวันทัพนั่นเอง ซึ่งมีสมครายวันอาจสอบกับพงศาวดารไควาทานเก็บอย่างไร ปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ (2)

(1) คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 443.

(2) อ้างใน "ตำนานหนังสือพระราชพงศาวดาร," ใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา, หน้า 4 - 5.

จากตัวอย่างที่แสดงไว้เบื้องต้นจะเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งของพงศาวดารตั้งแต่สมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเกิดจากการคัดลอก รวบรวม เรียบเรียง และเก็บความ จากพงศาวดารฉบับที่มีมาก่อน และจากเอกสารของทางราชการ เช่น จดหมายเหตุ ต่าง ๆ หมายรับสั่ง ใบบอกและโดยเฉพาะจดหมายเหตุรายวันทัณฑ์ โดยมีได้แต่งขึ้นใหม่⁽¹⁾ ในการรวบรวมเรียบเรียงนั้น ผู้รวบรวมจะคัดเลือกข้อมูลจากเอกสาร ดังกล่าวที่สอดคล้องและเกี่ยวข้องกับความต้องการของตน หรืออีกนัยหนึ่งตาม พระราชประสงค์ของกษัตริย์ผู้มีพระบรมราชโองการให้รวบรวมพงศาวดารฉบับนั้น ๆ ไปใช้ หรืออาจคัดเลือกเฉพาะส่วนที่เข้าใจว่าจะเป็นที่สนพระทัยและเป็นที่ยกพระทัย ของกษัตริย์เท่านั้น โดยที่ผู้บันทึกพงศาวดารมักรับราชการใกล้ชิดพอจะเข้าใจ พระประสงค์และพระราโชบายของกษัตริย์องค์นั้น ๆ ได้ ข้อเท็จจริงบางส่วนซึ่งผู้เขียน เข้าใจว่า จะไม่เป็นที่พอพระทัยหรือสนพระทัยของพระมหากษัตริย์จึงอาจถูกละเว้น ใ้ได้ง่าย ในกรณีนี้จึงคิดว่าข้อมูลในพงศาวดารได้ผ่านการคัดเลือกมาแล้วขั้นหนึ่งจาก ผู้บันทึกและพระประสงค์ของกษัตริย์โดยทางอ้อม

ขั้นที่ 2 ดังได้อธิบายแล้วว่าข้อมูลที่ผ่านการคัดเลือกของผู้บันทึกหรือรวบรวม พงศาวดาร เป็นข้อมูลของราชการซึ่งบันทึกโดยที่ราชการจัดอยู่ในฝ่ายปกครอง ผู้บันทึก ข้อมูลเหล่านี้คงไม่สามารถบันทึกทุกสิ่งที่เกิดขึ้นได้ การบันทึกจึงจำเป็นต้องคัดเลือก เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์หรือคิดว่ากษัตริย์สนพระทัยหรือเรื่องที่คิดว่าสำคัญ กฎหมาย เหตุของพระโหราภฎหมายเหตุในหอหนังสือ ใบบอก ปุ่มต่าง ๆ และจดหมายเหตุรายวัน การเคื่นทัณฑ์ ฯลฯ ซึ่งใช้เป็นเอกสารชั้นต้นในการบันทึกพงศาวดาร เป็นข้อมูลซึ่งผ่านการคัดเลือกมาแล้วอีกขั้นหนึ่งโดยผู้บันทึกซึ่งทำหน้าที่จดบันทึกเอกสารนั้น ๆ โดยตรง

แม้ว่าพงศาวดารจะบันทึกขึ้นโดยคัดลอกจากเอกสารชั้นต้น (Primary Source) ต่อ ๆ กันมาโดยแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ผิดไปจากเดิม นอกจาก

(1) โปรดดูรายละเอียดหน้า 215-219 ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประกอบ.

ในปัญหาที่เกี่ยวกับความคลาดเคลื่อนของศักราชซึ่งได้เอ่ยถึงแล้ว เนื้อความบางส่วน
 ของพงศาวดารยังมีลักษณะบางอย่างซึ่ง "Subjective" อยู่มาก เช่น ในกรณี
 ของการขยายความ ส่วนขยายความของพงศาวดารหลายฉบับให้รายละเอียดต่าง ๆ
 ส่วนที่เกี่ยวกับกษัตริย์อย่างเหลือเชื่อ (Extreme) เมื่อคำนึงว่าพงศาวดารหลาย
 ฉบับเหล่านี้ได้ชำระเพิ่มเติมในสมัยรัตนโกสินทร์ และเท่าที่ทราบพงศาวดารฉบับก่อน
 หน้านั้น เช่น ฉบับหลวงประเสริฐฯ ฉบับ จ.ศ. 1136 หรือเอกสารอื่นซึ่งอาจใช้ในการ
 การชำระเช่นคำให้การฉบับต่าง ๆ จดหมายเหตุโทร จดหมายเหตุรายวันทัพ ปฐม
 ชาติ ล้วนไม่กล่าวถึงรายละเอียดดังกล่าว จึงอาจเป็นไปได้ว่าส่วนขยายความของ
 พงศาวดารเหล่านี้อาจเป็นการจงใจแต่งขึ้นเพิ่มเติมภายหลัง ด้วยจุดประสงค์เฉพาะ
 และจากการตรวจสอบพงศาวดารอยุธยาหลาย ๆ ฉบับจะพบว่าแม้เนื้อความส่วนใหญ่
 ของพงศาวดารจะคล้ายคลึงกัน แต่มีข้อความหลายตอนซึ่งแตกต่างกันไป และเมื่อ
 ได้ศึกษาส่วนที่แตกต่างกันนี้ในรายละเอียดแล้วอาจสรุปได้เช่นกันว่า บางส่วนของ
 พงศาวดารถูกแต่งเพิ่มเติมด้วยเจตนาบางประการ เช่น เนื้อความส่วนใหญ่ของ
 พงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์ได้กล่าวถึงกษัตริย์ในราชวงศ์บ้านพลูหลวงเชิงยกย่อง
 เสมอ เช่น การแสดงความถ่อมตัวของพระเพทราชาด้วยการปฏิเสธที่จะไม่ทำพิธี
 ราชภิเษกทันทีหลังจากพระนารายณ์สวรรคต ด้วยการอ้างว่าจะช่วย "รักษาวา
 ราชการไปพลางกว่าผู้มีบุญจะมีมา" ทำให้พระเพทราชารอดพ้นจากการถูกมองว่า
 เป็นผู้แย่งราชสมบัติไปได้ ขณะที่พระราชพงศาวดารฉบับอื่นจะแสดงให้เห็นว่า
 พระเพทราชามีส่วนในการแย่งชิงราชสมบัติจากพระนารายณ์ด้วยและสำหรับกษัตริย์
 องค์อื่น ๆ ในราชวงศ์บ้านพลูหลวง พระราชพงศาวดารฉบับจักรพรรดิพงศ์ก็ให้ความ
 เป็นมิตรด้วยอย่างตรงข้ามกับพงศาวดารฉบับอื่น พระเจ้าเสือกลายเป็นกษัตริย์ซึ่งมี
 พระบรมเชษานุภาพปรากฏเมืองนครไค้ และทรงทะนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอันดี⁽¹⁾

(1) นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดาร
 อยุธยา," หน้า 8.

ขณะที่พระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์กล่าวถึงพระเจ้าเสือว่า

ครั้งนั้นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน มีพระราชหฤทัยกักขละหยาบช้ำทารุณร้ายกาจ
ปราศจากกุศลสุจริต ทรงประพตติตติพระราชประเพณีมิไคมีหิริโอสัตย์ปะ และ
พระทัยหนาไปควยอกุศลลามก มีวิตกในโทสะมุลโมหะมุลเจื้อไปในจิตสันดาน
เป็นนินรันครมิโคชาด แลพระองค์ทรงเสวยนำจันทขาวอยเป็นนิจ แลวมักยืนคี่
ในการอันสังวาสควยนางกุมารี่อันยังมีไคมีระคุณาแลนางโคกุตสาหะอคทนไคก็
พระราชทานรางวัลเงินทองผาแพรพรรณตาง ๆ แกนางนั้นเป็นอันมาก ถา
นางโคกุตทนมิโคไซร ก็ทรงพระพิโรธและทรงประหารลงที่ประณิมมูราประเทศ
ให้ถึงแกควมตาย แลวให้เอาโลงเขามาใส่ศพนางนั้น ออกไปทางประตู
พระราชวังขางทวยสนามนั้นเนือง ๆ และประตูนั้นก็เรียกประตูีออก... (1)

โดยเฉพาะในพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ ซึ่งมีบานแผนกแยกเนื้อความออก
เป็น 2 ส่วนคือ ตอนต้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 สร้างกรุงศรีอยุธยาใน
ปี 712 จนถึงสมัยพระเจ้าเสือและหลังจากนั้นเจ้าพระยาพิธิพิชัยไค "กระทำเรื่อง
พระนารายณ์เป็นเจ้ากับพระเพทราชา พระเจ้าเสือ พระบรมโกศ พระเจ้า -
พระที่นั่งสุริยามรินทร์ ทำศึกราชัดคกันไป" (2) ตามรับสั่งข้อความตอนต้นส่วนที่
เกี่ยวกับราชวงศ์บ้านพลูหลวงก่อนที่พระยาพิธิพิชัยชำระอาจเขียนขึ้นครั้งอยุธยาตอน
ปลายหรือธนบุรีก็ตาม แตกต่างจากข้อความเรื่องเดียวกันซึ่งพระยาพิธิพิชัยชำระ
ภายหลังมากเพราะข้อความก่อนที่พระยาพิธิพิชัยชำระกล่าวถึงพระเพทราชาและ
กษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวงในแง่ดีและให้ความชอบธรรมแก่การขึ้นครองราชสมบัติ
ของพระเพทราชาด้วยการที่พระนารายณ์ "มีรับสั่งไปรคว่าพระเพทราชาเป็นผู้ใหญ่
แล้วปลงราชการแผ่นดินให้พระเพทราชาว่ากล่าวบรรดาขุนนางข้าราชการทั้งปวง" (3)
แต่ข้อความตอนที่เจ้าพระยาพิธิพิชัยชำระกลับแสดงการหาพันธมิตรร่วมมือแย่ง

(1) พระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์, หน้า 571 - 572.

(2) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ, หน้า 271.

(3) เรื่องเดียวกัน, หน้า 261.

ราชสมบัติมาด้วยกัน หรือในรัชกาลพระเจ้าเสือฉบับก่อนเจ้าพระยาพิพิธพิชัยชำระ
กล่าวถึงพระเจ้าเสือว่าไต่ถามราษฎรอย่างมากถึงพ่อพระแสงเป็นพุทธรูป
พระพุทธรูปและไม่มีภาพพระอนุชาขณะที่ยังมีชีวิตที่พระยาพิพิธพิชัยชำระ
แตกทางไปตรงกันข้าม และพงศาวดารฉบับอื่นเช่นฉบับสมเด็จพระพนรัตน์และฉบับ
บริติชมิวเซียมก็กล่าวถึงราชวงศ์บ้านพลูหลวงในทำนองเดียวกัน⁽¹⁾

ความขัดแย้งของเหตุการณ์และรายละเอียดซึ่งบันทึกไว้ในพงศาวดารเหล่านี้
ทำให้เนื้อความในพงศาวดารส่วนนี้เป็นส่วนซึ่งมีปัญหาในเรื่องความถูกต้องแม่นยำของ
ข้อมูลและการหาข้อเท็จจริงซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการตรวจสอบภายนอกภายในอย่าง
ละเอียดประกอบกับหลักฐานร่วมสมัยอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ดีภายใต้ปัญหาความแม่นยำ
ถูกต้องของข้อมูลเนื่องจากเป้าหมายบางอย่างของผู้บันทึก ซึ่งหมายถึงทั้งตัวผู้บันทึก
เองและพระมหากษัตริย์ผู้บันทึก ให้มีการบันทึกหรือชำระพงศาวดาร ได้แทรกข้อ
เท็จจริงบางประการเกี่ยวกับวรรณคดี จินตนาการ ความรู้สึกและเจตนาของบุคคล
กลุ่มนี้ ตลอดจนบุคลสมัยของเขาที่มีต่ออดีตไว้โดยไม่มีกรบันทึกลงเป็นตัวอักษร และ
ยังเป็นแนวโน้มนำแสดงให้เข้าใจถึงปัจจุบันในสมัยที่มีการบันทึกหรือชำระพงศาวดารแต่ละ
ฉบับด้วย ซึ่งมีผลให้พงศาวดารมีคุณค่าในฐานะเอกสารชั้นต้น (Primary Source)
สำหรับพฤติกรรมและความคิดตลอดจนความรู้สึกที่ไม่ได้บันทึกลงไว้ งานวิจัยของ
อาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่องประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพงศาวดารศรีอยุธยา
ยืนยันคุณค่าของพงศาวดารในฐานะเอกสารชั้นต้นที่กล่าวถึงได้เป็นอย่างดี พงศาวดาร
จึงมิใช่เอกสารที่ให้เฉพาะข้อมูลด้านพฤติกรรมซึ่งบันทึกไว้เท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าให้
ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมด้านความคิดที่มีได้บันทึกลงไว้อีกด้วย

(1) คุรายละเอียดใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ใน
พระราชพงศาวดารอยุธยา."

บทสรุป

จากการได้ศึกษาวิวัฒนาการของงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทย ตั้งแต่สมัยโบราณมาโดยลำดับอาจกล่าวได้ว่า งานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทยก่อนการรับอิทธิพลแนวคิดแบบตะวันตกในสมัยปรับปรุงประเทศนั้น ประกอบด้วยลักษณะของการเขียนที่แตกต่างกัน 3 ชนิดคือ

1. จารึก อาจจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์สกุลแรกที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทย แม้โดยทั่วไปจะเข้าใจกันว่า จารึกมีค่าเป็นเพียงหลักฐานทางประวัติศาสตร์เท่านั้นแต่เมื่อพิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้ว ยังมีจารึกบางกลุ่มซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะบางประการที่จัดว่าเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ด้วย กล่าวคือจารึกได้บันทึกเรื่องราวของอดีตอันไกลและเรื่องราวร่วมสมัยของสังคมในระยะเวลาที่สืบเนื่องกัน โดยตระหนักถึงความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว แม้ว่าเหตุการณ์ที่ปรากฏในจารึกมักเป็นเหตุการณ์ร่วมสมัยมากกว่าจะย้อนกลับไปสู่อดีต เช่นการเขียนประวัติศาสตร์สกุลอื่น แต่แท้จริงแล้วเหตุการณ์ร่วมสมัยที่จับบันทึกไว้ในจารึกคืออดีต เพราะมนุษย์ไม่อาจจับบันทึกเหตุการณ์ที่ยังไม่เกิดขึ้นในลักษณะที่ไม่ใช่การคาดคะเนได้ เช่นจารึกหลักที่ 2 บันทึกเรื่องราวการจารึกแสงบุญของมหาเถร - ศรีศรีทศาในดินแดนต่าง ๆ จารึกหลักที่ 4, 5, 6, 7 กล่าวถึงการผนวชของพระเจ้าลิไทย หรือจารึกหลักที่ 8 กล่าวถึงการไปนมัสการพระพุทธบาทภูเขาสุมนนุกูของพระเจ้าลิไทย เป็นต้น จารึกเหล่านี้คงจัดทำขึ้น เมื่อเหตุการณ์นั้น ๆ เกิดขึ้นแล้วอย่างแน่นอน การมีบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ นี้ไว้ย่อมแสดงว่า ผู้คนสมัยนั้นเห็นว่าเหตุการณ์เหล่านั้นสำคัญและมีความหมายพิเศษบางอย่างต่อเขา จารึกจึงจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ซึ่งเกิดจากการที่มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ รู้สึกโน้มน้าวที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ชุมชน และชุมชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในลักษณะที่พยายามจะหาคำตอบและความหมายจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว

จาริกมิใช่ "ปรากฏการณ์" ชั่วคราวในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทย เราพบว่าจาริกหลักแรกจาริกขึ้นประมาณปี 1835 จากนั้นเราพบจาริกอีกจำนวนหนึ่ง ที่แสดงวิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์อย่างเห็นได้ชัดตลอดพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 ตั้งแต่สำนวนภาษา ระเบียบวิธีการเขียน การเรียบเรียงถ้อยคำ เนื้อหา เป้าหมายตลอดจนหน้าที่ของจาริก เนื้อหาซึ่งเริ่มด้วยเรื่องราวของผู้นำชุมชน จะขยายตัวไปสู่ชุมชนส่วนรวม และชุมชนอื่น ๆ ข้างเคียง ภาษาที่เรียบเรียงเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากอิทธิพลที่ได้รับจากสังคมภายนอก รูปประโยคและการเรียบเรียงถ้อยคำ ตลอดจนการใช้ศัพท์ซับซ้อนขึ้นตามระบบความคิด เพื่อรับใช้โครงสร้างทางสังคม การเมือง การปกครอง เป้าหมายและหน้าที่ของจาริกก็วิวัฒนาการไปตามสภาวะแวดล้อมอื่น ๆ เช่นกัน แม้ว่าต่อมาการบันทึกประวัติศาสตร์แบบจาริกจะเสื่อมลง และเกิดความสนใจที่จะบันทึกประวัติศาสตร์ไว้ในรูปแบบอื่นแทน แต่ลักษณะบางประการของการเขียนประวัติศาสตร์แบบจาริก ซึ่งวิวัฒนาการมาเกือบตลอด 200 ปีมิได้สูญไปโดยสิ้นเชิง หากได้สืบทอดสู่การบันทึกประวัติศาสตร์รุ่นหลังและวิวัฒนาการไปตามลำดับ

2. ตำนาน แม้ว่าตำนานจะมีลักษณะร่วมของนิทานพื้นบ้านและบันทึกประวัติศาสตร์ศาสตร์ศาสตร์บางอย่างก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาโดยตลอดแล้วจะเห็นว่าตำนานจดบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในช่วงเวลาที่ต่อเนื่องกัน เหตุการณ์ที่บันทึกลงในตำนาน ได้ผ่านการคัดเลือกแล้วว่าสำคัญสำหรับยุคสมัยนั้น เช่น เรื่องของนางจามเทวีและเมืองทริภุญไชย เรื่องพระเจ้าอาทิตย์ราชพบพระธาตุ เรื่องขุนเจืองธรรมิกราช เรื่องพระยามังราย เรื่องการประดิษฐานของพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ในลานนาไทย เป็นต้น เรื่องราวที่บันทึกไว้นี้แสดงถึงสำนักพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ของผู้คนสมัยนั้น ในอันที่พยายามจะเข้าใจว่าสังคมของตนได้คลี่คลายมาจากอดีตเช่นไร และตระหนักถึงความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอดีตบนพื้นฐานของกาลเวลา ตำนานมักบรรจุสิ่งที่เรียกว่าโลกทัศน์ของผู้คนสมัยนั้นลงไปด้วย ทำให้เหตุการณ์ที่บันทึกลงในตำนานเกิดจากระบบความคิดที่แตกต่างจากปัจจุบันและยากแก่

การติดตาม ทำานเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ที่ถือกำเนิดมาใกล้ชิดกับมนุษย์ที่สุด เพราะเกิดจากคำบอกเล่าเก่าแก่ซึ่งอาจมีเค้าความจริงหรือสร้างขึ้นจากมโนภาพและความนึกคิดตามอคติ ทำานจึงผนวกเอาความเชื่อ ทัศนคติ และประสบการณ์ของสังคมเข้าไว้มากกว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์ประเภทอื่น และเมื่อมีการบันทึกทำานลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว โลกทัศน์ที่ปรากฏในทำานยังคงมีอยู่และพัฒนาไปตามสภาวะแวดล้อม ประกอบกับอิทธิพลทางพุทธศาสนาและวัฒนธรรมจากภายนอกช่วยให้การเขียนประวัติศาสตร์แบบทำานพัฒนาขึ้น โดยมีการผสมกันระหว่างทำานแบบเดิมซึ่งเติบโตมาจากเรื่องเล่าประจำถิ่น กับทำานแบบพุทธศาสนาซึ่งรับแบบอย่างมาจากลังกา เรากำหนดระยะเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดที่แน่นอนของทำานไม่ได้ แต่จากการประมาณอย่างหยาบที่สุด การเขียนประวัติศาสตร์สกุลทำานอาจเริ่มต้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 อันเป็นระยะเวลาที่การเขียนประวัติศาสตร์สกุลจารึกรุ่งเรืองอย่างมาก และคงเสื่อมลงประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 1 และ 5 แห่งรัตนโกสินทร์จะมีการฟื้นฟูการเขียนประวัติศาสตร์แบบทำานอีกแต่เป็นผลงานซึ่งไม่อาจหักเหียมทำานซึ่งเขียนไว้แต่ก่อนได้ และส่วนใหญ่เป็นแต่การรวบรวมทำานเก่า ๆ เท่านั้น

ระยะเวลาประมาณ 3 ศตวรรษยาวนานพอที่ทำานจะมีวิวัฒนาการซึ่งมีรูปแบบเฉพาะของตนเอง ตั้งแต่เป้าหมาย วัตถุประสงค์ เนื้อหา วิธีการนำเสนอปรัชญาและแม้แต่สำนวนภาษาเนื่องจากทำานมิใช่บันทึกเหตุการณ์ที่มุ่งเสนอเฉพาะเหตุการณ์ภายนอกเท่านั้น หากได้บันทึกสิ่งที่มนุษย์สมัยหนึ่งได้คิดและได้กระทำไว้ด้วยทำานจึงอาจจัดเป็นงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทยแบบเก่าที่สมบูรณ์ที่สุดที่มีอยู่ในขณะนี้

3. พงศาวดาร ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งเป็นยุคเสื่อมของการเขียนประวัติศาสตร์สกุลจารึกและเป็นยุครุ่งโรจน์ของการเขียนประวัติศาสตร์สกุลทำาน ในราชสำนักอยุธยามีการเขียนประวัติศาสตร์อย่างใหม่ซึ่งมีศูนย์กลางของเรื่องอยู่ที่พระมหากษัตริย์ การเขียนประวัติศาสตร์แบบนี้รู้จักกันในนามของพงศาวดาร แม้ว่าเนื้อเรื่องของพงศาวดารจะเน้นที่องค์พระมหากษัตริย์จนเกือบจะกลายเป็นบันทึก

เรื่องราวของพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพการเมือง การปกครองและสังคมสมัยนั้นแล้ว อาจเข้าใจได้ว่า เรื่องราวของกษัตริย์ที่บันทึกไว้ในพงศาวดาร ก็คือประวัติศาสตร์ของรัฐ ในฐานะที่กษัตริย์คือผู้ทรงอำนาจสูงสุดใน การปกครอง และทรงเป็นสถาบันสูงสุดในสังคม พระองค์จึงทรงเป็นตัวแทนของรัฐ ในทุกกรณี ประวัติของพระองค์จึงเป็นประวัติศาสตร์ของรัฐด้วย ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของผู้บันทึกพงศาวดารจึงแวดล้อมอยู่เฉพาะเรื่องของกษัตริย์ รัฐ การเมืองและการปกครองเป็นส่วนใหญ่ ความสืบเนื่องของเหตุการณ์ในพงศาวดาร จะตั้งอยู่บนรากฐานของการลำดับเวลาเท่านั้น เราแทบมองไม่เห็นสำนักพื้นฐานทาง ประวัติศาสตร์ของผู้บันทึกพงศาวดาร ในอันที่จะพยายามทำความเข้าใจความคลี่คลาย ของอดีต หรือความสัมพันธ์ของเหตุการณ์ที่สืบเนื่องกัน ประวัติศาสตร์ของผู้บันทึก พงศาวดารแท้จริงก็คืออดีตซึ่งถูกสร้างขึ้นใหม่ ตามความประสงค์ของฝ่ายปกครองด้วย จุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่งหรือมากกว่านั้น และเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วอดีตนั้นก็ยังคง เป็นอดีตซึ่งตัดขาดจากปัจจุบันของเขาเอง ประวัติศาสตร์จึงอาจเป็นบทเรียน เป็น ตำราทางการเมือง การปกครอง ประเพณี ฯลฯ สำหรับผู้คนสมัยนั้น โดยเฉพาะ ชนชั้นปกครอง แต่ประวัติศาสตร์ไม่มีความหมายเป็นกระบวนการของชีวิตที่เคยมีชีวิต และใกล้ชิดกับมนุษย์ ขอบเขตของประวัติศาสตร์สำหรับผู้บันทึกพงศาวดารจึงค่อนข้าง จำกัดไปในแง่นี้

วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของสกุลพงศาวดารที่เห็นได้ชัดคือการใช้เอกสาร ประกอบการเขียนซึ่งมักเป็นเอกสารของรัฐบาล เช่น จดหมายเหตุนโยบาย จดหมาย เหตุรายวันทัณฑ์ บัญชีกฎหมายต่าง ๆ หนังสือพงศาวดาร เป็นต้น การใช้เอกสาร ราชการเหล่านี้ทำให้ข้อมูลในพงศาวดารถูกต้องแม่นยำในระดับหนึ่ง แต่ขณะเดียวกัน ภาพทางประวัติศาสตร์ที่ได้จากข้อมูลเหล่านี้อาจไม่บริสุทธิ์นัก เพราะมันได้กลายรูปมา จากการคัดลอก ตัดทอน รวบรวม ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน ความลำเอียงของ ผู้บันทึกพงศาวดารและเหตุผลซึ่งอยู่สูงกว่านั้น อาจเป็นสาเหตุทำให้ข้อมูลที่ได้จาก พงศาวดารน่าเคลือบแคลงเช่นกัน ข้อมูลที่ได้จากพงศาวดารจึงเป็นข้อมูลที่ต้องการ

การตรวจสอบอย่างถี่ถ้วน แม้ว่าวิธีการเขียนประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารจะมีข้อบกพร่องอยู่ไม่น้อย แต่วิธีการดังกล่าวก็เป็นที่ยอมรับมาตลอดสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความสับสนเนื่องในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบจารึก คำานาน และพงศาวดาร

ความเจริญเติบโตและวิวัฒนาการของงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทย ได้เกิดขึ้นทยอยกันมาเป็นลำดับในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน คือระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19, 20 และ 21 แม้ว่าสถานะแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ จะทำให้แนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม แต่ความสับสนเนื่องในงานเขียนทางประวัติศาสตร์ไทยในจารึก คำานาน และพงศาวดาร ยังพอสังเกตเห็นได้อยู่ ความสับสนเนื่องที่ว่านี้คือความสับสนเนื่องของวัฒนธรรมเก่าซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย และเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจวิวัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

1. เนื้อหา เนื้อหาที่สำคัญที่สุดในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบเก่าคือ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ แต่ร่องรอยความสับสนเนื่องของจารึกการบันทึกประวัติศาสตร์ไทยที่เห็นได้ชัดเจนในค่านเนื้อหา คือ ลักษณะของการบันทึกลำดับเชื้อสายและวงศ์วาน ซึ่งเริ่มด้วยการพรรณนาอัตชีวประวัติของผู้นำและบรรพบุรุษ เช่น ในจารึกหลักที่ 1, 2, 62 และหลักอื่น ๆ ที่มีกอบ้างบรรพบุรุษเพื่อสร้างความชอบธรรมและยืนยันสิทธิบางประการในสังคม แม้ลักษณะการลำดับตระกูลวงศ์ในจารึกจะเป็นไปอย่างแคบ ๆ เพียง 2 - 3 ชั่วคนก็คี่ แต่การลำดับตระกูลวงศ์นี้ได้ปรากฏอยู่โดยตลอดในจารึก ความสับสนเนื่องนี้จะเห็นได้ชัดเจนในคำานานในลักษณะซึ่งพัฒนาขึ้นกว่าจารึกมาก แม้ว่าคำานานจะบรรจุเอาโลกทัศน์ ความเชื่อค่านิยม และประสบการณ์ของสังคมลงไว้อย่างมาก แต่เรายังคงมองเห็นลักษณะการลำดับตระกูลวงศ์อย่างชัดเจนทั้งในค่านกว้างและลึก เช่นการลำดับตระกูลวงศ์ของสิงหนวัติรตอ ๆ กันมา 45 วงศ์ การลำดับตระกูลวงศ์ของลวจังกราช 22 วงศ์ ถึงพระยามังราย และลำดับเชื้อสายของ

พระยามังรายต่อไปอีก 15 ราชวงศ์ เป็นต้น การลำดับตระกูลวงศ์ในตำนานนี้ ขยายกว้างกว่าชุมชนเล็ก ๆ เช่นเมืองสุโขทัย หรือศรีสัชนาลัยในจารึก แต่สะท้อน ความสัมพันธ์ของลำดับวงศ์ตระกูลต่าง ๆ ระหว่างรัฐควย เช่นในพงศาวดารล้านช้าง กล่าวถึงขุนบุญม ลงมาปกครองมนุษย์แล้วส่งลูกหลานไปสร้างเมืองห้าเมืองคือ สิบสองพันนา ลานนา หัวพันทั้งห้าทั้งหก อโยธยา และมอญ เป็นต้น การลำดับ ตระกูลวงศ์ในตำนานนอกจากเป็นไปเพื่อยืนยันสิทธิทางสังคมและการเมืองแล้ว ยัง เป็นไปในรูปของการย้อนกลับไปสู่อุบัติเพื่อสืบสาวกำเนิดของเผ่าพันธุ์และชุมชนควย และเช่นกันในพงศาวดารเนื้อหาซึ่งเน้นกษัตริย์เป็นศูนย์กลางคือบันทึกลำดับราชตระกูล วงศ์ซึ่งพัฒนามาจากการลำดับตระกูลของบรรพบุรุษในจารึก และลำดับวงศ์วานใน ตำนานนั่นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพงศาวดารเราจะพบการลำดับกษัตริย์ตาม รัชกาลอย่างเคร่งครัด ลำดับราชสกุลวงศ์ในพงศาวดารจึงเป็นการลำดับกษัตริย์ที่ ครอบงำสมบัติสืบ ๆ กันมา มากกว่าจะสนใจในเรื่องของเผ่าพันธุ์หรือวงศ์วานเช่น ในตำนาน แม้ว่ากษัตริย์เหล่านั้นจะไม่ใช่กษัตริย์ในราชวงศ์เดียวกันก็ตาม แต่นั่นมิใช่ สิ่งสำคัญ ที่สำคัญคือพระองค์คือพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง หมายความว่าทรง คุณสมบัติและสำคัญพอในการลำดับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของทำเนียบกษัตริย์แล้ว ลักษณะ การลำดับตระกูลวงศ์ในจารึกและตำนานซึ่งเน้นการสืบสกุลเปลี่ยนไปในพงศาวดาร เพราะการสืบสกุลมีความหมายน้อยกว่าการเป็นกษัตริย์ซึ่งทรงสำคัญในฐานะเป็น ประวัติศาสตร์ของรัฐประกอบกับการสืบต่ออำนาจของอยุธยาที่ข้ามราชวงศ์กันบ่อย ๆ ราชวงศ์ที่สืบอำนาจไปถือว่าสืบนามีราชวงศ์ก่อนซึ่งมีบุญพอที่จะเป็นกษัตริย์ได้ยอมรับกัน อย่างง่าย ๆ เพราะถือว่ากษัตริย์คือตัวแทนของเทวะในโลกมนุษย์ ฉะนั้นแม้ว่ากษัตริย์ จะต่างวงศ์กันอย่างไร ก็อาจลำดับสืบกันมาได้ในฐานะตัวแทนของเทวะกษัตริย์แต่ละ องค์คอยสัมพันธ์กันอยู่แล้ว

นอกจากในเรื่องของการลำดับวงศ์แล้ว ในจารึกแทบทุกหลักเราจะพบ เนื้อหาส่วนหนึ่งมุ่งเน้นเกี่ยวกับการทำบุญ โดยเฉพาะการสร้างและปฏิสังขรณ์ปูชนีย-สถานและปูชนียวัตถุในพุทธศาสนา เนื้อหาส่วนนี้ของจารึกจะบันทึกรายละเอียด

ทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญลงไว้ เช่น ราชานามผู้ร่วมทำบุญ ถกษยามการ ประกอบพิธี การกัลปนาอุทิศสิ่งของ ผู้คนทรัพย์สินสมบัติให้ไว้ เป็นต้น แม้เมื่อจาริก สู่ความนิยมไปแล้ว เนื้อหาส่วนนี้ยังปรากฏอยู่ในการเขียนตำนาน โดยเฉพาะ ตำนานปุณนิยสถานและปุณนิยวัตถุ เรายังพบบันทึกรายละเอียดทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญไว้ในลักษณะเดียวกัน แต่มีการพัฒนาขึ้นในแง่ของการมุ่งแสดงประวัติความเป็นมาของปุณนิยสถานและปุณนิยวัตถุ นั้น ๆ โดยมักผูกเรื่องขึ้นให้เกี่ยวข้องกับประวัติ พุทธศาสนาในอินเดียและลังกา ตำนานปุณนิยสถานและวัตถุจึงมีลักษณะเป็นการแสดง ประวัตินานกว่าเป็นเอกสารกรรมสิทธิ์เช่นจาริก และเมื่อการเขียนตำนานเสื่อมลง เรื่องราวส่วนนี้ของจาริกและตำนานยังคงสืบเนื่องสู่การเขียนพงศาวดาร โดยพัฒนา ไปตามศูนย์เรื่องของพงศาวดาร รายละเอียดซึ่งบันทึกไว้ในพงศาวดารจึงมักเกี่ยว ข้องกับพระมหากษัตริย์และพระราชอำนาจมากกว่าศาสนา เช่น บัญชีรายพระนาม เจ้านาย ชื่อขุนนาง เครื่องยศขุนนาง ระวังช้างต้น ระวังม้าต้น เรือพระที่นั่ง พระราชพิธีและแบบแผนต่าง ๆ ในราชสำนัก จารึกการบันทึกรายละเอียดดังกล่าวนี้ ยังคงอยู่ตลอดมาแม้ในสมัยที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกแล้วก็ตาม

2. ใน ด้านความเชื่อ เกี่ยวกับโชคลาง ปาฏิหาริย์ และปรากฏการณ์ ผิดธรรมชาติเริ่มปรากฏให้เห็นบ้างในจาริก เช่น การกล่าวถึงการแสดงปาฏิหาริย์ ของพระบรมธาตุในจาริกหลักที่ 2 การบันทึกว่าแผ่นดินไหวเมื่อพระเจ้าลิไทยเสด็จออก ผนวช ในจาริกหลักที่ 4, 5, 6 เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวนี้ได้ส่งผ่านสู่ตำนานซึ่ง พัฒนาขึ้นจนกระทั่งความเชื่อเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายและปรากฏการณ์ ธรรมชาติคือ "ความจริง" ที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของกฎธรรมชาติซึ่งควบคุมสรรพสิ่งใน โลกให้ดำรงอยู่ได้ ดังจะเห็นว่าผู้บันทึกตำนานจะใช้ความเชื่อและโลกทัศน์ดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งในการพยายามหาเหตุผลและอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเสมอ ประกอบกับความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมและหลักธรรมในพุทธศาสนา ปาฏิหาริย์และ ปรากฏการณ์ธรรมชาติในตำนานจึงไม่ได้เป็นเพียงส่วนประกอบของเรื่องราวทั้งหมดที่ ประดับแต่งขึ้นด้วยจุดประสงค์ใดจุดประสงค์หนึ่งโดยเฉพาะ แต่ได้กลายเป็นเหตุผลที่เป็น

จริงสำหรับเขาที่โซธิบายและทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจนไม่อาจแยกสิ่งที่เกิดขึ้นจริงออกจากความเชื่อพื้นฐานดังกล่าวได้ ความเชื่อนี้สืบต่อมาแม้ในการเขียนพงศาวดาร โดยเชื่อว่าโศกลางและปาฏิหารย์หรือเหตุการณ์นิศธรรมชาติอาจมีอิทธิพลต่อชีวิต โดยเฉพาะปรากฏการณ์ในท้องฟ้า เราจะพบบันทึกเหล่านี้ในพงศาวดารอย่างค่อนข้างสม่ำเสมอ แต่ปรากฏการณ์และเหตุอัศจรรย์เหล่านี้มิได้จกไว้ด้วยความเชื่อที่เปี่ยมล้นเช่นในตำนาน เพราะปาฏิหารย์และเหตุอัศจรรย์เหล่านี้มักเกิดจากเจตนาปรุงแต่งขึ้นเพื่อเสริมพระราชอำนาจของกษัตริย์โดยเฉพาะ มิฉะนั้นก็อาจบันทึกไว้เพื่อเป็นเหตุบอกโศกลาง หรือเกิดจากการสังเกตของผู้สนใจซึ่งจับบันทึกไว้ และกลายมาเป็นข้อมูลในการบันทึกพงศาวดาร ซึ่งผู้บันทึกพงศาวดารได้คัดลอกรวบรวมลงไว้ต่อ ๆ มา โดยไม่พยายามนำความเชื่อดังกล่าวอธิบายหรือทำความเข้าใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวแต่อย่างใด นิมิตรร้ายที่เกิดขึ้นก่อนกรุงศรีอยุธยาแตกจึงต่างกับเหตุการณ์เมื่อบ้านเมืองล่มเป็นหนองในตำนานแม้ว่าจะมีเหตุการณ์นิศธรรมชาติเป็นส่วนประกอบอยู่เช่นกัน เพราะในตำนานนั้นบ้านเมืองล่มเป็นหนองด้วยพระราชประพตติไม่เป็นธรรม ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายกฎธรรมชาติด้านเมืองจึงถูกทำลาย แต่ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาถูกทำลายลงเพราะกษัตริย์ในราชวงศ์บ้านพลูหลวงสิ้นบารมีจึงเกิดนิมิตรร้ายให้ปรากฏ นิมิตรที่ปรากฏนี้เป็นเพียงเครื่องยืนยันความเสื่อมของราชวงศ์นี้เท่านั้นสำหรับผู้บันทึกพงศาวดาร "เหตุผล" และ "ความจริง" กับปรากฏการณ์ที่ว่าจึงเป็นคนละเรื่องกัน อย่างไรก็ตามแม้จะมีความแตกต่างกันในด้านการใช้ความเชื่อและปรากฏการณ์นิศธรรมชาติในงานบันทึกต่างประเภทกัน แต่ความเชื่อในปรากฏการณ์นิศธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงต่อเนื่องมาโดยตลอดในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบเก่า

3. ความสืบเนื่องในค่านเวลา การบันทึกประวัติศาสตร์ไทยแบบเก่าทั้ง 3 ชนิด อาศัยความสืบเนื่องของเวลาภายใต้กรอบของพุทธศาสนา ด้วยการนำเอาศักราชต่าง ๆ ซึ่งล้วนมีกำเนิดจากพุทธศาสนามาใช้ในการบันทึกเรื่องราว ที่สำคัญคือพุทธศักราชและจุลศักราช ทำให้มองเห็นความสืบเนื่องทางค่านเวลาของจารึก

ตำนานและพงศาวดารว่าอยู่ที่อิทธิพลของพุทธศาสนาโดยตลอด ความสืบเนื่องของเวลาภายใต้ศักราชทางพุทธศาสนาจึงสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการบันทึกเรื่องราว และยังคงทอคลุ่มยหลังอีกด้วย แม้จะมีการหันไปนิยมใช้ ร.ศ. ที่ตั้งขึ้นเพื่อสร้างแนวทางเฉพาะให้ราชวงศ์จักรีก็ตาม แต่ในที่สุดก็ได้เปลี่ยนกลับมาใช้พุทธศักราชเช่นเดิม แสดงให้เห็นความมั่นคงอย่างยิ่งของวัฒนธรรมเก่าในการบันทึกประวัติศาสตร์ไทย

4. ลักษณะของธรรมราชา ธรรมราชาเป็นลักษณะของพระราชาในอุดมคติมาแต่สมัยโบราณ เราพบลักษณะของธรรมราชาในการบันทึกประวัติศาสตร์ไทยครั้งแรกในจารึก ซึ่งอธิบายลักษณะของพระราชาที่ดีว่า "เป็นเจ้าเป็นขุนนั้น คุ้มกำลั่ง เป็นราชชอบด้วยทศพิชราชธรรม" แสดงความคิดเกี่ยวกับการเป็นพระราชาว่า ต้องประกอบด้วยอำนาจและธรรม ซึ่งหมายถึงการนำธรรมมาใช้ในการปกครองและยังเกี่ยวข้องกับทรรศคติที่จะสร้างความยุติธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ความเป็นธรรมของพระราชาในจารึกและตำนานประกอบขึ้นจากกษัตริย์ผู้ธรรม ประพฤติธรรมและอุปถัมภ์ศาสนาโดยเชื่อว่าเป็นหลักสำคัญที่สุดในการปกครองและความอยู่รอดของบ้านเมือง ธรรมราชาจึงเป็นกติกาสังคม เป็นกฎธรรมชาตที่ทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองต้องยอมรับร่วมกัน ต่อมาเมื่ออำนาจของกษัตริย์เพิ่มมากขึ้น ลักษณะของธรรมราชาได้ขยายตัวออกเป็นแนวคิดเรื่องมหาบุรุษ ซึ่งผนวกเอาลักษณะของผู้มีบุญและคุณสมบัติพิเศษเหนือคนธรรมดาเข้าไว้ด้วย พระราชาจึงไม่ถูกเน้นในเรื่องธรรมเท่านั้น แต่จะต้องเป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ด้วย ความเปลี่ยนแปลงนี้แสดงร่องรอยการวิวัฒนาการของสถาบันกษัตริย์ซึ่งเริ่มมีอำนาจมากขึ้นและได้สร้างลักษณะใหม่ของพระราชาโดยนำแนวคิดเรื่องเทวราชาเข้ามารวมไว้ด้วย ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้กลายเป็นปรัชญาใหม่ในการจกบันทึกพงศาวดาร กล่าวคือทำให้พระราชาเป็นผู้บันดาลเหตุการณ์ทุกอย่างในประวัติศาสตร์ เพราะทรงเป็นผู้มีอำนาจอย่างไม่มีขอบเขตในฐานะสมมุติเทพผู้แทนของพระเป็นเจ้าในโลกมนุษย์ ผู้เขียนพงศาวดารจึงมองเหตุการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นโดยผ่านพระมหากษัตริย์ ประจักษ์

ว่าเหตุการณ์นั้น ๆ เกิดขึ้นจากเจตน์จำนงค์ของพระมหากษัตริย์เท่านั้น ทฤษฎีวีรบุรุษ ซึ่งคลี่คลายมาจากธรรมราชาในจารึกและตำนาน มีผลต่อการเขียนประวัติศาสตร์ สกุลพงศาวดารมาโดยตลอด

ความสืบเนื่องของวัฒนธรรมเก่าในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยทั้ง 4 ประการซึ่งส่งผ่านต่อ ๆ มาในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยแต่ละชนิดและแต่ละสมัยนั้น มีอิทธิพลต่อการเขียนประวัติศาสตร์ไทยยุคใหม่ไม่น้อย แม้ว่าการเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบเก่าจะเสื่อมไป เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา มีอิทธิพลต่องานเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบใหม่ก็ตาม วัฒนธรรมเก่าซึ่งวิวัฒนาการมาเป็นเวลายาวนาน ยังคงสืบทอดต่อมาอีกระยะหนึ่ง และได้ผสมผสานไปกับแนวความคิดใหม่จนกลายเป็นพื้นฐานสำคัญของการเขียนประวัติศาสตร์ไทยสกุลใหม่ในที่สุด.